

KREBSZ JÁNOS

***oldal-
nézet***

Krebsz János

**OLDAL
NÉZET**

Olvasónaplómból

Szerkesztette: Cseke Gábor

A borítón Gergely Tamás fotója

TARTALOM

Elészó

AZ ÍROTT SZÓ VARÁZSA

Súlycsoport

KERTÉSZ IMRE NOBEL-DÍJA

HALÁL VAGY HALDOKLÁS?

ANDREJ BODOR HETVEN ÉVES

E P L V

A SZELLEM HATALMA

AKTUÁLIS BOTRÁNYUNK

KUDARC ÉS SIKER

Diktatúrák

A HARMADIK NEMZEDÉK HOLOKAUSZTJA

A HARMADIK NEMZEDÉK SZTÁLINIZMUSA

OSKAR PASTIOR EMLÉKMŰVE

HÓHÉROK

RUSHDIE

Elevenek és élők

ELEVEN KÖLTŐK TÁRSASÁGA

A HÁZI KÖLTŐ

PÁLMA APÁLYBAN

Emlékirat az erdélyi irodalomról

Palackposta '88-ból

„REMÉNSÉG VAGYON, HATHATÓ SEGÉTSÉG ÁLTAL”

TÁRGYALÁS VAGYON

Mai világ

A NAGY FELEJTÉS KÖNYVE

PAMUK, ORHAN

ULICKAJA

KÖNYVEKRŐL, HITRŐL

Eperjes Károly

A nemzet értékrendje

Gulág

KÖNYVEKRŐL, ELŐÍTÉLETEKRŐL

Varnus Xavér

Vitray

Husztai Péter

KÉT NYUGATI KÖNYV

Görgey

Ferdinandy

KÖZLEGELŐINK ÁLLAPOTA

EGY MEGÍRT CSALÁD

DR CSERNUS

BŐCS MOLDOVA

NEM. NEM. SOHA?

AZ OLVASÓ EMBER

A zseni gyermeke

A szívsebész

VÁLTOZIK A NÉZŐPONT

Divat

NÉPSZERŰ KÖNYVEK

Jelinek

Berlin – 1945

AZT KAPJUK, AMIT MEGSZOKTUNK

HA A SZTÁROK KÖNYVET ÍRNAK

Rejtélyes haláleset az irodalomtörténetben

Egy elmeosztály élete

Az irodalom és a kapitalizmus szelleme

Tisza Kata

Tvrtko

XX. század

CSÁTH-BLOG

FEKETE ISTVÁN

Paraszti jövő

A Zsellérek

WASSALBERT-LIGHT

Történelem

AZ IDŐSZÁMÍTÁS ÉS A NAPTÁR

KI HAMISÍTJA AZ IDŐT?

KITALÁLT TÖRTÉNELEM

KI VOLT ITT ELŐBB, NA MIBE FOGADJUNK?

DRAKULA PINCÉJE

ORBÁN BALÁZS: TÖRÖKORSZÁGRÓL – ÉS A NŐKRŐL KÜLÖNÖSEN

EGY AMERIKAI TÖRTÉNÉSZ

SZUPERSZONIKUS BIBLIA

Hosszabb lélegzet

REJTŐI MÉLYSÉGEK

A szerzőről

Elészó

AZ ÍROTT SZÓ VARÁZSA

Nem szellemi önéletrajzot akarok itt írni, mert ami tipikus, az nemigen érdekes, ami pedig egyedi, az legfeljebb nekem fontos. Nem is fejlődéstörténetet, mert kifelé tartva az erdőből, már nem a kezdet botladozásai az érdekesek. Sőt, nem is borongás következik az olvasási szokások megváltozásán, avagy az olvasó emberek számának drámai csökkenésén, az írott szó szerepének, fajsúlyának változásain.

Hosszan sorolhatnám még, mit is akarok elkerülni, miről is nem akarok írni, miközben mindezekről mindenképpen szó esik. Szubjektív az alaphang, alig megfogható a közös lényeg, mintha keresztretjtvényt szerkesztenék, amiben az olvasónak legalább akkora, vagy nagyobb szerepe van a megfejtés során, mint a készítőnek. Remélem, a közös koordináta rendszer megvan, ugyanabban a világban (vagy a róla alkotott konstrukcióban) tájékozódunk. Mi, olvasók.

Az első olvasmányélmény máig eleven. Rácsos kiságy, hálóing, villanyfény, a nap zárása elalvás előtt, lámpaoltás után még közösen imádkozni fogunk, ölemben a könyvtáros néni ajánlotta könyv, egy az eszkimók életét bemutató fele szöveg, fele kép kiadvány. Boldog ősidők. Anyám korábban is olvasott nekem, a Nők Lapja meseoldala önálló szertartás, ölbe vesz, nézem az illusztrációt, anyaszag és testmeleg, s elvarázsol a történet. Az eszkimók egy teljesen ismeretlen világ: hóból építenek házat, fókára vadásznak, kajakot építenek, amibe vízmentesen belecsomagolják magukat, s ha fölborulnának, nem esnek kétségbe, csapnak kettőt az evezővel, s máris ők uralják megint a helyzetet.

Most is beleborzongok abba a nagyszerűségbe, amit akkor átéltem. Egy ismeretlen valóság, sosem hallott-látott embercsoport életéről, szokásairól, örömeiről és harcáról kaptam fél óra alatt egy érthető, megjegyezhető összefoglalót. A semmiből épült valami a könyv betűiből. Az olvasás az önálló ismeretszerzés kimunkált rendszere, nem szorulok senkire, nálam a kulcs a végtelen birodalomhoz. Utólagos rekonstrukciónak tűnik, a felnőtt gondolkodó fogalmilag helyreteszi a gyermekkori eredendő élményt. Eszköz a könyv, a világ, valóság

fölfedezésének, az emberi tudás rögzítésének legkiválóbb eszköze, s ennek nagyszerűségétől elalél a kisgyermek. A közhasznú fölismerésnek ellentmond, hogy utána legalább évtizedig kábítószer volt a könyv a mindennapjaimban. Mellékes és másodlagos, hogy van körülötte egy közmegegyezés, miszerint hasznos a dolog, előreviszi az emberi fejlődést. Az egy darab fűtött szobában szólnak hozzám az esti beszélgetésnél, mintha víz alól merülnék föl, emelem ki tekintetem a lapok közül, s látom az arcokon, valami nem normális, ami velem történik.

Mindeddig úgy gondoltam, hogy az ellenséges közeget szüleim gyakorlathassága, az úgynevezett józan parasztész teremtette. Én vagyok az ismeretekre szomjas kisgyermek, s megütközöm az olvasást lustaságnak, semmittevésnek minősítő hétköznapi szemlélettel. Ugyanilyen véleménnyel vagyok legkisebb fiam számítógépes játékaival, mint egy generációval ezelőtt én szenvedtem a világ igazságtalanságától. Tény, hogy a fiam önképzéssel számítógépes szakember lett, s én értelmiségi életformát alapoztam meg azokban az években, mert volt haszna vagy üledéke a sok betűfalásnak, de mindig van mérték (sosem bennünk), ami elválasztja a szenvedélyt a normálistól. Más kérdés, lehetne-e értelmesen élni szenvedélyek nélkül.

Korán, későn, összevissza találkozom a legnagyobb és a legnyomasztóbb élményekkel, koravén módon sok mindenről tudok, amihez éretlen vagyok, s nincs önvédelmem a szó hatalmával szemben. Móricztól a Légy jó mindhalálig. Még tíz biztos nem voltam, de tele azokkal a kényszeres apró kisebbségi érzésekkel, amiktől Nyilas Misi szenved a sok egészségesen rossz gyerek között a kollégiumban. Hangosan zokogok a világ igazságtalanságán, amikor Misi a tanári kar előtt megszégyenül, és legalább a felnőttkor alsó határáig a világ számomra egy ellenséges, igazságtalan közeg, nyomasztó emberi viszonyokkal, bűnnel, csalással, önzéssel, kiszolgáltatottsággal. Egy absztrakció.

Úgy lettem olvasó ember, mint aki a kábítószerre kap rá. Öröm, gyönyör, kiszakadás, de folyamatos büntudat és zaklatottság. A legnagyobb olvasókban, akik könyvekről tudtak írni izgalmasan, érzem ezt a kisebbségi nyomatót. Hogy valójában pozitív, társadalmilag elismert dolog az olvasás, a kultúra támogatása minden politikának (legalább szólamaiban) elsőfokú prioritása, de ijesztően mások, mások azok, akik mértéktelenül kilógnak az átlagból.

Arany Toldija. Az iskolakezdéssel függ össze, hatodikban volt tananyag. Első nap hazavittük a tankönyveket, a magyar irodalom tankönyvet a szeptemberi

napsütésben első délután végigolvastam. Másnap kihoztam a könyvtárból a trilógiát, s estig egy szuszra megvolt a teljes Toldi. Összemosódik az emlékezetben, nekem az ősz, a szeptember a Toldi. Még hosszúak a nappalok, de már nincs hőség, estig kinn lehet ülni a szabadban, s ahogy megy le a nap, úgy fogy ki a lapokból az ember. Ösztönös olvasó voltam, tehát valószínű, hogy azt sem konstatáltam, hogy verset olvasok, rímek meg költői eszközök működnek míg összejön az élvezet. S hiába tanítottam utána, meg írtam szakdolgozatot Aranyból, s fedeztem fel, hogy rokonlelkek vagyunk, s hiába tudom, hogy abszolút tudatosan megtervezett mű, ez a mérce a remekműhöz, hogy elkap, beszippant, megsüketít, elvarázsol.

Úgy varázsolt el, hogy nem tudtam: klasszikust olvasok, a nyelv művésze szól hozzám. Nem különösebben fordultos történet, ha elolvassuk a Tinódi-féle ősváltozatot, abban is benne van minden, mégis másképp működik. És mégsem az a bűvölet, amivel az indiánkönyveket (Karl May, Cooper és mások) olvasom. A tudatos olvasás első mozdulata egy jó érzés, egy otthonosság abban a világban, amit alkotott a szerző, ezt keresem minden könyvben ezután.

Súlycsoport

KERTÉSZ IMRE NOBEL-DÍJA

A 2002. év irodalmi Nobel-díját Kertész Imre magyar író kapta a Sorstalanság című regényéért. Kis népek, kis nyelvek életében hatalmas és ritka elismerést kapott a magyar kultúra, Kertész neve beíródott abba a világnévsorba, amelyet művelt embernek illik ismernie, mondjuk Bartóké és Kodályé mellé. A magyar közvéleményt mégis meglepte, váratlanul érte a kitüntetés. A Nobel-díj évszázados történetében már sokszor volt magyar esélyes a jelöltek között, olyanok is, akik elszigeteltségünk, ritka finnugor nyelvünk ellenére világirodalmi elismertségre vergődtek. Azt is tudtuk, hogy a díj odaítélésében földrajzi-politikai-világ-nézeti egyensúlyra is törekednek az értékek elismerése mellett a Svéd Akadémia tagjai. Tehát az idő haladtával előbb-utóbb a magyarok is sorra kerülnek.

Minden évben százával, talán ezrével érkeznek ajánlások a világ minden országából a Svéd Akadémiához. A magyar jelölő szervezetek az írószövetségtől a tudományos akadémiáig szintén elküldik jelölésüket. Kertész Imre nevét a német kiadója ajánlotta az elbírálók figyelmébe. Ennek is külön története van. A negyedszázada megjelent Sorstalanság nemigen illett bele a szocialista realizmus irodalmi normáiba, de nem is sértette látványosan azokat. Megjelent pár-ezres példányszámban, s raktárakban porosodott, alig került belőle a boltokba. Megjelent néhány dicsérő kritika, a szellem közvéleménye alig figyelt föl arra a műre, amely végül is a legnagyobb elismerést kapta meg évtizedek múltán. A szocialista országok közötti együttműködés keretében németre is lefordították, s megjelent az NDK-ban különösebb visszhang nélkül. A Berlini Fal leomlása után Nádas Péter, aki elismert magyar író német nyelvterületen, el tudta érni a kiadójánál, hogy méltóképpen újrafordítsák s kiadják a regényt. Innen kezdve már hasonlít a folyamat a sikertörténetekhez. Elmélázhatunk azon, hogy a kis nyelvek, kis irodalmak mennyire ki vannak szolgáltatva a fordításnak, a művészi újrateremtésnek.

A második világháborús német halálgyárak borzalmairól, a holokauszt gázkamráiról és krematóriumairól örökbecsű irodalmi alkotások születtek, memoárokat írtak a túlélők, történészek, tudományos művek boncolgatták az okokat. Az emberség legnagyobb botránya csak leírható, megjeleníthető, de megérthetetlen. A könyvek és filmek tömegében Kertész Imre Sorstalansága egy gyökeresen eltérő nézőpontot képvisel. A lágerrek belső iszonyatát, a túlélésért folytatott küzdelem megrázó dokumentumait, a német nép öngyötrő szembenézését a tényekkel, a zsidók ítélkező emlékezetét ismeri a művelt közvélemény. Ebben a kérdésben a szellem tisztántartásának kérdése a tájékozottság, az emberség mértéke az erkölcsi állásfoglalás. Kertész szerint a magyar és az európai gondolkodás nem szembesítette magát a valódi kérdésekkel, nem dolgozta fel az eseményeket, nem jutott el az öntisztulásig. Hogyan történhetett meg? Van-e, létezhet-e magyarázat? És évtizedekkel az események után, emlékeiből építkezve, megírja a Sorstalanságot, a racionális láger-regényt.

Ebben a regényben egy kamaszkorú fiatalember az ébredező öntudat, a világot megismerni és érteni akaró belátás segítségével körülnéz. Ott, ahol a sors kijelölte a helyét, ott, ahol éppen az emberi sors lehetőségétől fosztották meg. Szabályos, logikus, értelemmel követhető minden: az öregeket és a munkára képteleneket elgázósítják, a fiatalokat, munkaképeseket dolgoztatják. Szervezettség, rend, törvények, hierarchia: Auschwitz. A sorsunk az, ami megtörténik velünk, vagy, amit mi akarunk, hogy megtörténjen? Felejtethetetlen jelenete a regénynek: a halálgyár kapujához megérkező szerelvényről leugrál a transzport, sorba állítják őket, külön a nőket, férfiakat, gyerekeket. Orvosi vizsgálat következik, az orvos tíz-tizenöt másodperc alatt szemrevételezi a pácienseket, s küldi jobbra vagy balra, a gázkamrába vagy munkára. A sorban álló úgy éli át, mindig egy kis lépés előre...

A díj váratlanságát és sokkját csak fokozta a magyar értelmiség megosztott reakciója. A magyar irodalmi élet – kis egyszerűsítéssel – két szekértáborként képzelendő el. A népiesek és az urbánusok nagyjából a konzervatív és a liberális politikai-szellemi szembenállást jelenítik meg, egymástól elkülönülő folyóiratokkal, szövetségekkel, napilapokkal, istenekkel és szellemóriásokkal, és ennek megfelelően a politikai váltógazdaság széljárása szerint hol az egyik oldalra, hol a másikra hullanak a kitüntetések, kurátorságok, támogatások. A két tábor között nincs párbeszéd, csak botrányos mondatok idézése a másik oldal műveiből. Természetesen egymással teljes mértékben szembenálló viták zajlanak az abortusz kérdéséről az iskolai hitoktatásig, az ország múltjának értelmezésétől a jövőkép

fölrajzolásáig. Ebbe a megmerevedett állóharcba csapott bombaként a Nobel-díj híre, ugyanis Kertész nyíltan és vállaltan elkötelezettje, harcosa az egyik oldalnak. Szélsőséges orgánumban hivalkodnak tájékozottságukból élő emberek, hogy még a nevét sem hallották, nemhogy olvastak tőle valamit, s az önkormányzati választások véghajrájában érkező dicsőség fölerősítette a nagy ember mítoszát, aki biztosan tudja, hová kell állni az értékek zűrzavarában.

Elkerülöm a csoport megnevezését, amelyhez Kertész tartozik, bár származása és életútja a figyelmes olvasó előtt egyértelműsíti világnézeti hovatartozását. Egyszerűen azt vallom, sok-sok magyar olvasóval együtt, hogy a díjazottság következtében Kertész Imre és műve kiemelkedett a hétköznapi csatározásokból, a kicsinyes rokonszenv-ellenszenv megítélésekből. Nem a mű esztétikai értéke változott meg, hanem a körülötte található erőter növekedett meg. Örölnünk kell annak, hogy egy magyar nyelven alkotó író műve világsiker lett, megnőtt az érdeklődés irodalmunk, értékeink irányában.

Német kritikusok leírták, hogy végre egy auschwitzi túlélő kapta meg a díjat. De hangsúlyozzuk: a földolgozásért. Remélhető, hogy a román fordítás is készül, és jut a figyelemből Kertész többi műveinek is. Mert a hetedik évtizedén túljáró író átélte a másik, a következő diktatúrát, 1956-ot, a bársonyos forradalmakat, az új vadkeleti demokrácia-kísérleteket, s mindezekről, az egyéni sors (vagy sorstalanság) személyes igényével jelentős életművet hozott létre.

„A megértés megélést előfeltételez” – idézi Kertész Diltheyt, a német történészt Az angol lobogó című könyvében. Arról tudunk gondolkodni, ami megtörtént. Azt tudjuk megérteni, ami elmúlt. A modern irodalom, így Kertész is, egyszerre ábrázolja a megtörténtekeket, és az évtizedekkel később reflektáló öntudat, emlékezés korlátait. Az élet megtörténik velünk, s egyetlen kis esemény megvilágításához az egész életünket el kellene beszélnünk... A történetek elmondása folyamatos küzdelem (és játék) az elmondhatóság lehetetlenségével. Három-négy évtized múltán már nem ugyanazok vagyunk, akik akkor és ott átéltünk valamit, még ha ugyanannak hisszük is magunkat. A megfogalmazás folyton a megfogalmazhatatlanba ütközik, csupán a tanúságtétel mutat túl a csalóka irodalmi rögzítéseken. A lényeges és a lényegtelen örökös szétválogatása az emlékezés, amelyben hatalmas szerepet kaphat egy aprócska, teába áztatott sütemény íze, illata...

/Amikor Kertész Imre megkapta a Nobel-díjat, Bukarestben a Romániai Magyar Szót körülvevő értelmiségi körben én voltam az egyetlen, aki tudott valamit erről a magyar íróról. Adódott, hogy a napilap gyorsan reagáljon a nagy magyarság-eseményre. Azután az Observator Cultural román irodalmi lap kért segítséget ugyanebben az ügyben, s a fenti szöveg román fordításából (Szonda Szabolcs közreműködésével) ismerte meg Kertészt a román közönség./

HALÁL VAGY HALDOKLÁS?

Wittgenstein szerint a halál nem része az életnek, mert utána következik. A logikai érv meggyőző. Bár a nyugati vallások szerint a lélek halhatatlan, sőt a testi feltámadás sokak számára megnyugtató ígérete is benne van a jó/rossz étellel elnyerhető üdvözülés/kárhozat túlvilágában, de a halál misztériuma földolgozhatatlan a racionálisan gondolkodó elme számára. Foglalkoztat mindenkit, életkoronként másképp és másképp. A haldoklás viszont mindenképpen az élet része: méltóságteljes távozás vagy gyötrelmes utolsó felvonás a tét. A társadalom egészséges önzéssel, képmutató módon, kegyeleti szertartásokkal paraván mögé rejti az elmúlás tényeit, az egyes ember megvív a gondolattal.

2001 karácsonyán az Élet és Irodalomban jelent meg Nádas Péter Saját halál című, műfajba nehezen sorolható írása. A tényyszerű háttér: néhány évvel a megírás előtt az író átélt egy infarktust, kórházba szállították, percekre megállt a szíve, újraélesztették. Megjárta a túlsó partot, és visszatért, ami keveseknek adatik meg. Riport a halálról, lírai beszámoló a születés/halál átélhető misztériumáról, filozófiai értekezés a lélek és a test különválásáról az egyetlen pillanatban, eposzi kísérellet egy nagy emberi vállalkozásról, a kimondhatatlan kimondásának ősi paradoxona? Mind együtt, és ennél sokkal több.

2001-ben, emlékezetem szerint, nem haladta meg terjedelemben az ünnepi számban szokásos méreteket, most könyv formájában jelent meg. Tudni kell, hogy Nádas Péter sajtófotósként kezdte meg pályáját, és a fotózás művészete is végigkíséri munkásságát. Ebben a kötetben sok-sok egész oldalas fotója kíséri a szöveget, és jelentősen átdimenzionálja az olvasás élményét. Egyetlen hatalmas (úgy emlékszem, máshonnan) vadkörtefa a fényképek tárgya, különböző évszakokban (a tar ágaktól a virágpompáig), más-más napszakokban (tompá és éles fényekkel megvilágítva), eltérő technikákkal (fekete-fehér és színes fotók, részletekbe hatoló pontosság, amikor minden levél egyenként megsejmlélhető, és kontúros tömbként), mint az élet, a létezés hatalmas szimbóluma. Flaubert ajánlotta a pályakezdő Maupassant-nak, hogy addig nézzen egy fát, amíg úgy le nem tudja írni, hogy az minden más fától különbözzön, ez az íráság szakmai alapja. Nádas addig fényképezett egy fát, amíg személyes ismerőssé vált min-

den olvasónak, mint Csontváry cédrusa, amely évezredes múltjával relativizálja az emberélet szűkös évtizedeit, Nádas fája erőt hordoz, roppant virágpompát, földig hajló hatalmas ágakat, természetes óriás-kupolát, amely alatt apró gyermekjátéknak tűnik a kerti asztal a köré állított székekkel.

Az elmúlás napló-pontossággal rögzíthető események után következik be. A beszámoló szerint az író már reggel érzi, hogy a világ nem olyan, mint általában, de a belénk nevelt szokásrendszer feladatokkal és intéznivalókkal elindítja a beteg testet a napi célok teljesítésére. Nádas Péternek pontos orvosi, anatómiai ismeretei vannak arról, hogy mi zajlik éppen a szervezetben, a koszorúerek hogyan mondják föl a szolgálatot, miközben a tudat észleli, hogy a levegőben nincs levegő, a szaporább légzés nem visz oxigént az erőlködő izmokhoz, és a bajban lévő ember baját nem észleli a környezet. Életünk első éveiben arra szocializáltak bennünket, hogy testünk szenzációival ne terheljük a körülöttünk élőket, a vendéglő pincére csak abban érdekelt, hogy ne itt legyen rosszul, ne itt haljon meg a vendég. Magány és kiszolgáltatottság, a végét érző vad menekülése saját vackára, ahol elbújhat, elrejtőzhet. Azután percnyi pontosságú beszámoló a csúcsforgalomban szirénázó mentőautóban átélt csodálkozásról, mikro-realista leírás a kórházi melléklépcsők lepusztult környezetéről, a munkájukat végző egészségügyi dolgozók rutinjáról, amiről a haldokló a helyszíni riportok tárgyyszerűségével beszámol, egy rokonszenves nagydarab festett szőke nő uborkát rágcsál, miközben kitölti a beteg adatlapját. A riporter, a megfigyelő éberen rögzít minden apróságot a halál közelében – hátha lesz feltámadás. Vagy csak egyszerűen, amíg élünk, addig az életünkkel foglalkozunk, nem az elmúlással.

Következnek a kérdések, kit értesítsenek, kit hívjanak be a beteghez a kórházba. S ekkor áll meg Nádas Péter szíve. A felesége telefonszámát hosszas hezitálás után adja meg, mert vidékről csak hajnalban utazhatna a fővárosba, meg akarja kímélni egy ártettegett éjszaka kínjaitól, aztán mégis úgy dönt, bekövetkezhetsz a visszavonhatatlan, s akkor nem adta meg a hozzá legközelebb álló számát, már mondaná is, amikor beáll a klinikai halál. Az orvos- és kórházi sorozatok jóvoltából el tudjuk képzelni a folyamatot, ahogy elektromos ingerrel, több sikertelen kísérlet után újraindítják a megállt szívet... Visszahozzák. Az észlelt csendbe belemondja a telefonszámot, a megdöbbenésből, ami szavait követi, méri le, hogy a kérdés és a válasz között hosszú idő telt el.

Ennek a túlparton eltöltött pár percnyi időnek a leírásában nincs okunk kételkedni, és nincs tapasztalatunk az összevetéshez. Roppant műveltséget mozgósít Nádas ahhoz, hogy elképzelhetővé tegye azt az állapotot, amelyben megszűnik a

tér, nincs idő, nem állnak rendelkezésre a fogalmi gondolkodás eszközei, Isten sincs, csak a szóval kimondhatatlan, ami a születés élményével kapcsolható össze, és az élet összes testi és szellemi gyönyörét egyszerre nyújtja egy hatalmas orgazmushoz hasonlíthatóan.

Eörsi István szintén az És-ben (46. évfolyam 7. szám) megfogalmazza kifogásait a hitelességgel kapcsolatban, és mint kései virágcsokrot elhelyezi az életbe visszatért író jelképes sírjára. Kiiktathatatlan ellentmondás van a leírt állapot jelenidejűsége, és a fogalmi gondolkodás által reprodukált utólagos megírás között. Eörsi ironikusan gratulál Nádasnak, hogy a fogalmi apparátus hiánya mellett is milyen frappánsan idéz Beckett Godot-jából.

Az én kapcsolódó kifogásom: Nádas egy nagy erejű képben idézi meg a születés/halál egybemosódó pillanatát, ovális nyílás felé halad forogva, s közben rájön, hogy anyja szeméremajka az, amit lát, a világra jövés és a világból távozás ugyanazon élményt nyújtja a halandónak. Szerintem, csekély anatómiai ismereteim birtokában, úgy gondolom, az újszülött fele be van ékelve a szülőcsatornába, előre felé, haladásának irányába nem lát. Rilke, Beckett, Mantegna neve szerepel a lapokon, érzékeltetve a halál gondolkodói és festői vízióit, amelyekkel az író a hasonló műveltséggel bíró olvasó segítségére siet... Mondhatjuk, sokat köszönhet az európai filozófusoknak, teológusoknak, költőknek. A paradoxon megmarad: a racionális gondolkodás számára az elmúlás megérthetetlen. Átékelhető, de átadhatatlan a tapasztalat. Heroikus kísérlet Nádasé az élet felől nézve, leszámol a rettenettel, behozza az élet átélhető eseményei közé az elmúlás pillanatát, meg talán még az utána következőt. És azután?

Már több kötetre való élménybeszámoló jelent meg azok emlékeiből, akik átérték a klinikai halált, filmeket gyártottak a túlvilágra kiránduló és visszatérő emberek beszámolóiból, és íme, megszületett egy avatott író tollából is egy hiteles útleírás. Semmi rendkívüli nincs a halálban. Félni sem kell tőle. Ha hiszünk Nádas Péternek. És mindenkinek megjár: a saját halál.

/Nádas Péter: Saját halál – Jelenkor Kiadó – Pécs, 2004. – 287 oldal/

ANDREJ BODOR HETVEN ÉVES*

Ezt nem hisszük el.

Először azért, mert a regényhősök nem öregszenek. Tolsztoj Natasa Rosztovája, bár férjhez megy, és gyermekeket szül a regény epilógusában, örökkön az a csitri marad, aki hirtelen nővé vált, és vidám, önfeledt kacagással kiszalad a gyerekszobából első báli ruhájában.

Másodszor: Sinistrában nem öregednek meg az emberek. Elviszi őket a tungúz nátha, szétrágja egészségüket a kékszesz (pedig szűrik faszénen, erdei gyümölcsön vagy a zubbonyuk vásznán, eleinte hánynak tőle, azután megszokják), kicsempészi őket Mustafa Mukkermann a hűtőkamionjával (ami veszélyes vállalkozás, mert könnyen megfagyhat a menekülő), megszabadulnak életük súlyától az öngyilkosság valamelyik módjával (önakasztás, karóba ülés), netán belepi őket egy ónos eső, ledönti a szél, és összetörnek, mint az üveg, vagy csak egyszerűen eltűnik a nyomuk a hóban. Nevük, ha van, bádogtábla a nyakukban, elkövettek valamit, vagy csak belekeveredtek valamibe, és kijelölik lakhelyükül a Sinistra-körzetet, Puiu Borcan ezredes a nyilvántartás számára megtáblázza, törzskönyvezi őket, tarkójukon összecsippenti fogóval a láncot. Sorsukról, életükről és halálukról, a helyi hatalmak (a hegyivadászok) döntenek, a hivatalos ésszerűség gondoskodó-ellenőrző szabályrendszerében. Sinistrában az élet nem érték, nem is akarnak hosszú földi pályát maguknak az ott lakók.

Hol van Sinistra? Valahol a határok közelében, amelyekről tudjuk, nem állandóak, ellenben létük üzleti, politikai, gazdasági és irodalmi szempontból kiaknázható. Múlt és jövő, Kelet és Nyugat, ésszerűség és örület, modern és hagyományos mindig összekeveredik, hiába is akar a racionalitás határvonalat verni közbük. A Balkán és Közép- és Kelet-Európa, bár folyton határok szabdalják, nem tudja megakadályozni a különbözőségek keveredését, nyelvek, szokások, hitek, vallások, ideológiák, jövőt célzó tervek és hagyományok, misztikák, babonák, átkok és Istenek olvadnak egy masszív képletbe – s lesz az egész világ egyetlen Sinistra-körzet.

Bodor Ádám hetven éves.

Talán csak leírta azt, amit és ahogyan látott a világból. Nem alkotott, nem teremtett – tudósított. Tőle hallottunk először Sinistráról, amelyben benne éltünk, holott nem láttuk, mert el voltunk foglalva szocialista brigádversennyel, szerelemmel, mások megfigyelésével, jelentések írásával, proletár utókorral. Tehát Sinistra Bodor előtt nem létezett. Ha létezett is, hitünkkel mást láttunk. Neki köszönhetjük, hogy most már tudjuk (ahogy az utópia és az apokalipszis műfaját nem irodalmi babérokra vágyakozó prédikátorok, apostolok, világmegváltók művelték, hanem megfogalmaztak egy világképet, amely utána megváltoztatta a világ képét). Hogy mit látunk és érzünk a világból, az legnagyobbreszt azon múlik, milyen eszközünk (víziónk, nyelvünk, képzetünk) van a létező érzékelésére.

Ha a síelő, hívják akár Andrejnek vagy Ádámnak, ugyanazon a nyomon többször végighalad, ott megtömörödik a hó, néhányszor megolvad, majd újra megfagy, és a tavaszi olvadáskor ezek a pályák sokáig megmaradnak, üveges áttetszőn kanyarognak a körülöttük kizöldült tájon. Van, amelyik sosem tűnik el. Ennél maradandóbb nyomot ember nem hagyhat a világban.

** Bodor Ádám Kolozsvárott született 1936. február 22-én. A teológiát szülővárosában végezte el, de lelkeszi szolgálatot nem vállalt. 1960-tól levéltáros, 1964-től másoló-fordító irodában dolgozott. 1965-ben jelent meg első novellája a kolozsvári Utunkban. 1968-tól szabadfoglalkozású író. 1982-ben áttelepült Magyarországra. 1984-től a Magvető Könyvkiadó lektora, felelős szerkesztője. A fő művének tekintett Sinistra-körzet (regény, novella-füzér) középponti szereplője Andrej Bodor. A névhasználat – természetesen – lehet a véletlen műve, de akkor sem tévedünk nagyot, ha tudatos írói eszköznek tekintjük.*

E P L V

„Géczy, mint udvarokban jártas ember a legújabb pletykával kedveskedett.

– Nem tudom, hallották e nagyságotok, nagyságos asszonyaim, hogy Mágócsy uram özvegye átugrotta az ura sírját?

Erre mindenki odafigyelt. Mágócsy Ferenc, Munkács ura a múlt év őszén halt meg. Még Brassó ostroma idején ő volt a felvidéki vicegenerális. Hogyne ismerték volna, a társaságba tartozott. Nagyon hamarnak találták, hogy Dersffy Orsolya már férjhez ment volna. Mindnyájan nyitott szájjal figyeltek oda, s bármilyen ellenszenves volt is, aki a hírt hozza, a dolog nagyon érdekes volt.

– Ne mondja kegyelmed – szólt Kornis Boldizsárné.

A többi asszony csak ajkbiggyesztve nézte, s várta a hírt.

– Ó, s nagyságotok még nem hallotta volna?... Eszterházy Miklós...

– Ki az?

– Egy udvari hadnagyocska.

– Ugyan ugye?

– Ó, nagyon érdekes volt. Most történt január elsején a várban... Az úgy esött, hogy szokás Munkácson is, mint másutt, hogy újesztendő napján köszönteni jön a várnép, s akkor az úr megajándékozza őket... Itt is, és csakugyan a nagyságos asszony önagysága nagyon kegyes volt és minden udvarinak valami ajándékot adott. Kinek egy tört, kinek egy poharat vagy köntöst, vagy más ruhabélit, vagy bort s cukort és így... Már mindenki megkapta a magáét, s volt ott egy jóképű hadnagyka, Miklós úr, s ez nem kapott semmit... Hát kérem, nagyságos úrnőim, mikor vége van a köszöntőnek, előlép a hadnagy, s azt mondja, hogy ő elmegy... Mért? Mért?... Mondja: én is megérdemeltem volna valami ajándékot, ha más megérdemelt... No, mondja Mágócsyné nagyságos úrasszony, ha neked adom a kezem, megelégszel-e? Mindnyájan felszisszentek. Az asszonyok nem nevettek,

annyira meg voltak lepve. Mágócsy Ferenc a leggazdagabb főurak közé tartozott a felső vidéken, és Dersffy Orsolya szintén oly gazdag.

– Ki az a hadnagy?

– Senki, egy ismeretlen fiatalember. Már nem is oly fiatal, harminc felé jár. Eszterháznak híjják. Eszterházy Miklós. Nincs egyebe, csak a kardja.”

/Móricz Zsigmond: Erdély/

„Eszterházy Miklós végigment a Grábenen.

Amerre ment, az üzletekből kijöttek az emberek, és utána bámultak.

Csodálatos volt arany- és bíborruhájában. Fején a nagy melegben is magas bőrsüveg volt, és kócsagforgó, oly vastag kócsagseprű, hogy a kereskedők, akik értettek hozzá, megbecsülték, hogy ez maga a nagy és remekmívű forgóval egész vagyont jelentett. Egy polgári család kistafírozhatta volna leányát, s akkor is egész életére bőségesen lett volna ellátva belőle. Hát még a többi ruha, ami rajta volt. A vérpiros mente, oly tömérdek aranyzsinórral, sujtással és gombokkal, s minden a legtisztább színaranyból, hogy a nap belevakult, míg körülszikráztatta. Dolmánya kék volt, nagy virágos habos selyemből, s ez is arannyal és gyémántokkal tele, nadrágja vadgalambszín fehér szederjes volt, és vadonatúj sárga csizmája valósággal repült, olyan csodaszép szabású volt. A csizmaszár hegyén elől nagy aranyrózsa, amelyről még aranyszálakból szőtt repülőbojt hullott.”

/Móricz Zsigmond: Erdély/

Esterházy (Részlet a Pallas nagy lexikona szócikkéből)

(galanthai herceg és gróf) család, mely a kihalt gr. Illésházy, továbbá a pozsonyvm. vathai Salamon, veszprémvm. Salamonfay és zalavm. harkályi Salamonváry családokkal együtt a Salamon nemzetségből származott s talán a Fehér vm. alapi Salamon család is közös eredetű velük. A nemzetség ősi fészke a Csallóköz. Első ismert őse Mokud 1186. fordul elő, mint királyi pristaldus.

A későbbi nemzedékből ismeretesek 1239. alsó-hiadaljaföldi Syrak, Tivadar, Izsák és Miklós, 1242. Salamon falubeli Pósa, Miklós, Mihály és György s elhalt rokonuk Roth, 1248. Farkas és testvérei: Jakab, Péter, Benedek és Pál, kik

mag nélkül elhunyt rokonuk, Beche fia, Vitalis salamoni és vathai birtokai fölött egyezkednek István fia Miklóssal. 1287. János és István testvérek, vathai birtokok említetnek. 1324. a következő salamoni nemesek fordulnak elő: Mihály fia János, László fia Tamás, Gylán fia Tonk, György és János. Ezek a pozsonyvmegyei Salamon nembeliek oklevelesen ismert legrégibb tagjai. Ezekkel szemben b. Mednyánszky Alajos (Taschenb. f. d. vaterl. Gesch. 1821. 288. és 1830. 11-13.) az E. család első ősének Salamont mondja, kinek két fia Péter és Illés 1238. osztozott az ősi javakban, közülök amaz az E., emez az Illésházy családot alapította. Eszterháza község neve, melyről a család a nevét vette, nyilván szláv eredetű (Stras, Szterasz lehetett), ezért volt e névnek a középkorban az a többféle változata, minő: (de) Estoras és Zerházy, melyek a szláv névalak más-más hangfejlődés szerinti magyarosításának felelnek meg. Az E. család a XVI. sz. derekától fogva kezd emelkedni. Ekkor élt Benedek, kinek két fia közül István már a fiában, Tamásban kihalt, Ferenc pedig pozsonyvmegyei alispán volt s anyja, galanthai Bessenyei Ilona öröksége után legelőször használta a galanthai előnevet. Ferencnek Illyésházy Zsófiától 4 fia maradt: Miklós a nádor, Gábor, Dániel és Pál, kik 1613. II. Mátyás királytól bárói rangot nyernek. Gábor ága Farkas nevű fiában 1670. kihalt. Dániel szerezte Cseszneket, tőle származik a csesznecki és erdélyi ág, melyből legelőbb Dániel fia János nyert grófi rangot 1683. Unokái közül pedig Imre, Gáspár és Péter 1715., László és János 1721. Pál, a zólyomi uradalom szerzője alapította a zólyomi ágat, melynek unokája, István szerzett 1783. grófi rangot. A család előkelőbb ága, a fraknoi, Miklós nádortól származik, aki már 1626. megkapta a grófságot; öt fia közül István, László és Mihály kihalt, Ferenc alapította a fraknoi és cseklészi grófi ágat, Pál nádor 1687. elsőszülötti jogon, 1712. pedig az egész fiágon elnyerte a római sz. birodalmi hercegi rangot. A család címere: kék mezőben arany koronán álló aranyos griff, első jobb lábával kivont kardot, baljával három piros rózsát tartva. Sisakdisz: hasonló griff. Takaró: jobbról aranykék, balról aranyvörös.

Kitérések

Esterházy Péter a nagy magyar kortárs író ebben a hónapban töltötte be ötvenötödik évét. Isten éltesse sokáig.

Itt nem részletezendő körülmények következtében elszegényedett családban született (1950-ben – kell ide magyarázat?), korábban a család Magyarország egyik leggazdagabb főúri famíliája volt. A megvagyonosodás körülményeit illetően

idéztük Móriczot, halvány kételyekkel, mert kálvinista volt, s pápista famíliáról nyilatkozik, évtizedekkel az író születése előtt. De a vér nem válik vízzé.

A Pallas nagy lexikona szócikkének pedig körülbelül egyharmadát másoltuk ide annak érzékeltetésére, hogy egy ilyen családba beleszületni sem fenékgig tejfel, az átlag halandó talán a dédszülőkhöz el tudja sorolni az őseit, neki meg be kell bifláznia Magyarország történetét, az összes pogány-keresztény, kuruc-labanc, urbánus-népi torzsalkodásokat, lábjegyzeteket, krónikásokat, és bármelyik történelmi regényben merül el, egyszer csak szembesül valamelyik ős disznóságaival vagy dicsőségességével. (Lásd bővebben: Harmonia Caelestis)

*

„A német irodalomban jelen vagytok, ez nyilvánvaló, Konrád még a francia és az amerikai irodalomban is jelen van, de Magyarországon...” Közbevágtam, és emlékeztettem arra, hogy Esterházy is megjelenik németül, a sajtó dicséri a könyveit, pedig ő nem ellenzéki. „Őt másért dicsérik, mint titeket” – mondta Cseres. – „Őt miért?” – „Hát a származása miatt.” Reményvesztve sóhajtottam. „Azért tud írni is” – mondtam nagy sokára. / *Eörsi István beszélget az írószövetség elnökével, 1987.* /

*

Író az, akinek gondot okoz az írás. Azért ez meglepő. Mert például pék az, akinek nem okoz gondot kenyeret sütni. Schumacher az, akinek nem okoz gondot autót vezetni. Méltató az, akinek gondot okoz a méltatás. Ez nem kitérő, mondhatnánk ifjabb Pliniussal, ez maga a méltatás. Az évfordulós kötelesség, amely elől fondorlatos módon ki kell térni. Egy gonoszkodó, éles nyelvű kollégája azt a paródiát írta róla, hogy sok rossz könyvet írt, de egyetlen rossz mondatot sem. A „Bevezetés a szépirodalomba” nem bevezetés, hanem maga a szépirodalom. Azelőtt, ez egy ilyen ország, ilyen nép, ilyen nemzet, az írók népben-nemzetben gondolkodtak /*Veres Péter kifejezése*/, EP meg előállt azzal, hogy az írónak alanyban-állítmányban kell gondolkodnia. A nyelvben és a nyelv által kell léteznie.

Van, aki ezt a nyelvben-létet másképp gondolja. Vagy legyint rá, nem érdekli. Mert mondjuk az irodalmat erősebben a történelem felől nézi. Ez a felfogás az irodalmat a közösség vagy a nemzet szolgálólányának tekinti, valaminek, amit egy magasabb cél (a haza üdve) érdekében be lehet vetni. Szabadsághiányos időkben, s szeretjük azt mondani, hogy errefelé ilyenek voltak az idők, nagy a

vonzása a szolgálólányos látomásnak, mert jól és természetesen működik. Meg nincs is nagyon választásunk. Ha nem lehet beszélni, az irodalom fortélyosan tud hallgatni, épp mondjuk az elvesztett szabadságról. Ma így nem működik. Az irodalom továbbra is többek közt az elvesztett szabadságról beszél, csak most már látjuk, amit eddig is lehetett volna, hogy ez nem pusztán politikai kérdés. A szolgálólányos fölfogás azt is feltételezi, hogy az irodalom a társadalmi hierarchia fontos pontján áll, ez ma nincs így, a társadalom többé-kevésbé fütyül az irodalomra (amit én többé-kevésbé rendben lévőnek tartok), az a része is fütyül, mely osztja a most említett fölfogást.

Tehát, hogy egy példával éljek, ha azt mondom Zürichben, magyar (ejtsd: madjar), az mást jelent, mint Bécsben. Édes hazám. (Lefordíthatatlan szójáték.) Csíkszeredán más a dimenziója, a színe, a sötéte, a játéka, a drámája a magyar-nak, a szónak, mint Zalakaroson vagy Óbudán. Itt nincs drámája. A dráma-nélküliség drámájáról szól, azt hiszem, az egész modern irodalom. A nincs-ben lévő van-ról. A lét elviselhetetlen könnyűsége, írja Kundera Párizsban. És ez pontos, csak itt még a könnyű is nehéz.

Az irodalom nem egyszerűen használja a nyelvet, tehát nem az a helyzet, hogy van egy gondolat (mely természetesen nemes és jelentős), aztán van ez a nyelvi készség, és akkor ezek szerencsésen találkoznak, mint Petőfi Sándor és Szendrey Júlia.

Nincs történet? Nincs íve az elbeszéléseinek? Hát mért nem tetszik olyan életet élni, amelynek íve van?

Az irodalom a nyelven keresztül nézi és tapasztalja a világot, és itt ugyan nagy felfogásbeli különbségek lehetnek, gondoljunk Thomas Mannra és Joyce-ra, de az közös, hogy az akciók a nyelvben történnek. Nem elég gondolatilag tisztázni valamit, szavak kellene hozzá. Nem elég szenvedélyesnek lenni, nem elég szeretni, gyűlölni, szavak kellene hozzá. Szavakból lesz fölépítve minden – a legszemélyesebbnek tetsző emlékek is. Sőt, ez a személy is szövegfüggő. A mai szerzőt a szöveg teremti. Így aztán nem is lehet kifelé mutogatni a szövegből, a szöveg a világ.

(Az előző hat bekezdés 95%-ban EP szövege a Mindentudás Egyetemén tartott előadásának mondataiból, megjelent könyv formájában is: A szavak csodálatos életéből címmel. Miért fáradjon a méltató, ha maga az író is aránylag pontosan látja szerepét a magyar irodalom jelenkori folyamataiban. Az utókor meg – ha lesz olyan – végezze el a maga feladatát. Jóslatokba nem bocsátkozunk.)

(Utolsó kitérő) Ezen a mi szépmagyar édes anyanyelvünkön rengeteg jó mondatot leírtak. EP, alanyban-állítmányban gondolkodó író, gyűjtögeti, felhasználja, beépíti, megmutatja őket, kicserél egy-két szót, máskor az is elég, hogy ebben a mai új világban megváltoztak körülötte a környülállások. Befejezésül néhány elhíresült mondatát, szállóigévé vált idézetét tesszük az olvasó elé, amelyek végül is attól az övéi, hogy használta őket:

Földet vissza nem veszek! (a kárpótlás idején)

Régi dicsőségünk? – Késel az éji homályban.

A Trabant útfekvése kitűnő és gyorsulása kifogástalan. Ez azonban nem szabad, hogy könnyelműségre csábítson. (Használati utasítás – Trabant – Kis magyar pornográfia)

Ki szavatol a lady biztonságáért? (regénycím)

Mikor megy az utolsó metró? „Röndös ember, fiam, nem mén a föld gyomrába.”

Magyarország nem volt, hanem lesz? – Lesznie kell. (Bevezetés a szépirodalomba)

Irgalmatlanul nehéz úgy hazudni, hogy az ember nem ösmeri az igazságot. (Harmonia Caelestis)

A SZELLEM HATALMA

Az És 38. számában olvasható egy Nádas Péter esszé „Kalandozás a bizalom forrásvidékein” címmel, s magyarázó alcímmel: „Vadkapitalizmus versus pre-modern restauráció”. A szokásos Nádas-féle klasszikusan hömpölygő mondat- és szövegszerkesztés, az egész európai kultúrát felölelő intellektuális széles látás, szóval mindaz, amiért mi, olvasói szeretjük, de megértjük azokat is, akik úgy kezdik a róla szóló recenziót: Nádas Péter hülye. (Urfi Péter)

Az esszé címe mellett kicsi csillag, lemegyünk az oldal aljára, s ott apró dőlt betűkkel ezt olvassuk: Elhangzott a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsa előtt, Budapesten, 2008. szeptember 15-én.

Ezt nem értem. Vagy nagyon is. Mit keres egy élő klasszikus magyar író a Monetáris Tanács ülésén? Mit akar ezzel üzeni a magyar irodalom vagy éppen a pénzvilág mindkettő szűken vett beavatottan értő közönségének? Dekódolják a bankárok és az írók ezt az eseményt? Tényleg odafigyelnek a döntéshozók a társadalom artikulált véleményére? Vagy megkérték az író urat, mint vidéki író-olvasó találkozók, hogy adja elő a művészetét? Mi az író manapság? Világító szövétnak, áruvá vált írástudó, hivatásos erkölcsnemesítő, pojáca a szellem piacán, vétkesek köz cinkos, papucs orrán pamutbojt?

Kézenfekvő magyarázat, ahogy egy csőcselékünk, ugyanúgy egyetlen elitünk van, legitimálják egymást, a celebek is elmennek egymás showjába, mert hajózni kell. Tiszteletteljesebb megközelítéssel együtt működnek a közös üdvösségünkön, mert a bankszakember és az író is „építi, építi ezt a hazát!” Mindenkinek kötelessége kitekinteni a szűkebb szakmájából, tájékozódni a tőlünk idegen népszokásokban és gondolkodásokban. Na, de!

Éppen ez az írógeneráció szakított az illyési és verespéteri vízügyi szemlélettel. Az író nem dumál bele abba, amihez nem ért. Tudomásul vettünk változásokat, az irodalom már lemondott a megmondóember szerepéről. Esterházy bonmotijával: az író az, aki alanyban és állítmányban gondolkodik, nem országban. Örökké: a vajkészítés melléktermékeként keletkező savanykás folyadék. Író.

Elképzelem a Monetáris Tanács bankár-figuráit, öltöny-nyakkendő, diplomata táska, aranykeretes szemüveg, vagy az új yuppie nemzedék is képviselteti már ott magát lappal, okostelefonnal felszerelve, ahogy udvarias figyelemmel az arcukon végighallgatják a kacskaringós, indázó mondatokat, aztán udvariasan kezét fognak az író úrral, majd munkához látnak végre. Vannak társadalmi kötelezettségek. Elképzelem Nádaszt, ahogy megkapja a felkérést, aztán elgondolkodik, milyen jótanácsokat adna, adhatna a pénzvilág magyar döntéshozóinak felelősen, megfontoltan... Ahogy komolyan veszi feladatát.

A szocializmus egyik idegesítő jelenségére emlékeztet melankolikus visszame-rengéssel. A hetvenes években, ifjúkoromban a magyar televízió végre indított egy sorozatot a világ legjelentősebb filmjeiből. Nagyon késői időpontban kezdődött mindig, az értelmiségi réteggözönséget célozva, az ember nagy nehezen ébren maradt, és a film előtt még végig kellett hallgatni Nemeskürthy tanár urat, aki ideológiailag előre helyre tette fejünkben a rothadó kapitalizmus eme romlott virágait. Hosszan, orrhangon, idegesítően terjengősen.

Ha végiggondolom a ma élő magyar alkotókat, nem is tudnék elképzelni mást, aki elmehetne a MT ülésére felolvasni. A pártokhoz elkötelezettek eleve szóba sem jöhetnek, mert akkor a kiegyensúlyozottság érdekében rögtön kettőt kellene hívni. (Csak zárójelben: Nádas is be van sorolva ebben a rendszerben.) Mondjuk a legrangosabb nemzetközi díjjal Kertész Imre rendelkezik, de bizonyára akadnának, akik tiltakoznának ilyenféle szereplése ellen. A kisebbségben alkotó nemzettestvéreink érthetően szóba sem jöhetnek, azoktól minden kitelik, még díjakat is visszautasítanak. Élő költőből is erős a kínálat, de azok már az irodalmon belül is egy madárnyelven beszélő, kiszámíthatatlan társaság. A vidéki kultúrházak, könyvtárak az ideális helyszínek az irodalomnak, ritkás közönséggel.

Talán még Esterházyt lehetne meghívni a Magyar Nemzeti Bank Monetáris Tanácsának körébe, ő jól elbohóckodná a feladatot. Szórakoztató lenne. Képes lenne talán Tiborcnak öltözni, s előadni a nép panaszát, természetes áthallásokkal a történelmi múlt irányából a jelenbe. A helyzet színpadias abszurditását jól megmutatná, ha emlékeztetné a tanács tagjait arra, hogy ősei országvezetőként (nádor, miniszterelnök stb.) még maguk elé rendelték a gazdálkodásért felelősöket meg az udvari bohócot egyszerre, és pillanatnyi hangulatuk szerint fogadták meg egyiknek vagy másiknak a tanácsát. A világ meg elforgott akkor is keserű levében.

AKTUÁLIS BOTRÁNYUNK

Máig egyetlen Nobel-díjas írónk nyolcvanadik születésnapja alkalmából nyilatkozott a Die Weltnek, s a nyilatkozat kiragadott, lefordított részeiből olyan igazi magyar módi botrány kerekedett politikai felhangokkal, indulatokkal, csúsztatásokkal, ahogy azt kell. Ha valamiben profik vagyunk, akkor világszínvonalon műveljük, csak vidéki stílusban.

Tudományos fellengzősséggel a hermeneutika két alapkérdése forog itt fenn. Az első – akadémiai körökben elfogadott, de hétköznapi ésszel is belátható – tétel: minden fordítás értelmezés. Az anyanyelvi szinten előadott mondanivaló egy bizonyos intellektuális szint fölött mindig tartalmaz hangulati elemeket, bujtatott kétértelműségeket, dekódolható rejtett üzeneteket. Ezek egy része átmegy a fordításon, más részek átalakulnak, elvesznek, illetve a célnyelv hasonló jellemzőivel dúsulhatnak. A jó tolmácsolás: művészet. A második tétel: a szövegekből kiragadott részletek nem adhatnak képet az egészműről. Ez viszont jóval problémásabb állítás, amivel évezredek óta küszködik a tudomány és az egész szövegek központú emberiség. Ugyebár, a legtöbb klasszikus szöveg, ami a kultúránkat jelenti, bizony csak részleteiben, töredékekben maradt ránk, sérült és módosult az idők folyamán, sőt nyelvek haltak ki, és sok szöveget csak fordításokból, átiratokból ismerhetünk, ami visszavezet bennünket az első tétel kétségeihez. Csak példaként egy-két olyan kérdést ideírunk, ami a szövegekkel való kapcsolatunkat máig árnyékolja. Shakespeare nem törődött a drámái szövegével, sűgőpéldányok maradtak fenn, ki tudja, kinek a lejegyzésében, s az illető mit hallott félre, mit formált belőle a saját ízlésére. Avagy a Szent Biblia kanonizálásának folyamata, amelynek során kimaradtak az úgynevezett apokrif könyvek, és Dan Brown összeesküvés elméletet építve rá bestseller könyvet ír a hermeneutikai témából a XXI. században.

Tehát adva van egy Berlinben élő magyar író, a 2002. év irodalmi Nobel-díjasa, november 9-én betöltötte a 80. évét, s a riporter kérdésekre az éppen aktuális lelkiállapotában válaszolt. A magyar sajtó egyik oldala fölkapott ebből néhány kiragadott állítást: megtagadta magyarságát, balkáninak nevezte Budapestet, a magyarországi állapotokra pedig a fasizálódás címkét ragasztotta. Kemény

vádak, s a vita szereplői egyik oldalról azt bizonygatják, hogy talán igaza is lehet, honi közállapotaink igencsak bírálандók, míg a másik fél előveszi a már bevált „Imre Kertész” érvrendszert, miszerint nekünk, magyaroknak, nincs is irodalmi Nobel-díjasunk, bármennyire szeretnénk, ő határolódik el folyton az értékeinktől. Azóta az MTI önbírálatot gyakorolt az első fordítás hibái miatt, meg az értelmesebb vitatkozók, a német nyelv ismerői, már azon rágódnak, hogy ennek vagy annak a fordulatnak mi is a helyes magyar megfelelője.

Egy ugyan fővárosi (bukaresti), ám a magyar közélet szempontjából vidéki lapban kommentálva az eseményeket, szemünkbe ötlük az aktuális párhuzam. A 2009. év Nobel-díjasa, Herta Müller Romániában született, nem vallja magát érthető okokból románnak, a románok sem tudnak mit kezdeni a származásával, s keményebben bírálja egykori hazája állapotait, mint Kertész az itthoniakat. És mélységesen megértjük kisebbségi és többségi magyar szempontból is azt az írói magatartást, amelyet gerincesen képvisel Herta Müller a kimondható igazság nevében. Miért tekintene valaki hazájának egy olyan országot, ahol idegennek tekintik, megfigyelik, üldözik, zaklatják, bűnösnek minősítik? Szülőföld és haza, otthon és közösség, nagyon megbillent fogalmak lettek. Miért tekintene befogadó közösségnek valaki egy olyan népet, amely marhavagonba zárja, és elküldi megsemmisítő táborba?

Mielőtt az olcsó moralizálás és az etikai nihilizmus mélységeibe süllyednénk, nézzük magát a vitát. Mert nálunk a viták sosem arról szólnak, amiről véleményt cserélnek az emberek. Sőt a vita nem véleménycsere, nem a másik meggyőzésének szándéka, inkább törzsi cselekvés, az összetartozás érzésének megerősítése a táboron belül. Fordulni látszik hamarosan a politikai széljárás, a szellem csapatai leszámolásra és túlélésre készülnek, és a párbajozás színvonala minősíti őket.

Egy dolog látszik elkerülni a csetepatézók figyelmét. Az olvasó emberek, egyre kevesebben, nem vesznek részt az ilyen szintű vitákban. Akik avatják a Wass Albert szobrokat, s akik a könyvtári könyvek megrongálására buzdítanak, azok nem olvasó emberek. A könyv intim műfaj, még a legrosszabb is. Párbeszédet kíván, meghitt pillanatokat, amelyekben ketten vagyunk, egy Te és egy én, s ha szót értettünk egymással, abból ki van zárva a külvilág. Van úgy, hogy nem találkozunk két ízlésvilág, de a könyvolvasó csendes, toleráns ember, legfeljebb vitriolos kritikát ír a szaklapba, amit még kevesebben olvasnak, mint könyvet. A demokrácia beköszöntével, sajnáljuk vagy nem sajnáljuk, az irodalom megszűnt „vízügyi megmondó hivataként” működni, az író már nem a verespéteri „hazá-

ban gondolkodás” felkent harcosa, hanem Esterházy bonyolult egyszerűségével megmarad alanyban és állítmányban tudós kétkezi szakembernek.

Nyilván meginterjúvolják a Nobel-díj tekintélyével felruházott írókat mindenféle kérdésekben, akik vagy okosat vagy butát mondanak, ahogy a szépségkirálynők is hagyományosan harcolnak a világbékéért, mert ez is rítus. Sőt az is előfordul, hogy a szellem emberei politikai kampányokban odaállnak összes tekintélyükkel valamelyik párt mellé, de – olyan időket élünk – mostanában hasznosabb ilyen szempontból egy profi menedzser.

Az igazi olvasók meg jó könyveket olvasnak, innen is meg onnan is, mert a minőségre fogékonyak, nem a címkézésekre. S ha netán elolvassák egy távoli kis nép Nobel-díjas írójának születésnap interjút, akkor mélységesen elgondolkodva megpróbálják megérteni, hogy mit mondott, miért mondta (ok), s milyen szándéka lehetett ezzel (cél). Ismét az alapfogalmak: van a szerző és a befogadó. Mindkettő komoly felkészültséget kívánó feladat. Az írónak nevezett emberek tudják, mekkora közönséghez szólnak, miért hoznak létre nyomtatott szövegeket, amelyek tartalmán akár el is lehet vitatkozgatni, de lehetőleg ne azok tegyék ez utóbbit, akik a három sornál hosszabb szövegek értelmezésével bajban vannak.

KUDARC ÉS SIKER

Göncz Árpád jelentette ki cseppnyi keserőséggel, amikor megválasztották köztársasági elnöknek, hogy most már soha nem fogja megtudni, mennyit is ér ő mint író. A szocializmus időszakában a tiltott, később a túrt kategóriába sorolták, a rendszerváltás után pedig nagyon sok ország kedveskedett az odalátogató magyar elnöknek színházi bemutatóval, aminek inkább politikai gesztusértéke volt, a más szerepkörben megnőtt szerző elismerése mellett.

Kertész Imrével valami hasonló történik. A Sorstalanság megjelentetése idején komoly ellenállást kellett legyőznie, azután következett a vállalkozás súlyához és a könyv értékéhez mérten csekély kritikai visszhang, s évtizedek múltán a Nobel-díj, amely hirtelen a világirodalom élvonalába röpítette a hazájában alig ismert író. Évtizedekig a megértő kritika hiánya, majd egycsapásra az ünnepezt szerző Nobel-díjas, tehát egyértelműen dicsérendő csúcsteljesítménye. Igaz, voltak kis számban értő szakmabeli elismerői a csend évtizedeiben, és a hazai szélsőjobb árnyaltak nem nevezhető bírálata a díj elnyerése után kicsit bolondítja az egyértelműséget, de leszögezhetjük, hogy ugyanaz a mű, a Sorstalanság, ugyanazokkal az erényekkel és hibákkal, átvándorolt az egyik pólusról a másikra. Kertész már elég öreg ahhoz, hogy a siker csak késői kárpótlásként fényesítsen egy alkotói életpályát, a mellőzöttség és sikertelenség élményét pedig földolgozta A kudarc című regényében.

Az emberi, alkotói életpályán, látunk rá ezer példát, mind a siker, mind a siker elmaradása a személyiség torzulásához vezet. Tele van a közéletünk kicsi és még kisebb sztárokkal, akik a képernyő véletlenszerű kiválasztó mechanizmusa révén örvendenek országos ismertségnek, s valódi nagyságok, teljesítmények fulladnak bele az ismeretlenség és közöny hamujába. Igazságtalanság vagy közösségi létünk alapvető jellemzője?

A korábbi elismerések illusztrálására idézek Kardos G György egy tárcájából, amelyben a Kossuth-díj alkalmából méltatja Kertész Imrét 1997-ben.

Azután egyszer Spiró György – vele is a Luxorban ismerkedtem meg – felhívta a figyelmemet, hogy van egy regény, amelyet feltétlenül el kell olvasnom, Sorstalanság a címe és Kertész Imre írta.

– Ez ugyanaz a Kertész, aki...? – kérdeztem, és Spiró rögtön rávágta, hogy ugyanaz. Akkor elolvastam a könyvet, s mire a végére értem, a gyönyörűségtől taknyom-nyálam összefolyt, s ha módom lett volna, azonnal felterjeszttem Kossuth-díjra, sőt még Nobel-díjra is.

Szó, ami szó, nem akarom hosszúra nyújtani, végül megadták neki – egyelőre csak a Kossuth-díjat –, kicsit későn, ilyenkor szoktak az írók orvoshoz szaladni, hátha a kuratóriumok tájékozottabbak az egészségi állapotukat illetően, mint ők maguk. Nem is olyan régen azonban találkoztam Imrével, majd kicsattant az egészségtől, reggelenként ötven fekvőtámaszt csinál és két dupla szaltót, nekifutás nélkül.

Minden kétségem eloszlott, a magas kitüntetést – ami elég ritka nálunk – kizárólag irodalmi remekléseiért kapta.

A hosszabban idézett részlet azt bizonyítja, hogy szakmai körökben, az igazi olvasók között megvolt az értéke Kertész művének, amit a Kossuth-díj is igazol, de igazából azokat is, akik ismerték, szerették az életművét, meglepte a Nobel-díj. Volt várakozás – csak sorra kerülünk mi is, vannak idegen nyelvekre fordított, külföldön is sikeres, az élvonalhoz tartozó íróink, költőink – de legalább négy-öt név volt inkább favorit, mint Kertész. Fölveti ez a magunkról alkotott kép, és a rólunk kialakult külső képek távolságát egymástól. Nagyon nem tudjuk, hogy mi – nem is az érték – hanem a „piacképes” a kultúránkból. Mire kíváncsi a világ, mit kínáljunk a magunkéból?

S még egy hosszabb idézet, Kertész Imre maga teszi közzé A kudarcban, a könyvkiadó levele, amellyel elsőre elutasították a Sorstalanság kéziratát. Aki figyelemmel kíséri a Nobel-díj óta örövendetesen megszorodott recenziókat, elemzéseket, az elcsodálkozhat azon, hogy milyen jó szemük volt a kiadó lektorainak, amit hibaként rónak föl a műnek, az visszaköszön a dicséreteken (a nyelv, a főhős „furcsa reakciói”, a megfogalmazások esetlenségei, a „zsidózás” egy zsidó származású fiatalember kifejezései között stb.). Csak időközben valami megváltozott. Nem a műben, a fejekben.

„Kéziratát kiadónk lektorai elolvasták, egybehangzó véleményük alapján regénye kiadására nem vállalkozhatunk. Úgy véljük, élményanyagának művészi

megfogalmazása nem sikerült, pedig a téma iszonyatos és megrázó. Hogy mégsem válik az olvasó számára megrendítő élménnyé a regény, elsősorban főhőse enyhén szólva furcsa reakcióin múlik. Azt még érthetőnek találjuk, hogy kamasz hőse nem fogja fel azonnal, mi is történik körülötte (a munkaszolgálatosok behívása, a sárga csillag kötelező viselete stb.), de azt már nem tudjuk megmagyarázni, hogy a koncentrációs táborba érve miért látja »gyanúsna«, a kopaszra nyírt foglyokat. A rosszízű mondatok tovább folytatódnak: »az arcuk sem volt épp igen bizalomgerjesztő: szétálló fülek, előre meredő orrok, beesett, apró, ravasz fényű szemek. Csakugyan zsidóknak látszottak minden tekintetben.« Elhihetetlen az is, hogy a krematóriumok látványa »bizonyos tréfák«, »egyfajta diákcsíny érzését« keltik benne, hiszen tudja, hogy megsemmisítő táborban van, pusztán zsidó volta elég ahhoz, hogy meggyilkolják. Magatartása, visszás megjegyzései taszítják és sértik az olvasót, s bosszankodva olvassa a regény befejezését is, hiszen a regény főhősének eddigi magatartása, részvétlensége nem ad alapot arra, hogy erkölcsileg ítélkezzen, felelősségre vonjon (pl. a házukban lakó zsidó családnak tett szemrehányásai). Szólnunk kell még a stílusról is. Mondatainak nagy része ügyetlen, körülményesen fogalmazott, sajnos gyakoriak az ilyenfajta fordulatok: »...nagyjában-egészében valóban...«; »igen természetesen, s kissé emellett...« Kéziratát ezért visszajuttatjuk Önnek. Üdvözlettel.”

A kudarc önironikus fejezeteiben egyszerűen az öregnek nevezi magát, aki szöszmötöl egyedül egy apró lakásban, könyvet kellene írnia, hogy egyszer nyugdíjas író válhasson belőle, akinek többé nem kell könyveket írnia. Fuldugasszal védekezik a szomszéd zajai ellen, szegényes körülmények, semmittevésnek tűnő kotorászás régi dobozokban, emlékek és kéziratok között, és egyszerre benne vagyunk az „egytémájú” író legbelső érdeklődési körében: ez a holokauszt. A földolgozhatatlan, amellyel nem hajlandó szembesülni a magyar és az európai kultúra. 340 holland zsidó halála a mauthauseni kőtörőben, Ilse Koch, a buchenwaldi Lucretia Borgia, aki a tetovált foglyokkal előbb együtt hált, majd lámpaernyő készült a kikészített emberi bőrből..., s máris a kiadói levélnél vagyunk, amely abszurd módon, de mégis igazolta a regény létét, amelytől az ilyenféle hivataloknak kötelességük megóvni az olvasóközönséget. Mert, ma már világosan látom, regényt írni annyit jelent, mint másoknak írni – azoknak egyebek közt, akik visszautasítják.

S ha eddig a belátásig eljut az író, akkor jöhet kudarc, jöhet Nobel-díj, egyremegy.

Diktatúrák

A HARMADIK NEMZEDÉK HOLOKAUSZTJA

Mérhetetlen mennyiségű irodalmi feldolgozása született a huszadik század botrányának, egy élet során elolvashatatlan terjedelem, amelyben azért vannak tendenciák és korszakos művek meg jellemzők.

Indulunk Adorno szállóigévé vált kijelentésétől: Auschwitz után nem lehet költeményeket írni. S mellé tesszük Pilinszky akkortájt fogant KZ-verseit, melyek szerint lehet, csak a líra szó már nem ugyanazt jelenti, mint annak előtte. Az első időszakot uralják az átélők személyes emlékei, a borzalom, ami valamiért megtörténhetett. Egyértelműen elválasztódott a jó a rossztól, az ok-nyomozásra adódott a német történelem a Niebelungoktól Wágnerig és Nietzscheig, és sehol nem jelentek még meg a holokauszt-tagadók. Edith Steintől Semprunig, és Merle-től Sartre-ig a tények lepleződtek le a megértés igényével. Mielőtt a teljeshez közelítőleg is hasonlító hosszadalmas névsort hoznánk létre, az azért egyértelmű, különösen a filmes és lektúr feldolgozásokat is tekintve, hogy tiszták a szerepek, a feldolgozás munkája elindult, soha többé ilyesmit, az európai szellem önvizsgálata lehet a garancia. És Németország nyugati fele ezzel párhuzamosan a világ legdinamikusabb gazdasági csodáját hozta össze két veszített háború romjain.

A második menet a szocialista világrend megropppanásával indult, elsősorban Szolzenyicin tevékenységének köszönhetően rádöbbenhetett a világ, hogy nem csak a fasizmus, hanem minden diktatórikus rendszer vérből táplálkozik, és hullahegyeken trónol. Azóta számháború van, és „melyik az embertelenebb?” címkéjű vitákat folytat a gondolkodó osztály. A fasizmus ábrázolása ettől a momentumtól megkülönböztetővé vált. A második generáció – építve a modern pszichológia és szociológia friss eredményeire – belülről, az általános emberi felől nézve próbálja megérteni az eseményeket. Bármily meglepőnek tűnik, Kertész Imre Sorstalansága is ebbe a körbe tartozik, nem csak megírásának és világhírének dátuma nyomán, hanem azért, mert új szempontot, más perspek-

tívát tudott adni a látásnak évtizedekkel az események után. A német nép önvizsgálata és jelképes megtisztulása lezajlott. A rendszerváltások után, a poszt-modern korban, már nem érdemes költeményeket írni.

S most itt a harmadik generáció, amelynek semmi személyes tapasztalata nincs, elbeszélésekből ismeri az eseményeket, és a feldolgozás, a második fázis folyamatának is szemlélője lehetett csupán. Itt már inkább a fantáziáé a főszerep, mint az idejétmúlt történelmi regények esetében: adottak a kulisszák, konstruáljunk olyan történetet, ami ébren tartja az érdeklődést, azoknak is mondhat valamit, akiknek a dédszülei lehettek esetleg szemtanúk. A gyógyító idő ilyen szükségeket teremt. Miközben a kapitalizmus világméretben győzedelmeskedett a szocialista tábor felett, a rendszerváltások végigfutottak Európán, s azt hittük, véget ért a történelem. A fasizmus a múlt század történelme, majdnem olyan távolságban van – nem időben, szemléletben –, mint a százéves háború.

Két világhírt befutott, és a mozinézők által is sikeresnek ítélt történet (könyv) került egymás után a kezembe: Bernhard Schlink: A felolvasó és John Boyne: A csíkos pizsamás fiú. A német és az ír szerző helyzetéből következően másfelől közelíti az ezerszer megírt botrányt. A német szemléletének középpontjában az önvizsgálat és a bűnösség jogi és személyes kérdései állnak, az ír egy kilencéves kisfiú naiv szemével, a világot felfedező szándék természetességével keresi az ismerős világ értelmezhetőségét a szögesdróttal bekerített pizsamások területén.

Bernhardt Schlink regényében a Szeben környékén született szász leányból birodalmi német lesz, beilleszkedik, és a faji öntudattal táplált kötelességteljesítés válik esetében tragikussá. Az elbeszélő egy kamasz fiú, akit bevezet a szerelem rejtelmeibe a nála jóval idősebb, anyja lehetne, nő a háború után. Azután a joghallgató találkozik egykori szerelmével a bíróság előtt, gyakorlatuk, hogy be kell járniuk a bíróságra, s megismerünk egy hétköznapi fasizta történetet. Egy zsidó túlélő megírja Amerikában az emlékiratait, a könyve alapján a német hatóságok nyomozást indítanak, s megtalálják annak a transzportnak a kísérőit. Erőltetett menetben vonultak Nyugat felé, néhány női őr, meg több száz koncentrációs táborlakó. Éjszakára egy templomba zárták a legyengült páriákat, a templom kigyulladt, s néhány kivétellel mind bennégtek. A kápók, ha lehet nőket így nevezni, nem nyitották ki az ajtót, mert akkor azt a kötelességüket nem tudják teljesíteni, hogy a foglyokat őrizni kell. A bíró szentenciaként vágja az értetlen vádlott szemébe, vannak helyzetek, amikor az emberség felülírja a parancsot.

John Boyne könyvében a kisfiú lát és ért mindent a maga szintjén, a fikció nem mindig következetes: a katonatiszt apukánál maga a Führer tesz vacsora-látogatást, s megbízza valami nagyon bizalmas feladattal. Ezért ott kell hagyni a barátokat, a megszokott otthont és környezetet, valahová a világ végére költözni, ahol nincsenek gyerekek, nincs szórakozás, csak erdő meg valami hatalmas szögesdróttal bekerített terület. Nincs társasági élet sem, egy fiatal törekvő tiszt udvarol kötelességszerűen a csitri nagylánynak meg a hervadó anyukának. Van szolgálólány a család periferiáján, meg tanító jár a gyerekekhez, s dolgozik az udvaron meg a konyhán rabszolgasorban az az idősebb ember, aki egy nagy esés után ellátja szakszerűen a fiúcska sebeit. Korábban orvos volt. Az érthető és az érthetetlen zavarossága teljesen sosem tisztul fel, mígnem kiderül a felfedező utak nyomán, hogy a szögesdróttal kerített területen belül emberek élnek, sőt gyerekek, akikkel barátkozni lehetne... De ezekről – érzékelve a tabut – nem beszél a kisfiú...

Nem állítom, hogy ezeknek a történeteknek nincs valóságalapjuk, netán nem történhettek ilyenek, csak annyit, hogy a konstrukció viszi a főszólamot a műben, a valóságalap kulisszának látszik, mint a kosztümös filmekben. A társadalmi közbeszéd ébren tartja a témát, folyik a zsidózás meg a fasisztázás a politika színterein, miközben a fiatalokat megszólítja erős mondanivalójával az újfasizmus. A parlamentáris demokráciák (beleértve az EU-t) nem tudják jól kezelni a szólásszabadság által kínált térben az erő jelképével fölruházott pártkezdeményeket, aminek eredményeképpen fél- vagy egészen fasiszta pártok kerülnek a demokrácia intézményrendszerébe a rájuk leadott szavazatok jogán. Várhatóan komoly frakciót alakíthatnak Európa parlamentjében azok, akik ellenzik az Uniót.

Az irodalom eszközei erőtlének a mai felállásban. Világsikert aratott középszerű könyvek a megfilmesítés után kínálnak hollywoodi szintű elgondolkodást a távoli múlt dilemmái felett. Bernhard Schlink könyvének címlapja egyenesen a bulvárérdeklődésre célozva ajánlja magát: „A rejtély mögött lapul az igazság... Minden tudásodat megkérdőjelezi.” És még: 2009 Oscar-díj, legjobb női főszereplő: Kate Winslet.

Hat-hét évtizeddel az események után lehet és érdemes költeményeket írni, csak éppen élet és irodalom nagyon messzire kerültek egymástól.

A HARMADIK NEMZEDÉK SZTÁLINIZMUSA

Ismét csak az ismeretek bőségével kell megküzdenuünk a témakörben, Sztálin és a nevéhez kapcsolódó korszak, Hitleréhez hasonlóan nagyon sok, szinte áttekinthetetlen mennyiségű irodalmi mű hőse vagy antihőse. Megítélése viszont tízévenként változik, mert, bár roppant áldozatok árán, győztes oldalon fejezte be a második világháborút, békebeli tevékenysége is milliós szám szedte az áldozatokat. Hruscsov „Sztálintalanítása” óta az orosz világbirodalom is az aktuális politikai irányvonal szerint halad nyomdokain, vagy próbál csikorogva irányt váltani.

Nehéz ebben a témakörben újat, eredetit mondani, Owen Matthewsnek nem is igen sikerül, néhol banálisan idegen szemlélettel ábrázolja az általunk megtapasztalt szocialista építést és gondolkodásmódot, máskor sikerül elcsípnie egy jellemző mozzanatot, amit a tájékozott olvasó máshonnan már ismerősnek talál. Az orosz anyától és angol apától Londonban született szerző a gyermekkor élményeiből és az előkeríthető dokumentumokból rekonstruálja családjá három generációjának életét, meg próbát tesz a XX. század orosz történéseinek bemutatására ezeknek a szálaknak a föl kutatásával, s a könyv vége felé a demokratizálódó Oroszország bemutatását kapjuk a személyes tapasztalatok nyomán.

Borisz Bibikov nagypapától indul a történet, aki pártmunkás volt, traktorgyárat épített a sztyeppe közepén, s valószínűleg hitt az új szovjet embertípus létrehozásában a múlt század harmincas éveiben. Majd látott, eszmélt, s talán kritizált, talán csak gyanússá vált, s áldozatául esett a nagy tisztogatásnak. Fennmaradtak a jegyzőkönyvek, a vallomások rövid idő alatt eljutnak a teljes beismerésig s a halálos ítéletig. Mindezt sokkal jobban megírta Arthur Koestler a Sötétség délben című regényében. A feleséget, mint politikailag megbízhatatlant a Gulágra száműzik átnevelő kényszermunkára, amely világot igencsak jól ismerjük Alekszandr Szolzsenyicin és mások munkásságából. A gyerekek, két kislány, állami gondozásba kerülnek, és a csodával határos módon életben maradnak, átvészelik, túlélnek a világháborút. Sorolhatnánk az ilyen történeteket. Közben a rokonság Moszkvában él, a diktatúra mindennapjainak világában,

ismerős ez is Bulgakovtól Akszjonovon át Ribakovig sokaktól azok számára, akik olvasnak orosz szerzőket, szeretik a szovjet irodalmat. Itt-ott megcsillan Matthews egy-egy mondata, hozzátesz valamit, árnyal az olvasóban kialakult képen. Például a szüleiktől elszakított állami gondozott gyermekek az otthonban naponta olvassák a falon: „Köszönjük neked, Sztálin, boldog gyermekkorunkat.”

A kisebbik lány, Ljudmilla (a nagyobbikat Leninának hívják), példátlan szorgalommal és akarással eljut az egyetemi tanulmányokig és a diplomáig. Kutatóintézetben helyezkedik el, összeismerkedik egy Moszkvában posztgraduális tanulmányokat folytató angol fiatalemberrel, a szerző apjával. Szerelem támad a két fiatal között, miközben a KGB megpróbálja körmönfont eszközökkel beszervezni a nyelvüket jól beszélő, kultúrájukkal rokonszenvező angolt, sikertelenül. Rövidesen kiutasítják a Szovjetunióból, s megkezdődik a két fiatal másfél évtizedes harca egymásért a hidegháború kulisszái és vasfüggönyei között. Naponta levelet írnak egymásnak, a szerző jó ízléssel csak néhány részletet közöl ezekből, mégis a szüleiről van szó, s a hosszú harc után végre összeházasezhetnek. A cseperedő angol kisfiú klasszikusan karótnyelte brit környezetben nő fel, ahová évente egyszer eljön valamelyik orosz rokon, s ők is nyaralnak időnként Moszkvában. A kétféle, egymással alig kompatibilis kultúra, politikai berendezkedés, világlátás egy személyben megtörténő összebékülésében nem a genetikáé a főszerep, a nevelés sokkal meghatározóbb, a szerző leginkább egy angol szemével, egy nyugati ember egzotikumokra vadászó borzadályával ír a megtapasztalt orosz hivatalokról, népszokásokról, mindarról, amit orosz léleknek szoktunk nevezni. Amiben benne van a birodalmi öntudat, amellyel a cárok kiterjesztették hatalmukat a világ egy hatodára, de benne van a szláv lélek mélységes belenyugvó tűrőképessége, amely elbírta egy kudarcra ítélt szocialista államkísérletet, átnevelést, világháborút, s mégis sértetlenül megmaradt a Kelet birodalmának.

A személyes múlton túl érdeklődésre tarthatnak számot az utolsó fejezetek, amelyekben a szerző újságíróként eljut a kaukázusi köztársaságokba a háború idején, meg – ennek ellensúlyaként – élhet a jelcini olvadás Moszkvájában, ahol hirtelen támadt vagyonok folynak el az éjszakai életben, mértéktelenül kitombolja magát a rabságból szabadult orosz mélylélek.

Ajánlom mindazoknak ezt a könyvet, akik ismerkednek a sztálinizmus történelmével, érdeklődnek az orosz múlt, közelmúlt történései iránt, s kellemes bevezetésre van szükségük ahhoz, hogy azután elmerüljenek a valódi mélységekben.

Arra nagyon alkalmas a könyv, hogy felkeltse az érdeklődést mindazokban, akik olvasmányosan, emberi sorsokon keresztül akarnak belekóstolni a történelem borzalmaiba.

/Owen Matthews: Sztálin gyermekei – Három generáció szerelemben, háborúban – Alexandra Kiadó, Budapest, 2009., 3699 Ft/

OSKAR PASTIOR EMLÉKMŰVE

Herta Müller: Lélegzethinta

Már megint egy láger-regény! Hatvan éve olvassuk az emberi méltóságuktól megfosztott, megsemmisítésre ítélt népcsoportok és kisebbségek szenvedéseinek történetét. Mit lehet még rágogni ezen a csontig rágott témán?

Az első időszakban a náci koncentrációs táborokról születtek beszámolók, a hatvanas évektől a GULAG is fokozatosan utolérte a KZ lágerrek borzalmait, bizonyítva, hogy semmi különbség a totális rendszerek között. Azóta folyik egy hol csendes, hol hangos vetélkedés: melyiknek is volt/van több áldozata? Melyik volt elvetemültebb, kegyetlenebb, irtózatosabb? És politikai köntösbe bújtatott esztétikai vita is kíséri a művek, számolások utóéletét. Ugyanis az egyik típusú tábor a politikai jobboldal ideológiájából következő természetes következménynek ítéli a gondolkodók jelentős hányada, míg a másik típus egyértelműen következik a baloldali berendezkedés belső természetéből. Így aktuálpolitikailag is jól használható gondolati konstrukciókhoz jutunk, amennyiben a hatalmi küzdelmek egyik oldalának jelenlegi szereplőire rásüthető az ősbűn bélyege.

A múlt feldolgozása soha nem volt még kényszerítőbb. A téma megíróira hullanak a Nobel-díjak, több mint félszázadévvel az események után is ez a kérdés tűnik a szellem terén az első számnak. A huszadik század nagy társadalmi kísérletei mind tömegsírokhoz vezettek, ennek megértése, lehet, meghaladja képességeinket. Felnöttek generációk, amelyek nem éltek át háborút, kihaltak azok, akik az átélés hitelességével beszélhetnének a feldolgozatlan eseményekről, s a történések ugyanolyan száraz érettségi tétellé válnak a fiatalok értelmében, mint a honfoglalás vagy a nagy felfedezések kora. Ebben a távolodó, távol-tartó szemléletben rejtőzik annak veszélye, hogy elvont szellemi problémaként kezeljük a népiertásokat, amelyek megtörténte akár vitatható vagy igenelhető is bizonyos nézőpontból. Ilyenkor növekszik meg az irodalom szerepe, amely a politikai, történeti tények csontvázszerű konstrukcióját emberi sorsok vérével és szöveteivel burkolja, teszi élővé, átélhetővé.

Herta Müller nem véletlenül vagy törvénytörően kapott Nobel-díjat. A téma feldolgozásában most érkeztünk ahhoz a határhoz, amikor a nagy népmozgató összefüggéseken belül sorra kerülnek a kisebb népcsoportok, látszólag margiálisabb kérdések. Egyetlen ember halála is égbe kiáltó bűn.

A tabuk idővel elkopnak. Az első világháború után létrejött nagy Románia komoly népességű kisebbségekhez jutott, amelyekkel kapcsolatban nem volt jobb ötlete, mint az elrománosítás. Az Erdély történetében meghatározó szászok számára mindegy lett volna, hogy magyar vagy osztrák vagy román fennhatóság alatt élhetik autonóm polgári hagyományaik szerint az életüket. A románok számára nem. A két világháború közötti fasiszta Romániában a szászok felszabadult öntudattal azonosulhattak egy rendesebb, tisztább, fegyelmezettebb nép birodalmi törekvéseivel, sőt összekötő kapocs lehettek a nagy birodalom és csatlósállama között. A háború egy adott pillanatában, amikor már lehetett következtetni a végeredményre, Románia átállt a győztesek oldalára. Az addig szövetséges szászok hirtelen bűnbakokká, háborús bűnössé váltak. S bűnhődtek keményen, a teljes felnőtt lakosságot elhurcolták építeni a háborúban lerombolt Szovjetuniót.

Tovább mélyíti a tragédiát a szocialista Románia nemzetiségi és külpolitikája. Egyrészt, a Ceaușescu-korszak utolsó évtizedében jó pénzért eladták a szászokat Nyugat-Németországnak, másrészt ellenségnek tekintettek mindenkit, aki nem akart jó román lenni, harmadrészt sajátos emlékezet-kieséssel viszonyultak saját háborús történelmükhöz.

Német kisebbségnek lenni a szocialista országokban nem volt könnyű. A háborús bűnösnek kikiáltott népcsoport saját magával is meghasonlott, nem volt más választása. Ha megszédültek annak idején saját árja-voltuktól, ha nem, büntették őket kitelepítéssel, vagyoneklobzással, málenykíj robottal, kényszermunkával. Ha mindenki bűnösnek tart, neked nem lehet hibátlan önképed.

Herta Müller ahhoz a generációhoz tartozik, amelynek a szülei élték át a háborút Románia német állampolgáraként, a háborút követő kényszermunkát, amiről nem volt szabad utána hangosan beszélni. Ez a trauma másfajta, mint a közvetlen átélő sebzettsége, ez a gyermekkorból a felnőttkorba átvezető beavatási folyamat része, amelyben a felnőtt ember értelme dolgozza föl a gyermekkor alaktalan érzéseit, értelmetlen tiltásait, félelmeit. Úgy válunk felnőtté, hogy megismerjük azt a közösséget, amelyhez tartozunk.

Herta Müller egy szebeni költővel, Oskar Pastiorral tervezett közös könyvet, amelyben az eseményeket átélő költő és a jótollú író építik össze két generáció emlékeiből a romániai szászok emlékművét. 2006-ban Oskar Pastior meghalt. Herta Müllerre maradt a közös tervek birtokában a könyv megírása. Az emlékmű elkészült, Herta Müller Nobel-díjat kapott, Oskar Pastior pedig jól érzi magát a középkor anonimitásba bújó szerzői között a túlvilágon, mert ott a helye, ha van isteni igazságszolgáltatás.

HÓHÉROK

A nagy talány nem oldódik meg. A huszadik század múltával erősen ingadozunk két nézet között, hogy Hitler és Sztálin meg a többi hírhedett történelmi kártékony esetében az emberi természet közös vonásai teszik az illetőt véreskezű diktátorrá, vagy a társadalmi berendezkedés alakult úgy, hogy szegények nem tudtak másképp cselekedni, különben őket darálja be a rendszer. Monográfiák, történelmi és irodalmi művek százai elemzik a diktátorok és diktatúrák természetét, s alapvetően két módszertani szélsőség köré rendeződnek az elméleti konstrukciók. Az egyik percről percre, mozzanatról mozzanatra elemzi az ifjú- és gyermekkor minden elemét a túlságosan szerető anyától a tekintélyelvű apáig, vérfertőző rokon kapcsolatokat és orvosi szakkönyvekbe illő perverzításokat vonultat fel; a másik a demokráciák alap-paradoxonjából indul ki, a népuralom mindenképpen a választott kevesek hatalmához vezet, s ebből némi haszonelvűséggel ügyes diktatúra faragható, mint Lenin és Sztálin munkássága oly szemléletesen bizonyítja. Hajlanánk inkább az utóbbi megoldás preferálására. Mert nagyon sok elrontott nevelésű gyermekkel találkoztunk hétköznapi életünk során, s aránylag kevés lett belőlük diktátor (bűnöző), de óvakodnánk attól a közkeletű nézettől, amely szerint az angolszász demokrácia-hagyomány legyőzte a germán és keleti uralomelvű formációkat, lásd második világháború, hidegháború, történelem vége s így tovább. Hogy bizonyos népek alkalmasak a demokráciára, mások meg csak diktatúrában tudnak megmaradni valamennyire, bármennyi példát tudunk felsorolni, még nincs bizonyítva az állítás. A mérhető alapigazság: a történelem uralkodói között sokkal több a hatalmi visszaélésekkel operáló manipulátor, mint a hétköznapi valóságban, valószínűleg azért, mert ezekben a pozíciókban rendelkezésre állnak a véreskezűség eszközei és apparátusai, s szükségszerűen használatosak, mint arra Nicolo Machiavelli néhány száz évvel ezelőtt briliáns logikával rávilágított.

Donald Rayfield, angol szerző műve félúton van a történelmi igazságot boncoló szaktudományos munka és az olvasókat megfogni igyekvő bulvártechnológiai teljesítmény között. Sztálinról meg a rendszerről nem tud meg sok újat, aki olvasott a korról emlékeztetéseket, irodalmat. Aki fiatalon, kevés előzetes ismeret-

tel vág bele, az izgalmas, egyszerre időrendben és tematikusan haladó feldolgozást kap. Nem túl nehéz olvasni, de kellőképpen vaskos a könyv, tartalmaz közismerten pletykaszintű elemeket a nagy történelmi személyiségek hétköznapijairól (pl. Lenin a magánéletében papucsférj volt, s ebből gondolhatjuk, hogy a tömeggyilkosságok mögött néha azt az egyszerű okot lehet keresni, hogy Krupszkája éppen lenyomta az egóját egy kis hisztivel), de máshol meg történelemfilozófiai gondolatokkal operál egészen korrekt módon. Sztálin hóhéraitól szól a könyv, de elsősorban Sztálinról és Leninről meg arról a kísérletről, amit ők létrehoztak Szovjetunió néven.

A második vonal, a beosztottak – lám-lám – már inkább nyomott lelkű, torz személyiségű, félresikerült szadista beteg emberek mind, míg Sztálin és Lenin elsősorban a nagyság vitathatatlan jegyeit viselik elsősorban. Összevág a hétköznapi tapasztalattal, hogy a katonaságnál egyetlen csontcsillag üvöltő örület tudott csinálni amúgy csendes, egysíkú falusi fiúkból, és mekkora hatalommá növelhető egy tömbházmesteri megbízás, ha megfelelő kezekbe kerül. A történelemkönyvek haloványabb árnyai, a kiszolgálók, a végrehajtók, a parancsra cselekvők szimplább figurák, kisebb a nyomás rajtuk, és bátrabban kiélik a perverzióikat a kiszolgáltatott áldozatokon. A hóhér ritkán érzi a kiválasztottság fennkölt vagy nyomasztó érzését, inkább valamilyen defektus, emberi esendőség hatalmasodik el a személyiségen. Lenin és Sztálin kezéhez nem tapad vér közvetlenül, ahol ők állnak, ott már csak absztrakció, hogy hány tízezren vagy százezren haltak meg az éhínségben vagy a csatatéren. Úgy vagyunk drótozva, hogy a másik ember pusztulása, vére, halála erős gátlás alatt van bennünk, s ettől érdekesek a hóhér szerepét vállaló végrehajtók. Valamilyen módon kiiratkoznak az emberiségből.

Pár hónapja olvastam Vaszilij Grosszmann *Panta rhei* című könyvét, amely körülbelül Szozsenyicin Iván Gyenyiszovicsával egyidős, csak éppen nem jelenhetett meg a hruscsovi olvadás időszakában sem, csak szamizdatban terjedt. A hatvanas évek elején született mű ír a munkatáborokról, az ukrajnai éhínségről, a társadalom szétvert állapotáról, s tartalmaz egy fejezetet, amely Lenin személyiségét elemzi. Ugyanez a hóhért boncoló igyekezet az irodalom eszközeivel, az író beleérző képességével. Grosszmannál rendkívül plasztikusan jelenik meg a Tosztojt olvasó és Beethovenért rajongó, tanárcaféból származó félszeg értelmiségi, aki az elvi vitákban érzi otthon magát, ott nem tud engedni az igazából, ott logikus és könyörtelen. És a történelem, az alakítói felfogásban,

egy efféle vére menő vitatkozás, többség-kisebbség játék, kiszorítósi, sakk-tábla élő bábukkal, tömegekkel.

Gorkíjnak van egy neki tulajdonított hasonlata Sztálinról (mellékesen nála gerinctelenebb kiszolgálója nem volt annak a rendszernek), amely állítólag titkos naplójában szerepel Sztálinról. Ha egy bolhát ezerszeresre nagyítunk, akkor olyan borzasztó szörnyet kapunk, amilyen még nem volt a világon. A nagy történelmi hőhérok ugyanolyan hibás, esendő, felelőtlen emberek, mint mi, a nagy átlag, csak olyan helyzetbe kerülnek a rendszer által, amely ezerszeresre növeli a hibáikat, a hatékonyságukat a rosszban. Így már érthetőbb az angolszász országok évszázadokon átnyúló kísérlete, amellyel éppen a hatalmi helyzetbe kerülő embereket akarják aggályosan korlátozni, határolni, mert a rendszer megegyezhet a legkisebb hibájukat. És ezzel ott tartunk máris, akár akartuk, akár nem, hogy párhuzamot találunk az éppen olvasott könyv és a napi politikai aktualitás között. Minél diktatórikusabb egy berendezkedés, annál jobban felerősíti a benne hatalmat gyakorlók rossz tulajdonságait, és minél demokratikusabb, annál jobban tudja fékezni (gátolni, kezelni) az általános emberi negatív vonásait. S ezt nem azért írom, mert föl akarom menteni Sztálint és hőhérait.

RUSHDIE

Amikor már nagyon erős bennünk a meggyőződés, hogy az írott szó elavult, a könyvkiadás belefulladt a tömegtermelésbe, az irodalom tetszhalott túlélő a digitalizált információk áradatában, akkor kicsit elcsodálkozunk a Sátáni versek fogadtatásán. Hogy létezik egy könyv, amelyet az egyik világvallás olyannyira veszélyesnek tekint, oly mértékben károsnak, hogy szerzőjére kimondja a halálos ítéletet. Ez nem semmi, mondja a képtelen reklámötletekhez hozzászokott mai kultúrember, ha igaz, ha nem, kapós lesz az áru a könyvpiacra. Aztán meglátja a könyvesbolt polcán, túl vaskos, állapítja meg első pillantásra, nem a mai igényekhez van méretezve, megnézi még az árát, és úgy dönt, megvárja, míg filmet gyártanak belőle. Ha jó könyv, úgyis az lesz a sorsa, ha meg nem filmesíthető meg, akkor posztmodern izé, egy szűk réteggkultúra belügye. Tudtommal még nem filmesítették meg, véleményem szerint jó forgatókönyvet, sikeres filmet lehetne alkotni belőle, de általában a filmrendezők, filmszínészek sem szeretik, ha munkájuk közben iszlám szélsőségesek fölrobbantják a díszleteket, levadásszák a szereplőket.

A magamfajta mindent-elolvasni-képes hivatásos könyvmoly is gyanakodva fogja kézbe, a felkapott, divatos művek általában silány módon kiszolgálják valamilyen tömegigényt, és már Kölcsey is megmondta: a jó könyvek száma is végtelen. A mi időnk véges, nem kell feltétel nélkül kapitulálni a politikai megvallási alapon gerjesztett reklámoknak. De azért adjunk egy esélyt a felszínnek is, amely tudvalévőleg fecseg, s nem kell mindenáron folyvást a mélységeket kutatni. Rögvest szembetűnik a könyvvel való barátkozás első fázisában, amikor még csak kézbe fogjuk, tapintjuk, szagoljuk, megnézzük a nyomtatási képet, hogy hiányzik egy nagyon fontos információ: a könyvnek nincs magyar fordítója. Ugyanis a könyvekben föl szokták tüntetni, bizonyos anyagi meg szerzői jogok járnak vele, a magyarra fordító nevét. Biztos vagyok, nem az a fajta alázatos szerénység, amely a középkori szerzetes könyvfordítókat jellemezte, tartotta itt vissza a közérdekű információt.

Mindettől még lehetne ez egy csapnivalóan rossz könyv, ahogy a hitvitázó írások nagy részét is csak az teszi olvasmányossá, hogy akkora mérhetetlen

indulat fröcsög bennük az ellenfelek irányába, a leplezetlen indulat tanulmányozása teszi őket érdekes olvasmánnyá, kellemes időtöltéssé. Nagy hagyománya van ennek a magyar irodalomban is, még ha manapság a politika tölti is be ennek az egymás anyjának nyilvánosházi múltját fölemlegető beszédmódnak a társadalmi funkcióját. A gyűlölet éppen olyan hétköznapi szükségünk, mint az étkezés, a szeretet vagy a salakanyagok kiürítése a szervezetből. Évszázadokon, évezredekken keresztül a vallás volt az a szent ügy, amiért ölték, kardélre hányták, pusztították egymást az emberek, azután a nemzetállami eszme tett hasonló csodákat, majd világnézetek ölték rakásra híveiket és ellenfeleiket... Abban az illúzióban sem maradhattunk sokáig, hogy létezik valamilyen fejlődés, kilép az emberiség a kiskorú állapotból, a világ varázstalanodik, átveszi az uralmat az értelem, a ráció, a kiszámíthatóság. Ez is megtermeli a maga borzalmait, számoljunk le végre a misztikus, messianisztikus, ezoterikus meg túlvilági babonákkal. De számottevően és kalkulálhatóan ezek is jelen vannak a mai valóságban. Salman Rushdie könyve és a körülötte támadt világméretű botrány, függetlenül a mű irodalmi helyétől, erről tudósít. Megjelenik egy indiai, angol nyelven író szerző könyve, elindul a maga útján, amin minden nyomtatott műnek meg kell dolgoznia az elismerésért, ekkor egy világvallás valamelyik magas rangú főpapja elolvassa (vajon milyen indíttatásból?), s kimondja az ítéletet: halál rá! A hír szenzáció, bejárja a világsajtót, a magyar változat fordítója nem meri nevét beleíratni a könyvbe. Értjük?

Anglia partjai fölött nagy magasságban a terroristák fölrobbantanak egy repülőgépet, cafatokra tépett emberi testek, fölismerhetetlenségig szétroncsolódott eszközök, alkatrészek zuhannak alá, köztük két barnás árnyalatú férfiú, akik valamilyen csoda folytán túléltek a robbanást, majd a zuhanást is. Ezzel a jelenettel indul a regény, egyik férfiú csak zuhan fejjel előre felé, mint aki éppen újjászületik, a másik énekel, kapálózik, reinkarnálódik, mellettük megjelenik bokharai repülő szőnyegen egy sikkos nő... Mutálódnak zuhanás közben, egyikükből Gábrriel arkangyal lesz, másikat patás lábú gyapjas ördög. Két indiai filmszínész a főszereplő Gibreel (Gábrriel) Farishta és Saladin Chamcha. Előbbi odahaza a legnagyobb sztárok egyike, folytatásos vallási szappanoperákban, amelyek Indiában rendkívül népszerűek, szerepel, utóbbi odahagyta indiaiságát, és minden erejével tökéletes angollá akarja átképezni magát, az alkalmazkodóképesség lesz lényé alapvonása, s azzal talál megélhetést, hogy rajzfilmfiguráknak kölcsönzi a hangját.

India és Anglia a két fő helyszín, a modern és az ősi, a hagyományos és a globális világ múltja és jelene egyszerre formálódik a regényben. Ott vagyunk a sivatagban, a végtelen pusztákon és homokból épült városokban, ahol az ősi vallások megszülettek, s Londonban, ahol újkori babonák igazgatják a lelkeket. Jó könyv, több világvallás és hit is megsértődhetne attól az általános ábrázolástól, amivel a hitet, hiszékenységet, rajongást, az ezeket tápláló üzleti érdekeket boncolgatja a szerző. Szerencsétlenségére éppen az iszlámban akadt meg a tolla.

A mi kultúrkörünknek is megvannak a maga furcsaságai a vallással. Elegendő, ha fölidézem a Mel Gibson által rendezett hollywoodi szuperprodukció, a Passió, promóciós reklámkampányát: előbb értesültünk elítélő és támogató véleményekről, mielőtt a filmet láthattuk volna. Ezáltal a mű kikerül az esztétikai dimenzióból, átkerül a vallási-politikaiba, s a viszonyom hozzá nem azt fejezi ki, tetszett-e vagy sem, hanem, hogy hová tartozom. Rushdie regényére a Nyugatnak egyetlen válasza lehetséges: szolidaritás az üldözöttel, és az iszlám szélsőségesek mélységes elítélése.

Nem vagyok jártas az iszlám kérdéseiben, a könyv jegyzeteiből tájékozódtam, mert maga a mű nem igazított el afelől, hogy mit tartottak, tarthattak ebben felháborítónak, megbocsáthatatlannak. Ezek szerint a próféta társalgott a mindenhatóval, afféle sugalmazások formájában kapta odafentről az utasításokat, amelyeket hirdet, s amelyeket lejegyeznek a közelében tartózkodó írástudók. Ezekből lesz a szent könyv, ahogy Mózes is isteni sugallatra jegyezte le a nevével jelzett öt könyvet. A vallás ellenségei szerint, mivel nem látja szemtől szembe az urat, sosem lehet biztos abban, hogy a Megváltó sugalmaz éppen, de a sátán is küldhet üzeneteket ugyanezen az úton. Ez is emlékeztet a Bibliába belekerült különféle szövegekre, meg az apokrif iratokra. A közvetítő és égi tolmács lejegyezhetett a rossz oldaláról érkező utasításokat is, innen a regény címe: Sátáni versek. Az iszlám képviselői szerint Rushdie a nyugati emberek ősi vádjait eleveníti fel vallásuk gyalázására. A Korán minden fejezetének (Szúrájának) száma és neve van, ez az 53. A csillag elnevezésű, amellyel kapcsolatban a muzulmán hagyomány sem tudja, hogyan kerültek ezek a versek a gyűjteménybe, majd később törlésre kerültek. A muszlimok sem nagyon foglalkoztak vele egészen 1988-ig, Rushdie regényének megjelenéséig. Szerintük a regény Mohamed életét gúnyolja, s azt állítja: szent könyvük, a Korán nem tud különbséget tenni jó és rossz között. Hát, a mi kultúránkban a valláskritika kicsit elfogadottabb műfaj (ma már), de azért nekünk is volt inkvizíciónk, vallás-

háborúnk, eretnekégetésünk. Ezt határtalan önbizalmunkban úgy szoktuk mondani, hogy mi ennyivel fejlettebbek vagyunk.

A könyv és szerzője körül támadt egy indulat, amely nem lehetne tárgya az elemzésnek, de nem tudom, kezembe vettem volna-e a regényt, ha nincs ez a művelt világot felháborító intifáda. Ahogy a szeptember tizenegyes dátum is jelkép-értékűvé vált, úgy az is megjósolható, az iszlám és gyilkolásra önként vállalkozó fanatikusai még sokat fognak hallatni magukról. Salman Rushdie ezzel együtt, és ettől függetlenül is jó író.

/Salman Rushdie: Sátáni versek – Konzorcium Kiadó – 2004. – Magyar fordító feltüntetése nélkül – 686 oldal – 3480 Ft./

Elevenek és élők

ELEVEN KÖLTŐK TÁRSASÁGA

Tegyünk úgy, mintha azt hinnénk, hogy vannak még olyanok, akiket érdekel a kortárs költők prózája. Fokozzuk még egy kicsit: tételezzük fel, hogy valamely közép-kelet-európai ország kortárs költőjének prózakötetét egy másik közép-kelet-európai ország kortárs költője lefordítja. Még egyet csavarintunk ezen a fantasztikumon: képzeljük el, hogy valaki, miután elolvasta a kötetet, erről a vállalkozásról recenziót ír. S ami már elképzelhetetlen: hogy olyan is akad, aki ezt elolvassa. Matematikai szemlélettel nézve nagyon kis mennyiségekről, és ezeken belüli részhalmazokról beszélünk. Csak a játék kedvéért tegyünk úgy, mintha létezne olyan olvasói részhalmaz, amely belülről fakadó érdeklődéssel fordul egy ilyen írás felé.

Így, a körülmények pontos ismeretében, lehet folytatni.

Még azért nem árt megküzdeni a személyes ellenállás démonaival, amelyek folyton azt súgják a füledbe, hogy ezer önéletrajzi (költői, politikusi, gondolkodói stb.) prózát olvastál, vannak korszakok és divatok, egyszer sötét, félelmetes sikátor a gyermekkor rémisztő árnyakkal, máskor meg vadvirágos ártatlanság a kékboldog ég alatt, a maiak szépségesen megtanulták Prousttól a földidézés technikáit, belepaszsolják megírt emlékeiket a posztmodern kategóriába, s feladványként olvasva fölfedezheted benne az írói ént, az elbeszélőt határozottan elkülönítve, s létrehozhatja az olvasó a maga olvasatát... Meg mit érdekel engem egy fiatal román költőnk kékharisnyás valósága? Ha valaki elér egy megnyugtató önkifejezési szintet, akkor meg tud írni egy regényt önmagáról, de ezzel nem szerez jogosultságot arra, hogy olvasói is legyenek abból a kézenfekvő igazságból kiindulva, hogy az emberek másik hányada nem akar vagy nem tud regényt írni a saját életéről. Meg azért, a jelenlegi osztálylétszámmal számolva, elég sokan vagyunk a Földön, mindenki egyedi példány, jogosan tarthatna igényt a figyelemre.

Másrészt – még mélyebbre fúródva a szubjektivizmus mocsarába – a recenzens megerősödött előítélettel rendelkezik a női írók irányában. Semmi macsóság vagy antifeminizmus nincs a dologban, csupán a prózának azt a racionális változatát kedveli, amely logikai, matematikai, sebészi pontossággal térképezi a világot, amire a nők csak akkor képesek, ha feladják, elfeledik nőiességüket, de akkor már nem női írók. Jól belezártam a fél emberiséget ebbe a paradoxonba.

Olvasom, hogy Simona Popescu könyve óriási siker Romániában, már a negyedik kiadást éri meg. Vannak önéletrajzok, amelyeket elolvasnak az olvasók, és vannak, amelyeket csak megírnak a szerzők. Innen már kap egy feladatot a figyelem: mitől sikeres hazájában ez a román nő, és vajon konvertálható-e az otthon működőképes próza idegen nyelvre fordítva? Magyarán: mi tette sikeressé? Aprócska motiváció, elég a kezdéshez, és a szöveg, profival állunk szemben, megteszi a magáét, a feladatvállalás átmegy érdeklődésbe, majd otthonos jóérzésbe a szövegben, s úgy tehetjük le a végén, hogy na, ez tetszett.

De még meg kellene fejteni a sikert.

A román és a magyar jelenkori irodalom egyforma vonásokat mutat: elkezdődött a szocializmusnak nevezett időszak irodalmi, tudati, emlékezeti feldolgozása. Összemosódik irodalom és értekező próza, személyes emlékezés meg történelemfaggató igyekezet. Nem szakdolgozatot írunk, megelégszünk a felszínen is jól kivehető tendenciákkal, az összes posztszocialista országra jellemzően megragadhatók általános vonások. Bűnös, embertelen, igazságtalan társadalom volt, lenyeste az alkotó- és kezdeményezőképeséget, undorító diktátorok és kis-királyok uralkodtak, a létezés minden színterét átszötte a bizalmatlanság, hazudni kellett a túlélésért, nem részletezem tovább, a magyar és a román irodalom friss alkotásaiból tucatnyit lehetne felsorolni, amelyek magas szinten megfelelnek ennek az igénynek, s a legjobbak esetében a kritikai él kikezdi azt a nosztalgiaát is, amivel újabban vissza-visszafordulunk az emberarcú kísértetek felé, mert mégiscsak fiatalok voltunk akkor, s a kiszámíthatóság sokszor értékesebb/nek tűnik/, mint a vadkapitalista jelenvalóságunk. A mai magyar irodalom legjellemzőbb műve ebben a kategóriában Dragomán György A fehér király című regénye, amelyben az a generáció szólal meg, amely gyerekként abba a rendszerbe született bele, s ártatlan felnővekvőként kóstonja, szokja meg Abszurdisztán világát mint valóságot.

Simona Popescu könyve ritka ellensodor ebből az áramlatból. Életkora alapján (jaj, a második udvariatlanság, szinte azonnal a nőírókat címkéző előítélet után!)

Dragomán generációjához sorolom, akinek gyermekkor és eszmélés jutott a diktatúrából, s várhatóan hosszabb élettartamot kap demokratikus körülmények között. A költő szövegében vadászni kell, s nagyon nehezen találunk olyan szavakat és kifejezéseket, fordulatokat, amelyek arra utalnának, hogy Európa egyik legbrutálisabb diktatúrájában telt a gyermekora, zajlott eszmélése. „Dák őseink”, „blokkolás” – hosszas figyelmes keresgélés után találunk hasonló árulkodó jeleket, egyébként semmi nem utal arra, hogy itt sorbanállás, meg-alázás, embertelenség zajlik, talán az óvoda leírása árulkodó kicsit, de az sem egyértelműen, lehetne egy másik ország óvodája, korlátolt, rendszerető óvó nénikkel. Ellenben kapunk egy igazi, hamisítatlan polgári világot úrinő édes-anyával, ezeréves befőttekkel a kamrában, tollaskalapokkal a szekrény mélyén, ősi receptek alapján készülő házi gyógyszerekkel a fiókban, nemzedékről nemzedékre öröklődő szakácskönyvekkel és életviteli szabályokkal, kőbe vésett de folytonosan megszeghető gyermeknevelési elvekkel, erkölccsel és világnézettel. Egy szétverhetetlen emberi struktúra, amelyben élni lehet, és megvédi a benne lévőket a legvadabb önkénnytől, amelyhez, éppen rejtett értékei miatt, nem tud hozzányúlni semmiféle szeku vagy titkosszolgálat, mert funkcionálisan az embert szolgálja, aki benne él. Márai világa ez, kedves barátaim, lényege szerint, minden modern és posztmodern törekvés között és ellenére. Mert van a polgárság szónak egy ilyen mélyen elrejtett, politikai törekvésektől mentes tartalma, csupáncsak az foglaltatik benne, hogy közös törekvéssel emberi, élhető világot kell összeadott erőfeszítéssel létrehoznunk azokban a kis körökben, amelyekben élnünk adatott. Nem részletezem tovább, aki érti, tudja miről van szó. Diktátorok jönnek, demokráciák mennek, az erős értékrendű emberi kapcsolatok szövik a társadalom szövetét.

Valószínűsítem: a román társadalom értelmes részének erre van szüksége, Simona Popescu megérzett egy szükségletet, amit talán soha nem fogalmazott meg a közösség, hogy nem az elnyomás részleteit akarjuk újraélni, nem a bűnösöket akarjuk néven nevezni, nem az egykorinak az átkozásával akarjuk legalizálni a fennálló türhetetlent, mindezekre természetesen szükség van egy egészséges társadalomban, a múltat fel kell dolgozni, őszintén, szembenézve akkori önmagunkkal, de azt is meg kell mutatni, hogy ez csak a felszín.

Mélyebb, lassúbb áramlatok igazgatják a világot, és jó ebben hinni, mert élni másképp nem lehet.

A HÁZI KÖLTŐ

A napilap házi kritikusa bírálatot ír a lapban rendszeresen publikáló költő új verseskötetéről. A mi kutyánk kölyke, egy falkához tartozunk, megőrizzük az objektivitás látszatát, éppen azért kerüljük a felsőfokokat, a nyílt szembe-dicsérést, ám a negatívumokat óvatosan elkerülve kialakítunk egy összességében bátorító, pozitív véleményt. Ha tisztában vagyunk a feladatunkkal.

Mi magyarok költőkkel igencsak el vagyunk látva, miközben tragikusan tudjuk, hogy minimálisra csökkent nemhogy a versolvasók, hanem egyáltalán az olvasók száma. A szakmabeliek olvassák egymás műveit, gratulálnak kölcsönösen, művelik a magaskultúrát, elvannak maguk között. A nagyközönség több reklámversikét hordoz emlékezetében, mint klasszikust. Ilyen lett a világ, a társadalmi környezet, mosópor kell, költészetre nincs igény. Azért megjelennek verseskötetek, íródnak versek, jobbak és gyengébbek, s visszhangtalanul behullnak a közöny guanojába.

Van költő, aki ebbe belenyugszik, s van, akit ez frusztrál, zavar. Balogh József az utóbbi csoportba tartozik, nem törődik bele a változhatatlanba, konokul és elszántan keresi az olvasót, a hatást, a párbeszédet. A Magyar Szóban naponta jelentkezett kis kétsoros versikékkel, amelyek több-kevesebb aktualitással kapcsolódtak a nyilvános közbeszédhez, a politikához, kisebbségi létünkhöz. Csak elképzeléseink vannak mások újságolvasási szokásairól, de nem járunk messze az igazságtól, ha magunkból indulunk ki.

A Romániai Magyar Szó az elbulvárosodó sajtópiacon képvisel egyfajta hagyományőrzést, amit támadói egyértelműen a szocializmussal, a központilag irányított pártsajtóval azonosítanak, pedig konzervativizmusa mélyebb gyökerű. Úgy szolgálja ki az olvasót, előfizetőt, hogy életének részévé válik. A színes bulvárlapok nyugati mintára harsánykodnak, botrányoznak, sztárokat vonultatnak a lapokra, pletykálnak, s mindent bevetnek, hogy növeljék jelenlétüket a piacon. Meglepetést és újdonságot ígérnek. Az évtizedek óta előfizetett napilap pedig megbízhatóan szállítja a megszokottat, az ismert, személyes ismerőssé vált neveket, rovatokat, hangnemet, stílust. Az újságolvasásnak rituáléja van: a

vezércikk visszafogottan állást foglal valamilyen közösségi kérdésben, vagy tárca-stílusban fölvet egy elgondolkodtató, tűnődő kérdést, aztán elolvassuk a szórakoztatásunkra rendelt aznapi viccet, s közvetlenül utána az aforizma-értékű Balogh József verset. Van úgy, hogy az első oldal valamelyik rikoltóbb címe fölborítja a szokásrendet, de általában ez az olvasás menete.

Ebben a rendszerben volt (lesz?) fontos és meghatározó szerepe a napi fricskának, a költészet eszközeivel létrehozott aprócska rímjátéknak, bölcsességpirulának, humor-bonbonnak, amelyet naponta elfogyasztottunk mellékhatások nélkül. Most így kötetbe gyűjtve és újraolvasva tendenciákat, csoportosításokat, műfajokat és altípusokat keresgélne az értő olvasó, de rá kell döbbernies: mintha műfajt váltottak volna a versikék, amelyek napi egykupicányi mennyiségben szíverősítőként hatottak, hordóba gyűjtve, az aktualitásukat feledve, nem olvadnak össze új vegyületté. Az aktuális kontextus, a napi hírszöttek hiányzik körülöttük, amely hiány abból is következhet, hogy a megszokás ebben a hálózatban ismerkedett először ezekkel a versekkel. Itt önmagukkal vetélkednek, egymás rovására próbálnak érvényesülni, s utoléri őket a „Bölcsességek könyve” című gyűjtemények végzete. Egy-egy bölcsességgel, ha valami összefüggő szövegben fedezi föl az olvasó, jól elvan az ember, megrágja, összeveti saját tapasztalataival, igyekszik megjegyezni, alkalomadtán beleszőni saját műveltségébe, de ha kazalban kapja, nem vesződik a szétszalazásával.

Még néhány szó a felfedett tendenciákról. Nyilván, a költőnek is vannak nézetei, elfogultságai, akár mániái, egyszer igaza van, másszor téved. Nem várható el tőle a politikailag korrekt szóhasználat és közhivatalnoki pártsemlegesség, mert hitelét vesztené. Ebben a viszonylatban meglehetősen beleillik a Magyar Szó „udemerés” csapásirányába, így összegyűjtve tűnt csak fel, hogy a kritikai vérszomj igencsak sokat foglalkozik az RMDSZ „ellenségeivel”, és sajnálatosan keveset sepreget a saját házunk táján. Amikor már napok, hetek óta az foglalkoztatja a sajtót, hogy mit mondott a Szász Jenő vagy valamelyik előadókörúton magyarkodó fideszes, akkor röppen az élc, csattan a poén, helyén van az újságban a fricska. A gyűjteményben meg sok a jóból.

Minden játékossága és kísérletező kedve ellenére ez az epigramma terjedelmű verstípus rendkívül tömény műfaj. Két összezsengő szó, egy nyakatekert népi bölcsesség, a szó jelentésének és hangalakjának bizarr ellentéte, vagy a logikus elme logikátlan bakugrása az ötlet, ami a talányok és találós kérdések fifikájával elvárja a megfejtést, feltételezi az olvasó aktív közreműködését a kívánt hatás elérésében. Mindegyikhez originális ötlet kell, különben elveszti a varázsát,

megszokottá válhat. Balogh József bírta szusszal, rovat- és cikkértékűek voltak szösszenetei a többi cikk között. Önmaga társaságában a versek sűrűsége az olvasás ellen dolgozik. Ami a vezércikk és a hóhelyzet elolvasása között pillanatnyi elgondolkodásra készíti az olvasót (ezalatt lehet lapozni, átfutni szemmel a címeket), az kötetben egészen másképp működik. Hiányzik a tér az ötlet kifutásához, még le sem csengett tudatunkban az egyik ötlet, már a másikat falja a szemünk. Balogh József valószínűleg számolt ezzel, mert fölvevett a kötetbe egyéb költeményeket, másfajta olvasói hozzáállást megkívánó szellemi teljesítményeket.

Költői módszerének egyik alappillére a bökversekből megismert játékosság, a csengő-bongó, összerímelő szavak, az egyetlen ötlet felrobbantásával durranó, petárdaként működő vers. És – nem mellékesen –, ami ma ritkaságszámba megy: van humora.

Nem vállalkozhatunk a teljes költői pálya értékelésére az új kötet kapcsán, nem is célunk, pusztán csak föl kívánjuk hívni azoknak az újságolvasóknak a figyelmét, akik figyelemmel, élvezettel fogyasztották az aktuális költészet eme darabjait a Magyar Szóban, hogy megjelentek kötetben. A gyorsan öregedő újságpapírról átköltöztek az örökkévalóságot jelentő könyv lapjaira. Kívánjuk, legyen akkora a hatás legalább, mint volt az újság olvasói között.

/Balogh József: Erdélyi Lórum, bökversek és költemények – Bukarest, 2004 – Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate/

PÁLMA APÁLYBAN

A Pallas-Akadémia két könyvét nem csak a kiadás éve és az olvasás egymásutánisága kapcsolja össze ebben a bemutatásban, hanem a kisebbségi szellemi élet néhány olyan vonása, örökletes jellemzője, amely sokszor az itt élők számára is talány. Meg lehet-e fejteni az együttélés szabályait, az elviselhetőség határai kijelölhetők-e? Az egymástól számított hatvan évnyi távolság két fordulópont között feszül: Ligeti Ernő könyve a visszacsatolás után jelent meg először Kolozsváron, abban a tudatban, hogy véget ért a rémálom, foglaljuk össze a tanulságait, mielőtt reáborul a feledés homálya; Domokos Gézáé egy évvel a diktátort elsőprő változások előtt íródott, érzékelhetően azzal a vára-kozással, hogy már nem tarthat sokáig a rémálom. A feledésbe merült összegzés több mint hatvan év után újra, a titkos napló pedig tizenhat év múltán először jelent meg. Mindkettőnek jellemzője a késlekedés. Rég elmúltak azok az események, amelyekről szólnak, történelemmé váltak. Ha létezik olyasmi, hogy kisebbségi történelem. Avagy a kisebbségek maradnak lábjegyzetben a nagy nemzetek történelemkönyveiben?

Emlékirat az erdélyi irodalomról

Erdélyt pompázatosan el lehet adni. Oda kell képzelni a székely vérbe mártott csendőrszuronyt, halinába csomagolni az élő klasszikusokat, az előfizetőknek kis zacskóban megszentelt erdélyi földet kell mellékelni ajándékba, és az ügynökök szájra tett kézzel suttoják: – Éheznek a véreink! – Az erdélyi író magyarországi könyvsiker esetén anyagilag megerősödik, a bevált recepten nem változtat, a siker garantált, és egyszer csak megfordul a folyamat: itthon is az válik elismertté, ami otthon sikert aratott. A külső piacra dolgozás számára Erdély már nem megismerendő, feltárandó valóság, hanem téma, aminek hol kisebb hol nagyobb konjunktúrája van. A Ligeti Ernőtől szabadon idézett folyamatábrázolás a harmincas évek nagy üzleti vállalkozásáról szól, amikor felkapottak lettek az erdélyi írók, és ügyes reklámmal meglovagolták a Trianont

követő nemzeti érzéseket. S az írók játszották – jó pénzért – a szállítmányozó szerepét. Az Erdélyről kialakult torzképek eredetét valahol itt kell keresnünk, mert az is túlélte az évtizedeket, meg ez a fajta hasznos kapcsolat anyaország és kisebbség között. Hasonló forgatókönyv szerint zajló események igazolják a politikától a tudományig, a vallástól az irodalomig, s a pályázati pénzeket időnként övező botrányszagig, hogy kölcsönös tévhittek boldog öntudatlanságában támogatja itt egymást magyar és magyar.

Nagyon keveset tudunk a kisebbségi történelemről. Ligeti könyvének sok-sok szereplőjét megrostálta az idő: írók, újságírók, politikusok, törekvések, csoportosulások hullottak ki a nagylikú kollektív emlékezeten olyannyira, hogy a szakmabeli is csodálkozik. Ennek a könyvnek a kapcsán merül föl a hiány: nincs kisebbségi történelmünk, nincs kisebbségi történelmi tudatunk. Nem csak történelemoktatásra gondolok, ahol ki kell harcolni, hogy egyáltalán a magyar nemzet történelméről is taníthassunk a diákoknak, hanem magának a tudománynak adóssága, hogy maga a kisebbség nem ismeri a saját történetét. Vannak krónikák, néprajzi feldolgozások, visszaemlékezések, irodalmi feldolgozások, közéleti életutak mögé odaskiccelt korrajzok, de nincs kisebbségtörténet. Ami ebből a szemszögből vizsgálná a megtörténteket, hogy legalább ugyanazokba a csapdába ne essünk, amelyeket már megtapasztaltunk.

Ligeti Ernő könyve számomra attól igazán érdekes olvasmány, hogy bár elsősorban az irodalmi, szellemi élet krónikájának céljából íródott a Trianon és a visszacsatolás között eltelt két évtized eseményeiről, valamelyest eleget tesz annak az elvárásnak is, amit föntebb megfogalmaztam. Egy-egy bekezdésben, néhol lábjegyzetben megmagyaráz, elemez gazdasági, együttélési, politikai kérdéseket úgy, hogy csak bólint a mai olvasó: igen, most is így van, semmi nem változott. Néhány idézet, csak fölcsapva a könyvet: „Román részről minden megmakacsolást azzal indokolnak, hogy az erdélyi magyarság magatartása ma sem lojális, nem tudja a helyét.” ... „a politikusok egy kicsit azt hitték, hogy az erdélyi magyarság sorsa Bukarestben dől el... Az írók azonban makacsul vallották, hogy az erdélyi magyarság sorsa a belső megszervezésen nyugszik.”... „Az erdélyi magyarság politikai berkeiben is csúnya személyi cselszövések történtek, és az egység – a román urak nagy gaudiumára – nem tudott kialakulni.”

A két évtized kisebbségi szellemi életét összefoglaló mű a zárás, összefoglalás szándékával íródott, de igencsak hamar szükségessé vált a megszerzett ismeretek, tapasztalatok újrahasznosítása. Erről már nem szól ez a történet.

Palackposta '88-ból

Aki olvasó, könyvgyűjtő magyar családhoz tér be, az a könyvespolcon látásból fölismeri Domokos Géza életművét, a Kriterion-könyvek ismerős borítóját, sorozatait. Mielőtt tovább sértegetnénk az író embert, olyan könyveket dicsérve, amelyek születésénél bábáskodott (időnként a kihordás fáradalmaiban is besegítve), szögezzük le, hogy íróként is nagyra tartjuk. Önéletírása most egy naplóval bővült – visszafelé az időben. Úgy szoktuk meg, az ő esetében is, hogy előre felé halad az eseményekben, megéltekben a szerző-főszereplő, most előkerült egy napló, amelyet 1988-ban vezetett napról napra. Belefoglalta egészségi állapotát, családfői aggodalmait, kiadói gondjait; temetésre ment és kenyérért állt sorba.

Az életírás szerkesztettségével szemben itt a mindennapok véletlenjei és hangulatai döntenek, a naplóíró mikor talál egy szabad órát gondolatainak rögzítésére, és akkor éppen mi foglalkoztatja a leginkább: a lábában hasogató fájdalom, a kiadót sújtó papírhiány vagy az ablakon kopogó jégeső. A napló nem közösségi műfaj. Nagy bátorság kellett akkoriban (még ha a KB tagja, az írószövetség alelnöke, egy könyvkiadó igazgatója az illető, szóval nem akárki abban a hierarchiában), őszintén merjen írni egy titkos füzetbe, mert bármikor gyanússá, kegyvesztetté válhat, s akkor jön a házkutatás. És másfajta bátorság, talán nem is bátorság (virtus) kell ahhoz, hogy ugyanez az író tizenhat év múltán, amikor lassan feledésbe mennek azok a félelmek, abszurdságok, amelyek akkor igazgatták a mindennapokat, szóval, hogy ma vállalja változtatás nélkül az akkor leírtakat. Nem változtat, nem hagy ki semmit, nem kommentál. Ez egyben fogytéka is a könyvnek, a korosabb, az időszakról személyes élményekkel rendelkező olvasó bele tud helyezkedni akkori önmagába, számol kicsit, én mennyi is voltam akkor, hol is voltam, mit csináltam – és létrejön az a bensőséges kapcsolat, aminek lennie kell könyv és olvasója között. De nem tudom elképzelni sem, hogyan olvassák az ifjabbak.

A vázolt kisebbségtörténelmi igény szempontjából dokumentum Domokos Géza naplója, de mint minden dokumentum, értelmezésre szorul. Megértjük a szándékot, amely változtatás nélkül tárja elénk a kor szubjektív átélését, de hiányolunk egy előszót vagy kísérő tanulmányt a szerző tollából, amely a jegyzeteket beillesztené a kisebbség történetébe. Azt az átfogó szemléletet hiányoljuk,

amihez DG önéletírásának köteteiben hozzászoktunk, hogy kapcsolódásában tudja megmutatni a személyes és a közösségi, az egyszeri és a történelmi kapcsolódását. S ami még külön fájdalmas, mind a román, mind a magyar visszatekintésnek nagy adóssága: a diktatúra évtizedeinek feldolgozatlansága. A besúgóhálózat, a mindenhová beépült ügynökök, a fortélyos félelem világa – pedig sokan tudnának írni, mesélni róla –, szinte teljesen feltáratlan terület. A politikai, közéleti és egyéb okokat jól ismerjük.

Ez a Domokos Géza még nem sejti, hogy alig egy év telik el, és RMDSZ-t fog alapítani, a változások főszereplőjeként kerül a román szellemi élet legjobbjai mellé stb., mi tudjuk, s néha kicsit naivnak tűnik csetlő-botló figurája a diktatúra díszletei között.

Domokos Géza jó ember. Ezt nem dicséretként, hanem fogatkozasként fogalmazom meg. A későbbi időkkel foglalkozó életrajzi köteteket olvasva, s ezt a naplót, túlteng az olvasóban az az érzés, hogy csupa jó, alkotó, kiváló emberrel hozta össze a sors a szerzőt. Valami pokoli szerencséje volt, megmártózott a politika szennyes levében is, és mindig mindenhol szép, pozitív, előremutató események történtek vele, minden román és magyar író kiváló alkotó, ha valaki esetleg keresztbe tesz a szándékainknak, az jól motivált cselekvéssor, és a körülményekből következik. A naplóban is csupa derék munkatárs, szerző, orvos, PB-tag fordul elő, egyetlen esetben utal egyetlen munkatárs szabatos időbeosztására (akkor jár be a kiadóba, munkahelyére, amikor kedve tartja), s ebből más kollégákkal feszültségei támadnak.

Én azt hiszem, nem a világ ilyen, hanem Domokos Géza. És most már ne változzon meg.

/Ligeti Ernő: Súly alatt a pálma – Pallas-Akadémia – Csíkszereda 2004.

Domokos Géza: Apályban – Pallas-Akadémia – Csíkszereda 2004./

„REMÉNSÉG VAGYON, HATHATÓ SEGÉTSÉG ÁLTAL”¹

Vergilius / Utak, irányok, tanácsok

A tanítványnak, mert mind azok vagyunk, kalauzra van szüksége. A földi mennyet és poklot bejáró pályánk utat mutató tekintélyei, jó szándéktól vezéreltetve, komoly akadályai lehetnek haladásunknak. Nem tanítvány az, szokták idézni talán Goethétől, aki tanítvány marad.²

Valamikor ‘95-ben pályáztam vendégtanári állásra, nagy unalommal és önuralommal végzett hivatalnoki munkám rabságából. Molnár Szabolcs levelét³ tán előbb megkaptam, mint a hivatalos értesítést, pályázati iratcsomóm megjárta a bukaresti Hungarológiát, s ők mellettem döntöttek.

Vannak eligazítók, segítők, akiknek tanácsai semmit nem érnek számomra, míg mások félszavakkal elirányítanak. Előbbi kategóriába tartozik a román segítőkészség, amelyre autós kalandozásaim során sokszor rászorultam, mert az utcán megszólított járókelő barátságába fogad, magánéletéről is közöl adatokat, és nem képes kilépni saját tájékozódási rendszeréből. Utóbbi típushoz tartozik viszont Szabolcs barátom, akivel még nem is láttuk egymást, s már irányított, út-

1 Mikolai Hegedűs János: *Biblia tanúi (1648) keresztyén olvasóhoz szóló ajánlásából*. Idézi Molnár Szabolcs: Mikolai Hegedűs János utrechti elvei. *Erdélyi Múzeum*, 2005/1-2. 95–105.

2 Itt érezni kell az iróniát, hogy a szerző éppen az ellenkezőjét akarja kifejezni. És komoly filológiai munkában elképzelhetetlen az idézésnek ez a hányaveti módja, ott igenis ki kell írni, hol, mikor, kinek mondta pontosan ezeket a szavakat Goethe.

3 Dokumentum: Kedves János! Sepsibe indulásunkkor kaptam meg a leveledet, nem várom meg, hogy visszamenjek Buk.-be, így innen írok sebtiben. Ne félj a kijöveteltől! A vámtól sem kell tartanod, nem hozol csempész-árut! A battonyai átkelő kevésbé zsúfolt, mint a nagylaki. A Maros-völgyében óvatosan vezess, útjavítás, gödrök. Arad – Déva – Szeben – Rîmnicu Vilcea (Szeben és Vilcea között az Olt-völgyén jössz) – Pitești – Bukarest, 585 km. Az utolsó szakasz, 110 km autósútráda. Beérsz a Militari negyedbe a széles, többsávos „bulevardul Păcii” úton. A városhatárjelzőtől nyílegyenesen kelet felé kb. 3 km-t jössz ezen a sugárúton a LUJERULUI útkereszteződésig, ott jobbra térsz, és átszeled a Timișoara sugárutat, eljutsz a Drumul Taberei (Mogyorós) piachoz. Onnan egy ugrás a lakásunk. ... Ha elkeveredtél, hívj fel, érted megyek! Ps: Nappal vezess! Lámpával nem látszanak az úthibák, szekerek, nyáj stb. Arad–Bukarest kb. 11 óra a mi útviszonyaink miatt, függetlenül a kocsi teljesítményétől. Sepsiszentgyörgy, 1995. szept. 17. A félbehajtott A4-es lap közepén skicc a felismerhető tájékozódási pontok, metrómegállók, villamossínek berajzolásával.

vonalat tervezett, és mindent az én logikám szerint, sose tévedtem el útmutatásai vonalán.⁴ A személyes találkozás egy szeptember végi napon, már éjfél tájban, a Târgu Neamț utca panelrengetegében, egy negyedik emeleti lakásban zajlott le. Röstelkedő, illemtudó zavarral, és az egész napos autóvezetésben elrongyolódott idegekkel csöngettem be, éktelen kutyaugatás felelt rá a lakásból. Aztán nyílt az ajtó, és húsz másodperc, három mondat után otthon voltam. A professzor úr és felesége, Reinhart Erzsébet, azonnal megtalálta testi és lelki elgyötörtségem legalkalmasabb népi gyógyszerét, a szatmári szilva palackba párolt esszenciáját.⁵

Életre szóló barátságról beszélni olyankor, amikor már mindkét fél túljutott az ismerkedés idején az emberélet útjának felén, talán nem egészen szabatos beszéd. De mindenképpen helyénvaló. Ha konferencián, kiránduláson, tudományos kongresszuson vettünk részt, összebeszélés nélkül egymás mellé telepedtünk, együtt töltöttük a szabadidőt, nagyokat beszélgettünk.

Az egyetem téri épület padlásterében kialakított Hungarológiai Tanszék korábban a takarítók pihenő- és raktárhelyisége volt. Nagyon kopott, nagyon szegényes. Az előszobában kapott helyett a teljes tanszéki könyvtár, a belső teremben íróasztalok (az előző vendégtanár ajándéka), és innen-onnan odakerült kopott, használt bútorok. Szabolcs – koránkelőként – a hét legtöbb napján még a városi csúcsforgalom előtt beért, s ha beszélni akartam vele, csak oda kellett bemennem. Konkrét témákra nem emlékszem, csak arra, hogy a tanszék aktuális helyzetétől a politika friss eseményeiig, az autószervizek megbízhatóságától az időjárásig mindent megbeszéltünk. Soha, egy pillanatig nem unatkoztunk egymás társaságában, a magam részéről ezt mondhatom. Azután felújították, kifestették azt a két helyiséget, végre emberek lettek a körülmények, s nem sokkal

4 Autóval mentem életemben először Bukarestbe. Sose felejttem el. A tervezett útvonal kitűnő és eltéveszthetetlen volt, azután, azóta mindig erre jártam. Egyetlen bökkenő akadt, rögtön az első alkalommal. Nagyszeben után, ahol elválik az út Brassó felé és az Olt völgyébe, egy rendőr állt, és mindenkit elhajtott Brassó irányába. Megnéztem a térképet, ötven kilométer kerülő, erre is el lehet jutni Bukarestbe, azután Brassó és Bukarest között javították a hidakat, és legalább három órával később értem a fővárosba a tervezettnél. A kerülővel borult a bevonulásom iránya is a világvárosba. Az első népesebb téren megálltam, s érdeklődtem az éjszakában modelálódó fiataloktól a Piácá Mogyorós iránt. A diktatúra kommunista magyarja nyomot hagyott a világban, a róla elnevezett teret ismerték a fiatalok. Jó hívószónak bizonyult, és lelkesen magyarázták a legcélhozvetőbb útvonalat, de nekem a harmadik olyan fordulat után, miszerint a negyedik rendőrlámpa után a második utcában balra kell fordulni, kiülhetett arcomra a kétségbeesés, egyik fiatalember beült mellém, odakalauzolt, és kapott a végén egy doboz eredeti magyar cigarettát. Pozitív indulás a személyes román-magyar kapcsolatokban, amelyek később romlottak, de alapvetően a népek barátságának toleráns, elfogadó alapzatán biztosan megmaradtak – multikulturális színezettel.

5 A filológiai pontosság megköveteli, hogy az emlékezet esendőségét jelezzük: lehet, hogy aradi illetőségű törkölypálinkát fogyasztottunk. Utóbbinak nagyobb a valószínűsége a család eredetét és rokoni kapcsolatait számba véve, ám a széleskörű baráti kapcsolatokat is szem előtt tartva, az első lehetőség is nagy eséllyel pályázhat az igazság státuszára.

ezután kiderült, hogy valamelyik előkelőbb tanszéknek szüksége van rá, mi pedig költözhettünk a Pitar Moş utcába...⁶

És még egy mondat, amit ő is örökölt valakitől, s nekem is többször a lelkemre kötötte: néha hívjál föl, hátha akarok neked valamit mondani. Ez még a mobiltelefonnal áldott idők előtt volt.

Eckermann / Elvek, érvek beszélgetése

Az alkotó és műve egymás nélkül nem érthető meg.⁷ De, vallom sokakkal, az ember élete is műalkotás. Köré kell rajzolni a kort, a társakat, a viszonyokat és a föltároló választakat, hogy értelmezni tudjunk.

Nem vállalkozhatom akár csak egy megközelítő bibliográfia összeállítására sem, ami egy tudósnak a tanítványtól kijár, de Molnár Szabolcsnak rengeteg tanítványa van, akik sokkal alkalmasabbak nálam a feladatra. Az életművet nagyobb részt ismerem, a művek sokaságát a szerző példányának kölcsönzésével oldottuk meg, többek között a fő mű, a Berde Máriáról szóló monográfia is így került a kezembe, az író jelentősebb műveivel egyetemben.⁸

Az életmű jelentős hányadát képezik a kényszer által megtermett könyvek. A Kárpátok karéján kívülre alig jut a magyarságot, szórványt, kisebbséget segítő szándékból és erőből. A múlt század hatvanas éveiben, az oldódás folyamatában jött létre a román főváros egyetemén a Hungarológiai Tanszék, aztán a vissza-dermedés időszakában, folyamatosan fogyva, megmaradt, és az akkoriban adjunktus Molnár Szabolcs csak a forradalom után léphetett előre a tudományos

6 Ez a költözés elsősorban könyvek csomagolásából és elszállításából állt. A tanszéki könyvtár, éppen azért, mert az előszobában szabadon hozzáférhetők voltak a könyvek, s az írott magyar szónak ínségében éltek diákjaink, folyamatosan hiányokat mutatott. Nem a becsület fogalmával mértük a jelenséget, Szabolccsal egyetértettünk abban az ősi bölcsességben: nem férfi az, aki nem hazudott még nőnek, s nem könyvgyűjtő az, akinek könyvtára nem tartalmaz egy-két, kétes módon odakerült könyvet.

7 Goethe mosodacédulája viszont nem biztos, hogy hozzájárul a költőóriásról alkotott képünk elmélyítéséhez.

8 Az érvényben lévő kánonból méltatlanul kiszorult író igencsak népszerű volt korában, műveit több nyelvre lefordították, a feminizmus egyik magyarországi élharcosa, majd az első világháborút követő országszakadás után az erdélyi irodalom és közélet jelentős alakja, az Erdélyi Helikon egyik alapítója. Református papi családban nőtt fel mind az író, mind a monográfusa (ami a szocializmus éveiben nem volt éppen jó ajánlólevél, de olyan útvalót és tartást adott, ami örök értékekben kamatozott), és élvezet olvasni a kálvini tanítás útmutatásának fölfejtését, nyomon követését az életműben. Molnár Szabolcs személyes közlése szerint – hátha én őrzöm meg az utókornak – az író testvére, aki Berde Amál néven volt korának alkotója, jó két évtizeddel túlélte nővérét, őrizte a kéziratokat, a levelezést, a dokumentumokat, s ezt a kincset személyes kapcsolatok révén eljuttatta halála közeledtével ahhoz, aki monográfiát tudott írni az anyagból.

ranglétrán, a magyar kultúra múltjának legfontosabb darabjait házilag volt kénytelen sokszorosítani. Ebből a munkálatból nőtt ki Idők szép virága címmel a Kritérionnál több kiadást megért gyűjtemény. Látszólag szöveggyűjtemény egyetemisták, a magyar múlt iránt érdeklődők számára, de sokkal több annál: választás és értékközvetítés, amire mindig és egyre inkább rászorul a kultúra.⁹

Első telefonbeszélgetésünk arról szólt, hogy milyen feladatokat is tudnék én vállalni a tanszéki munkában. Megemlítettem: a magyar 16. századot valamiért nagyon szeretem, azokat a Bibliafordító, reformáló, hitvitázó időket nagyon hasonlónak érzem saját korunkhoz... Azt nem te fogod tanítani, volt a válasz, mert az az én témaköröm. Tudatlanságom ékes belenyúlása lett volna a más munkájába, mert akkor már bizonyára készült az 1997-ben megjelent, Szenczi Molnár Albert Psalterium Ungaricum 1607 Szent Dávidnak Zsoltári Molnár Szabolcs gondozásában című kötete.¹⁰

A kölcsönös megbecsülés egyik alappillére lehet, ha nagyon elütő elveket vallanak emberek bizonyos kérdésekben. Engem soha nem vonzott a filológiai aprómunka, ami nélkül nincs tudományos munkásság. Szabolcs pedig idegenkedve tekint arra a zszurnaliszta tempóra, amelyik egy frappáns jelzővel elintéz egy egész történelmi korszakot. Az egyik a tudományos pontosság igényével elvész a részletekben, a másik vétkes nagyvonalúsággal átlép fontos adatokat. S mindkettő humanista önkritikával a maga fogyatkozását inkább tekinti hibának, mint a másikét. Ez pedig óvatos kritikai mondatokat, szelíd vitatkozásokat, a másik teljes megértését – és mély barátságot eredményez.

Igazából nem a szakmáról, hanem az emberségről van szó, ami teljes családomat is megfogta. Belterjes szókincsünk Szabolcs jóvoltából gyarapodott a *bodag* szóval.¹¹ Az is nagyon jellemző, hogy gyermekeim szabályosan rajongtak érte,

9 A filológiai aprómunka jó emlékezettel párosulva lenyűgöző tájékozottságot eredményez bizonyos témakörökben. Azt hiszem, a következő generációk már nem fogják kitermelni a tudósnak ezt a fényűző módon működő embertípusát. Az internet megjelenése kettészakítja a filológia tudományát is: létezik az az irodalom, ami fenn van a hálón, és létezik az, amelyik ezután fog fölkerülni (ha megérdemli, vagy ha szerencséje van.)

10 Ajánlás az én kötetemben: *Krebsz János tanár uramnak bukaresti búdosásában vigasztalóul mély barátsággal* – Szabolcs – Bukarest, 1997. január. A nyolcvanas évek közepén az ELTE magyar szakán a Károli Biblia előzményeiről írtam szakdolgozatot, s körülbelül egyetértettünk abban Szabolccsal, hogy a magyar irodalmi nyelv egységessé válásában Károli Gáspár és Szenczi Molnár Alberté a legnagyobb érdem, ugyanannak a nyelvjárásnak az ígétét hallották a reformátusok a szószékről, majd énekelték a zsoltáros könyvükből.

11 Ádám fiam, amikor Bukarestben vendégségbe készültünk Molnárékhoz, arra a kérdésre, hogy mi a kedvenc étele, nemes egyszerűséggel közölte: a rántott hús. Kilenc-tíz éves volt akkor. Molnárék a rántott hús készítésekor az előkészítő folyamat végén megmaradó tojás- és zsemlemorzsamaradékot összegyűrjék s a hússal együtt kisütik. Szabolcs szóhasználatában ez a bodag. (Egyébként tudjuk, hogy a cigányok által készített, kenyérszerű lepény.) Az asztalnál Ádám fiam kapott belőle. Azóta nálunk csak így készülhet rántott hús, s a bodag a legkisebbet illeti.

hiszen régipénz-gyűjteményét tartalmazó magyarázatokkal mutatta meg nekik, ásvány- és kőzetgyűjteménye lenyűgöző ritkaságain kívül egyszerűen érdekes színű kavicsokat és köveket is magába foglalt, amibe szintén szabadon belemarkolhattak, patefont szedett elő a szekrényből, s száz évnél régebbi felvételeket hallgattunk, az őseink kezétől simára csiszolt kőbaltát tartott a könyvespolcon, és ezer izgalmas történetet tudott előadni a múltból, a daliás időről, a gyermekek értelméhez igazítva...¹²

Peripatetikus séta

Több olyan alkalom volt, hogy kirándulni indultak bukaresti magyarok, így mi is. Jó hangulatú társasutazások tanszékekkel, nőegylettel, családtagokkal, gyermekekkel, ahogy épp összejött a csapat. Személyes ismeretségi alapon teremtett egy meghívó, némi támogatás, a nemes cél érdekében mi is belenyúltunk a zsebünkbe, s mentünk Erdélybe vendégeskedni.¹³

Lazán összekapcsolódó baráti társaság, székely vendégszeretet, oldott hangulat.¹⁴

Szabolccsal nagyokat sétáltunk a fenyveserdőkben a hivatalos programokon kívül, a kellemes, fenyőillatú levegő sokkos hatásait elkerülendő, én rá-rágyúj-

12 Nem monográfiát írok, csak rövid emlékmorzsákat tudok összeszedni, jellemzőket válogatva, hátha fölsejlik mögöttük az emberi, tudósi, baráti egyediség. Majd' másfél évtized ezer eseménye, története, az élet által kínált szerepek és fölállított csapdák, amelyek megélésében tanú is voltam, szereplő is... Csak egyetlen jellemző eset: lányomnak vásároltunk nem olyan rég esküvői ruhát Aradon, félig románként asszimilálódott magyar házaspáré a bolt, s vásárlás közben megy a román tévé magyar adása. Jelzem a családomnak, épp a Domokos Géza köszöntését mutatják a magyar nagykövetségen, hogy ott állok Molnár Szabolcs mellett, csak éppen fölismerhetetlenül a képernyőn. – Ó, hát őt mi is ismerjük, mondja a boltos hölgy, a presbiterünk fivére, nagy tudós Bukarestben. (Nem fér bele egyetlen cikkbe, hogy szóljak a Petőfi Társaság egyik vezetőjéről, az emlékkönyvek szerkesztőjéről, a bukaresti református közösség presbiteréről, a Balkán népszokásainak avatott ismerőjéről, a diákjai által tisztelt tanárról, a tanszékvezetőről, az RMDSZ-ben csendben politizáló, elkötelezett magyarról, a Magyarságtudományi Társaság oszlopos tagjáról, költői, írói pályákat egyengető, elindító szervezőről, kritikusról, mentorról...)

13 Bukaresti magyarnak lenni különleges létállapot, némi kivételesség-tudattal, miszerint kevesen vagyunk, megkapaszkodtunk az idegen talajban, mégis megőriztük több-kevesebb őszinteséggel szittya önmagunkat, a gyökereinket. Az ipar, az oktatás, tanítás, szolgáltatás különböző területeiről összejött emberek a szakmájuk aktuális szókincsét legalább annyira ismerik románul, mint a született románok – olyan ez, mint a hosszú ideje távolba szakadt hazánkfiainak enyhe akcentusa. Hiányzik belőlük a székelyföldiek magyarnál magyarabb öntudata, ami igazából a másfajtajúak megvetését takarja, és szokásaikban, ételeikben, szórakozásaikban már legalább annyira eltanulták a románok értékeit, mint amennyire ragaszkodnak magyarságukhoz.

14 Szászrégenben járunk, mert ott papskodott egy ideig a bukaresti református közösség nagy alakja, Kós Ferenc. A templomban pont esküdött egy ifjú pár, s ahogy kiléptünk, golyák repültek alacsonyan a fejünk felett. Szóváta, mert a korábban bukaresti magyar Bíró István itt lett egy nyaralóház igazgatója (azóta autóbalesetben meghalt), Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Dálnok... Összekapcsolódik a hely szelleme azokkal az emberekkel, akikkel együtt jártam ott. Kellemes pillanatokra emlékszem, Halász Anna (azóta ő is meghalt) megszólal, és a közönségünk egy emberként fölzsong: ismerjük a hangját a rádióból.

tottam egy cigarettára, ő bölcsen szívta a meggyillatú, prima pipadohányt. Jó társaság lett volna ez így kettesben, de kéretlenül hozzánk szegődött Agresszív Amatőr barátunk, akit azok, akik már ismerték, messze elkerültek, s akinek vitastílusa csiszolópapír-jellegűnek minősíthető – a durvábbik fajtából. Nem volt szükség témakeresésre, Agresszív barátunk gondoskodott a számára izgalmas témák fölvetéséről. Mint fiatalabbat, engem pécézt ki, én még nem ismertem. Pár rövid kérdéssel tájékozódott felőlem, mit tanítok, hányadéveseknek, milyen óraszámban, és mennyire vagyok elkötelezett ilyen-olyan irányban. Röviden válaszoltam, bizonyára meg akar ismerni, mi ebben a rossz.

Ismeri-e ön Havlácsek Rudolfnak a Vörös lobogó című könyvét? (a szerző és a cím kitalált) – szegezi nekem. Őszintén bevallottam, a szerző nevét ismerem, egy novelláskötete a kezembe került, de nem az én ízlésem, nem olvastam mást tőle, akármennyire is divatosnak számított pár éve. Ez nagy baj, fiatal barátom! Hogyan taníthatja valaki a huszadik század világirodalmát, ha nem ismeri az alapl műveket?! Csak elmesélem önnek dióhéjban, hogy a szocializmus nevű elvetélt társadalmi méretű kísérlet leleplező erejű megfejtése ez a mű, az abszurd eszközeivel. Az abszurdról hallott már? Idéztem erre Szilágyi Domokos remek definícióját: ab szúrd, ab vágd, ab nem apád! Az addig szótlanul ballagó Szabolcs halkán felnevetett. Agresszív barátunkat egy ilyen váratlan vívómozdulat nem akasztja meg előretörésében, mert hozzá kell tennie saját bölcsességét: értenünk kell azt a világot, amelyben élünk, különben nem tudjuk átadni az ismereteket a következő nemzedéknek.

Pályám kezdetén, falusi tanár koromban találok egy hasonló karakterű bölccsel: volt neki egy lexikonsorozata otthon, kinézett belőle valami pontos, szerinte nélkülözhetetlen évszámot vagy adatot, s így kezdte, maga tanár, magának tudnia kell... Nem a tudás idegesít, hanem az, amit némelyek tudásnak vélnek, s levizsgáztatják a hivatalosan tudósnak minősítetteket. Inkább alázat, de ezt nem lehet megmagyarázni anélkül, hogy túlzottan öntudatosnak ne tűnjünk.

Maga a helyzet abszurd. Sétálunk hárman a fenyveserdő ösvényén, ropognak a túlevelek lábunk alatt, és az öntelt magabiztosság ítélkezik a műveltségem fölött. Szabolcs professzor, őt nem kezdheti ki az efféle alantasság.¹⁵ Én rövid válaszokra szorítkozom, mert annak értelmét nem látom, hogy véleményt mondjak az

15 Bizonyos nézőpontokból keveredik a társadalmi státuszunk az arra való alkalmasságunkkal, mellékesként kezelve minden elhivatottságunkat. Persze, mi is véleményt mondunk festményekről anélkül, hogy mázolni tudnánk, zenéről botfüllet, sportolókról két ballábbal. A civil kontroll nagyszerűsége.

irodalmi divatok természetéről, amibe a groteszk is beleilleszkedik, és a hullám levonulása után marad egy-két jelentős mű és alkotó, aki divattól függetlenül is jelentőset mondott. Azt sem hangsúlyoznám, hogy éppen túl vagyunk azon a korszakon, amikor a szocializmus lényegét leleplező művek tucatjai jelentek meg a magyar könyvpiacra Faludytól Koestlerig, Orwelltől Szolzsenyicinig. Nem lehet visszavágni a sértésre, mert ugyanazt az eszközt használnám, amit támadóm stílusában megvetek. Szabolcs bölcsen pipázik.

Azt hallom, folytatja Agresszív barátunk, nyelvészetet is tanít. Melyik részét? Válaszolom: most éppen nyelvtörténetet. Mintha csak magasra ütött labdát készülné lecsapni: és ugyebár azt tanítja, hogy a magyar finnugor nyelv az összes halszagú rokonsággal?! Elég bólintanom, már árad is belőle valami frissen olvasott kritikai álláspont az elfogadott akadémiaival szemben. Eléggé felkészült, mert a gyenge pontokat sorolja a tudománytörténetből: egy leverte szabadságharc után nem magyar anyanyelvű tudósok megteremtették császári parancsra ennek a büszke népnek egy másodosztályú nyelvrokonságot. És elnémitanak minden más véleményt, ösztöndíjakkal támogatják a finnugrisztika művelőit, a többieket kiseprűzik a tudományból. Az egész azt a célt szolgálja, hogy lenyomják ennek a büszke közösségnek az öntudatát, még mélyebbre alázzák... A többi már nagyon amatőr, idézni sem érdemes, mert olyan szófejtések és rokonságok teóriája vegyül a laikus tudatban, ami együtt teljesen értelmetlen.

Ekkor szól közbe Szabolcs. Körülbelül annyit, hogy a finnugor nyelvi eredet egy tudományos kérdés, ő megtanulta a finn nyelvet is, tehát tud nyilatkozni róla. Hogy melyik rokonság előkelő meg másodrendű, annak ma már nincs jelentősége, talán a romantika korában hittek ebben a fantomban utoljára, de ha így is lenne, Európa és a világ egyik legsikeresebb népe jelenleg a finn. A nyelvek eredete és rokonsága manapság másod-, sőt harmadrendű tudományos téma, az igazán jelentős tudósok apró részletkérdéseket tanulmányoznak ezen belül, a száz-kétszáz éves konstrukciók ma már nem megdönthetők, meg nem is bírnak semmiféle bizonyítékkal abban a tekintetben, hogy két nyelv rokonsága valamilyen klubot vagy típust, családot hozna létre magasabb vagy alsóbbrendű tulajdonságokkal.¹⁶

16 Ez a gondolat a huszadik században erősen zsákutcába vitte a politikai gondolkodást, azóta nem keverjük a tudományos eredményeket a népszerűsíthető ismeretekkel.

Barátunk elkészönt tőlünk, egy darabig szótlánul mentünk, majd megszólalt Szabolcs: kibírhatatlanul agresszív ember, jobb elkerülni a társaságát! Kicsit hallgatott, aztán hozzátette: pedig amit a finnugrisztika kialakulásáról mondott, abban inkább vele értek egyet, mint veled.

Gutenberg / Könyvek, sorsok, remények

A bukaresti magyarság külön megérne egy misét (vagy egy tanulmányt), de nem mélyedünk el a témában, csak annyira, amennyire feltétlenül szükséges. A kilencvenes években, a forradalom után jelentős átrétegződés ment végbe, sokan visszaköltöztek szülőföldjükre, de jelentős számban ottmaradtak olyanok is, akik a diktatúra díszmagyarjai voltak, avagy olyan foglalkozásuk volt, amihez a fővárosban kellett élni – nehéz és reménytelen volna szétválogatni.¹⁷

Mindenesetre a román tenger közepén él maroknyi magyar, az élet múlandó, s az egy életen át gyűjtött magánkönyvtárak jellemző sorsa, hogy följárlják a Hungarológiának, okuljanak, tanuljanak belőle a következő nemzedékek. Így a bukaresti évek egyik jellemző tevékenysége mindkettőnk életében, hogy könyvtárat költöztetünk.¹⁸

A nyomtatott szó és kép hatalma mindkettőnk életét meghatározza. Molnár Szabolcs egy nemzedékek óta értelmiségi család bibliofil sarjadéka, és különös büszkeséggel mutatta meg ritkaságait, első kiadásokat, ősnymtatványokat, ritkaságokat. Magam is, első generációs értelmiségiként, nagy gyűjtögető vagyok,

17 Az átalakulás éveiben, még én is közeli szemlélője voltam, megkezdődött az előző rendszer feldolgozása. Öngazolások, vádolások, sajtópolémiaiak, előkerülő szekusdossziék – máig nem zárult le az a korszak. És a kisebbségi lét nagy paradoxona Bukarestben (vagy mindenütt): ha nem adsz fel valamennyit a magyarságodból, akkor irredenta, alkalmazkodásképtelen figura vagy, ha beletanulsz a többségiek nyelvébe, kultúrájába, akkor asszimiláns. Középút nincs, a belső viták végső érve mindig arra fut ki: az illető nem eléggé vagy túlságosan magyar.

18 1995-ben a *Magyar Hírlap* egy újságírója elvetődött Bukarestbe, interjút készített Molnár Szabolccsal, aminek két következménye is lett. Az egyik, hogy a Hungarológiát addig támogató szervezetek jól megsértődtek, s Szabolcsnak kellett vállalnia az újságírói fogalmazásmód fejleményeit. A másik: a napilap országos akciót hirdetett a kisebbségben sínylődők könyvvél való megsegítésére, országos mozgalom lett belőle, a *Magyar Hírlap* hétről hétre megírta, hány kötetnél tart már a gyűjtés, és az év őszére egy kamionnyi könyv érkezett nekünk. Köszöntük szépen, de alig tudtunk mit kezdeni vele. Magyarország Kulturális Központjának pincéjében raktároztuk, és kb. két éven át földolgoztuk. Az adományozás nagyszerű hagyományai szerint minden jött Magyarországról, amire ott nem volt már szükség. Annyi Marx–Engels–Lenin összeszt életemben nem láttam. Leltároztuk, újracsomagoltuk, s elküldtük a székelvöldi könyvtáraknak, ha nekik nem lenne. Olyan 10-15 százalék volt használható. Ezt a munkát is Molnár Szabolcs vezetésével végeztük, minden könyv leltárba került, átvételi elismervénnyel adtuk tovább, mindenről el tudunk számolni.

és hatalmas izgalommal vetettük bele magunkat az efféle könyvtárköltöztető munkákba. Amivel szembesültünk: életrajz – könyvekben.¹⁹

Elkértük a Magyar Ház furgonját, mozgósítottunk nyolc-tíz diákot, s egész napos programként belevetettük magunkat a könyvek rengetegébe. Azt az örömet, amit akkor átéltünk, és azt a szellemi bódultságot, ami a tevékenységet jellemezte, nehéz lenne bármihez hasonlítani. A kincskereső izgalma és az egyszer már bejárt birodalmak újra felfedezése egyszerre. Ezt olvastad, arról mi a véleményed? És a „közös” emlékekben nagyon sok a hasonló ítélet. Itt nem kánonról, divatról, múló népszerűségről volt szó, egyszerűen csak ízlésről.²⁰

A második-harmadik lakáskipakolásnál körülbelül egyszerre érett meg bennünk a felismerés: amit mi életünk legjellemzőbb lenyomatának és rétegződésének gondolunk, az legjobb esetben két tonna szemét az utókor szemében. A szellemi fejlődés könyvekben megjelenő dokumentációja csak nekünk, egy kiveszőben lévő állatfajnak fontos, és, be kell vallani, a magunk könyvtára is rengeteg olyan könyvet tartalmaz, amihez már semmi közünk. Megvettük, kaptuk ajándékba, fontos volt valamikor, de már nem az, nem jöhet olyan kényszer, ami miatt újra elolvasnánk. De vállaljuk, ott van. Vagy csak a nehézkedés tartja ott?²¹

Eljött az a pillanat, amikor a Molnár házaspár Bukarestben úgy döntött, hogy föl-adja a Târgu Neamț utcai, negyedik emeleti lakást, kisebbbe költözik, közelebb a centrumhoz. Bizonyára gondos számítás előzte meg a nagy döntést, a kisebb lakásba nem fér be annyi könyv, ha ők is el akarnak férni. Válogatómunka, amiben én is részt vettem, s több ezer könyv egyszerűen a tanszékre szállíttatott szabad prédául az olvasni szerető diákok gyűjtőszervezetének. Tanúja vagyok, kipirult arcú fiúk és lányok akkora csomagokat raktak össze, hogy taxit kellett hívjanak.²²

19 Nevezzük, teszem azt, Szabó Jánosnak az illetőt. Egy életen át volt értelmiségi munkája a román fővárosban, tiszteletpéldányokat és első kiadásokat gyűjtött, egy belvárosi lakás három szobája körbepolcozva könyvekkel. A gyermeke már Magyarországon él, tárgyalt egy antikváriummal, s a kínált összeg nem fedezné a kamion fuvardíját, a könyvek hát ittmaradnak a Hungarológiának. Első tanulság, hogy amit mi egy életen át értéknek gondoltunk, szorgosan gyűjtögettünk (hasonló könyvtárunk van nekünk is), ebben a piaci világban nevetségesen keveset ér. Az kevésbé zavaró, hogy a mi műveltségünk kissé idejét- és divatjamúlt jelenség.

20 A tanszéki könyvínséget fölvaltotta a bőség zavara. Ekkor találtuk ki, hogy önálló könyvtárat kellene létrehozni a magyarság tulajdonába visszatért Petőfi Házban. Ennek is külön története van, ami összeforrt a bukaresti magyarsággal. Ez volt az utolsó előtti költöztetés, amiben részt vettem.

21 Az utolsó költözés a személyes búcsú volt a Târgu Neamț utcában található lakástól. A román fuvarozó vállalkozó szemébe beleült a kétségbeesés, amikor a selejtezés után még visszamaradt, 30-40 kilós könyvesdobozok halmazát meglátta. De kitalálta a megoldást: a negyedikről kötéllel eresztette le egyenként a csomagokat, megspórolva rengeteg lépcsőzést.

22 Van reménység.

TÁRGYALÁS VAGYON

Szonda Szabolcs: Vagyontárgyalás c. verseskötetéről

A fiatal sepsiszentgyörgyi költő második verseskötete kapcsán és ürügyén kell megfogalmaznunk néhány gondolatot, gondosan elkerülve a fiatal ígéretes tehetségekről elmondható közhelyek kátyús mélységeit. Szemtelenül fiatalon (hogy azért mégis közhellyel indítsunk) már a második kötettel jelentkezik a költő, tehát képességeit mások is számon tartják, méltányolják, s talán olvasói is vannak, amennyiben ezt a költői lét feltételének tekintjük. Első kötete a Pont Kiadónál jelent meg Budapesten 1998-ban Kiegyezés a tükörrel címmel, a másodikat most adta ki az Erdélyi Híradó Kiadó a Fialat Írók Szövetségével közösen az „Előretolt helyőrség könyvek” sorozatban Vagyontárgyalás címmel. A leszámolást követi a tárgyalás a jól működő demokráciákban, nem lehet csak úgy ezzel-azzal végérvényesen leszámolni, mindig vannak jogi meg egyéb következmények. Az abszurd és a kelet-közép-európai világban pedig még az is előfordul, hogy vagyontárgyalás követi a leszámolást, a leszámolókat osztoznak törvényes segédlettel. Elszórakozhatunk azzal is, hogy a Pont Kiadó (pont itt és pont most) kettős identitású üzletpolitikáját, ami természetesen kulturális misszió egyben, összevetjük az Erdélyben magyar állami segédlettel megjelenő könyvek kultúrpolitikai státusával, meg megérne néhány bekezdést a határokon túl és innen, meg a mindenféle (jó ízlés satöbbi) határán megjelenő könyvek esélyeinek taglalása, azaz bekerülnek-e a magyar szellemi vagy irodalmi élet körforgásába, avagy egy szűkebb pályára kényszerülnek, de egy-két vékonyka verseskönyv csekély ürügy a téma részletesebb taglalására. Az Előretolt helyőrség sorozatában helyén van a szerző, reméljük jól is érzi magát a csapatban, számolnak vele, amikor neveznek a következő bajnokságban.

A kötethez Sántha Attila írt előszónak beillő fülszöveget, amolyan befogadó nyilatkozatot. A generációs alapon működő irodalmi élet a számszerűsíthető életkori adatok alapján szervezi meg önmagát, amin minden kritikus elme el szokott rendesen csodálkozni, mert ugye az esztétikai meg ízlésbeli szempontok sokkal több különbséget fednek fel, és a rokonítási szándékok az időben akár évszázadokat ölelhetnének át, de a fiatalok egyszerűen nem törődnek még ezzel,

pusztán csak jól érzik magukat egymás társaságában, értik egymás beszédét, s enyhe rosszallással hallgatják az őket skatulyázó (és befogadó) idősebbek mormogását. Mert a generációnak a történeti korok változásán túl vannak saját megkülönböztető jegyei, amelyeket inkább éreznek, s csak akkor fogalmaznak meg, amikor kezdenek szétválni útjaik, addig minden természetesnek és egyértelműnek tűnik. Ez az erdélyi generáció még a diktatúra szülötte, gyermekkori emlékeiben, a szülők sorban állásban edzett túlélési technikáiban, idegeiben és rostjaiban hordozza a múltat; szellemében, tájékozódásában, felnőtt létében már a modern (sőt poszt-posztmodern) világ nevelte öntudatra. A mesteri, könnyed játék a szavakkal és a nyelvvel ugyanúgy sajátja, mint bármely világpolgárnak, csak gyökérzetével – nem tehet róla – visszakapcsolódik egy félelmekkel és frusztrációkkal telített altalajba. Az erdélyiséget szokás olyan tulajdonságokkal definiálni, amelyek a többségekből hiányoznak, transzszilvanizmus meg történeti öntudat, kisebbségi sors satöbbi, ami mind a provincializmusnak egy elismerésbe csomagolt kimondása. Ezzel az Előretolt helyőrség generációval kicsit át kell értelmeznünk ezt a fogalmat, mert más gesztusokkal, más önmeghatározással élik meg ők, szabadabban, miközben nem szaladnak el a feladat elől, csupán hiányzik belőlük minden hősiesség vagy egyáltalán annak látszó gesztus, póz, mert az már idejét múlta.

A generációs kérdés, amelybe kicsit bele kell bonyolódni, szintén megérne egy külön tanulmányt, amire itt kevés a hely, és esetleg eltúlzott dimenziókat teremtené egy vékony verseskötetnek, de nem lehet kitérni előle, ezért csak vázlatosan, s a nevek emlegetését elhagyva, próba szerencse alapon, megpróbálunk néhány jellemző vonást megragadni. Ez az Előretolt helyőrség címkével megjelölt társaság úgy kapcsolódik a hagyományhoz, ahogy előtte még senki. Az erdélyi irodalomban mindig volt valami eredendő pátosz és fájdalom, amely ideológiai és politikai céloktól terhelten a magyarság és a kisebbség nehéz súlyát cipelte a vállán, s csak néhány alkotója tudott ezzel a ballasztal (bocs, ha valakit megbánt a vázaltszerű, s éppen ezért éles megfogalmazás) az egész magyar olvasótábor számára érdekes mondanivalót megfogalmazni. Ez a generáció mintha kitörne ebből a vállalt kényszerűségből. Nem adja föl, nem fordul el tőle, mindössze máshol érzi a súlypontokat. A nacionalizmus, elnyomatás, jogfosztottság, kultúra és identitás nem központi fogalmak már, csupán a helyzet leírásának tudományos-politikai apparátusát alkotják, s úgy is kezelendők. Ez a generáció a román nyelvű kultúrát is szellemi terepnek tekinti, ahol megszólalhat a saját hangján és értékén; a többség nyilvánosságában mindenféle megfontolás és óvatosság nélkül az ízlésével tájékozódik. A két kultúrában helytálló

szerepe előítéletektől és sandaságoktól mentes, rokon szellemeket talál, fordít, közvetít, államtitkárságot és szerkesztést vállal, képvisel, tanít, folyton úton van, feladata temérdek. A Németh László által megfogalmazott híd-szerep értéklődik át a szemünk előtt. Megkeresik a román, a magyar és a világirodalomban a szellem számukra fontos jelenségeit, a fiatalság bátorságával szelektálnak, aztán pimasz öntudattal tudósítanak az eredményről. Vállalt értelmiségi magatartásuk a Karinthy és Rejtő Jenőn iskolázott humorérzék, amely kritikai látásmód ugyan, de nem fájdalmat és hősiességet kelt a világ abszurditásának póré látványára, hanem olvasmányos humort, szelíd-szolid iróniát, biztos szaktudással és etikus egyenességgel megfogalmazott hibátlan mondatokat terem. Nincs stratégia és taktika, a mellébeszélést feledjük el, önértékén mérünk mindent. Természetesen nem elődök nélkül született meg ez a kritikai attitűd az erdélyi magyar irodalomban, a nyolcvanas évek kísérletező törekvései, újításai, merész előre-futásai mintha ebben a generációban találnák meg az egyensúlyt, amely vállalja a múltat, folytatja is, de csak az értékkel foglalkozik. Úgy provinciális, hogy egyetemes. Modern és hagyományörző, szemtelen és komoly, játékos és tudós...A kisebbségi lét ebben a szövegösszefüggésben nem vállalás és sorscsapás, egyszerűen egy adott helyzet, keret, amelyben élnünk adatott. Európa ott van, ahol én állok, mert nem földrajzi és geopolitikai fogalmakat képviselünk, hanem egy tartást, amely nem az angolvécék statisztikáján méri a civilizációt (persze azért kellemetlen percek és szituációkat jelent a hiány). Meghagyja a szaktudományoknak a folyamszabályozást és a folyamatos tudósítást az árvízi helyzetről, az irodalom elsősorban nyilvános és szép párbeszéd az olvasóval.

Szonda Szabolcs verseskönyvei olvasói „fölhasználásra” készültek. A versformáló ötletek jókora hányada egyszerűen elveszne az élőszóbeli előadásban. Például csak verscímek: K-öltözködés, Napl(op)ó vers, Abszudísz tánc, Mars poetica. És elképzelni nehezen tudom azt a profi versmondót, aki megteremti azt a hangulatot, ami olvasás közben magától megterem egy kettőspont látványától: (reggeli víz a csapból) / (reggeli: víz a csapból) / (mondhatod: nem élet ez) / (mondhatom én: tök élet). A hirtelen lendület ideidézte az egész verset illusztrációképpen, a sok zárójel is stilisztikai eszköz, s ráteszi a csuporra a fedelet (az alkotásra a koronát) az önironikus verscím: Kis magyar ébredés. Játék a betűkkel, a gondolatokkal, az írásjelekkel, a magyarság „szent” fogalmával, hogy az ébredés konnotációit ne is említsük – és játék az olvasóval. A vers szervező ereje a nyelv sokértelműsége, amely az írásbeli rögzítés során megtartja a többféle-képp értelmezhetőséget, csak abban nem vagyunk biztosak, hogy ez a módszer visszafelé is működtethető. A vers ősidőktől szóbeli műfaj, amely a nyomtatás és

írásbeli rögzítés során megőrzött sok-sok vonást rituális, misztikus, zenei ősiségéből, és a könyvek mellett élőszóbeli pályafutás is lehet a sorsa. Az ünnepélyes tanévnyitók és közösségi ünnepek elengedhetetlen műsorszáma a szavalat, emlékezés azokra az időkre, amikor még összeforrasztó esemény volt a mindannyiunknak szóló vers. A költő tán tudatosan szakít ezzel a hagyománnyal, vagy csak észrevette, hogy már megszakadt magától, fölismerte a versek egyetlen lehetséges mai útját: lélektől lélekig, azaz az egyes szám első személyben megszólaló írótól az egyszemélyes olvasóig. Az Arany János-i „gondolta a fene” fölremlik egy pillanatra előttünk, miközben a nyomdai megjelenés költői eszköztárából vonunk le messzemenő következtetéseket, de erős olvasatnak tűnik számunkra ez a megközelítés. A költő szerepe nem különlegesebb mint a műbútorasztalosé, kézműves mesterség a gépesítés és az automatizálás hatékonyság-hajszoló korszakában, kicsit idejétmúlt kétkezi tevékenység, amely érzékeny egyediségekben éli ki az ember teremtet fantáziáját. Hogy a piac mit szól hozzá, s miért olvasnak, ha olvasnak verseket, az éppen divat vagy korjelenség, recepcióesztétika. Valószínűleg foglalkoztatja a költőt.

A szöveg egyetlen szálának megbontásával fejtjük föl a kötetet. Az irodalom nyilvánossága már régen nem versenyképes a sajtóval és az elektromos médiumokkal, a közösségi élmény iparosított propaganda, a hír és a hírnév futószalagon gyártott egyenarcok üres tündöklése. Ebben a közegben a költő, ha sikerre vágyik, elmehet slágerszöveg-írónak. Ha mégis belső hajlamait követve, az elődöket tisztelve s egyéni mondanivalót kiküzdve akar valamit közölni, akkor tekervényesebb utakra kényszerül, vállalt bonyolultsággal szólal meg a primitív-re hangolt környezetben. Szonda Szabolcs költői mozgása az egyéniség megmutatásának nehéz útját járja: a világ tele van varázslattal, humorral, szerelemmel, a megragadás és a rögzítés tehetsége könnyen elragadhatja az ifjút a könnyebb megoldások irányába; a nagy költő elődök pedig a terméketlen zengzetes nagyokat éneklés irányába csábíthatják, ezek között kell valahogy egyensúlyozni, megtalálni a saját hangot. Az irodalmi kánon most éppen mindent érvényben tart, és mindent megenged (természetesen azért vannak divatok és tabuk), ettől nagyobb a felelősség. A Vagyontárgyalás költője intellektuális beállítottságú, hatalmas mennyiségű hagyományt görget maga előtt, olvasójának célszerű tájékozottsággal rendelkeznie a magyar és a világirodalomban, nem középiskolás fokon. A versek kötetbe rendeződése esetlegesnek tűnik, talán időrendben így születtek, bár ennek ellentmond, hogy az első kötet néhány verse helyet kapott a másodikban is. Nincs fejlődési vonal, éretlenebb és érettebb

versek, a folyamatos versbeszéd dokumentumai megszülettek ugyan az időben, de mindaddig tetszhalottak, amíg az olvasói közreműködés nem aktivizálja őket.

Jó lenne valami biztos definícióval rendelkezni arról, hogy mi a vers. Történetileg még csak-csak elboldogulunk, egy-egy korszak költészetéből jellemző jegyek emelhetők ki, a társadalmi- politikai szerep is mérhető, esztétikák és lexikonok adnak útbaigazítást. Zavarunk csak akkor válik nyilvánvalóvá, amikor friss verseskönyveket forgatunk. Ha a költészet hatás, akkor milliók tudják föl- idézni egy-egy mosópor reklám-rigmusát, ha közösségi élmény, akkor slágerek kacska rímeit skandálják, dúdolják a tömegek. Az iskolában halott klasszikusokat memorizáltatnak. Miért írnak kis példányszámban megjelenő versesköteteket óriási szellemi befektetéssel mai költők? Az úgynevezett magas kultúra csak egy a réteggkultúrák között, vagy van valami kitüntetett, hagyományos, öröklött szerepe? Följebb leírtuk, hogy az irodalom szép és tartalmas párbeszéd író és olvasó között. Meg itt van még az úgynevezett irodalmi élet, a szakma, amely odafigyel a tehetségre. Ki olvas irodalmi verset, mai költőket? Szonda Szabolcs verseskönyvei nem oldják meg a talányt, de elgondolkodtatnak a modern líra szerepéről. A vers közös(ségi) cselekedet, csak abban nem vagyunk egészen biztosak, hogy létezik még az a közösség, amelynek számára fontos, hogy valaki megfogalmazzon. A konok igyekezet, amely mégiscsak létrehozza a műveket, látszólag nem számol a realitásokkal. A modern költő mintha régi isteneknek áldozna fölvilágosult, ateista környezetben. De azért van remény. A statisztikailag mérhető csatornázottsági százalék emelkedése nem terem önmagában rendet és elégedettséget, feladatot talán, emberi célt semmiképp.

A kultúra – segít élni, írtuk le korábban, másutt. Ne kerüljessük a nagy szavakat csak azért, mert frázisok kerekedhetnek ki a toll alól. A kultúra az egyetlen, ami emberré tesz, s úgy fogalmazzuk meg a feladatot, hogy minden generációnak hozzá kell tennie a magáét az évezredek óta épülő közös szellemi örökséghez. A magyar nyelven leírható, kimondható mondatok száma végtelen, ugyancsak végtelen a pontos, hibátlan, újat közlő kijelentések száma, de utóbbi mindenképpen kisebb halmaz. (Ha ezt egy matematikus olvasná!) A költő feladata: a lángoszlop és a próféta-szerep múltával a tudósítóé. A kimondhatót ki kell mondania, a hatás másodlagos. Meg kell születniük azoknak a pontos mondatoknak, amelyek kifejezik Szonda Szabolcsot. És ha neki és nekünk van egy kis szerencsénk, akkor ezen keresztül valami többletet. Verseskönyvében egy jelzett idézet a Mars poetica című versben Janus Pannoniustól tudatja, hogy fölmérte feladatát, s nem keseríti a helyzet, a költő írni, adni kénytelen, a „kérdezni

bátor”, ha hallgat, az is tett. A majd’ hatszáz éves közös ars poetica pedig így szól: Ezt ha adni fogod, javadra válik, / hogyha meg nem adod, gyötör sokáig. / Nem szól semmit, aj-aj! nem adja nyilván, / ám mégis: mosolyog: odaadja nyilván. (Talán Janus Pannoniust is modern kétségek gyötörték?)

Próbálkozzunk még meg a hagyományos (iskolás?) verselemzés néhány leíró módszerével, tegyük módszertani boncolás tárgyává egyetlen versét a kötetnek. A cím: Víkend vakkant... Itt a játék azzal indul, hogy a kimondott két hangalak (ahogy hétköznapi mondani szoktuk) egymásutánja szinte ikerszóvá teszi a szókapcsolatot. A központosítást szinte mindvégig mellőző költemény egy szuszra olvasandó, a sorvégek nem jelölnek feltétlenül szószerkezet-határt, s gyakori az idekapcsolom, mást jelent, odakapcsolom, mást jelent szókapcsolat. A hétvége rendhagyó öröme és szabálytalan helyét az egyhangúságok monotonijában a semmittevés és a fogyasztás mámorának áldozza a polgár, tehetne akár valami értelmesebbet is, bár ez már belemagyar(ázás), hogy mi is eltanuljunk valamit a módszerből. Megjelennek a versben a hétvégi fogalomkincs időtöltő lehetőségei, reménytelen tobzódás a lustaság láthatárán, a szokások meghaladásának szándéka csak a piacig és a kajáig-sörig viszi az akaratot... Prózai kritika a kispolgári életforma horizontjairól, az elidegenedésről meg a többi modern bajról, és mindvégig tisztázatlan marad, hogy önmagunkat is beleértjük-e ebbe a tepsztyúnyaságba, avagy magasabb szempontból (létezhet ilyen?) mondunk lesújtó véleményt a javíthatatlan emberiségről. Mert hol vagyunk mi is a bennünk rejlő lehetőségektől? (a költő és az olvasó) Verssé a szokatlan összetételek, kapcsolatok, jelzők, jelentések teszik, amelyek mindvégig frissítik, mozgósítják az akarat lusta ütemét, gyűlik a feszültség, próbálkozik, s eljut a megfeszülésig. Ideidézzük a teljes verset, különben egyre inkább a levegőbe beszélünk: víkend vakkant az ember / levetköznapi nyűgeit / hanyatt dől a foltos plafon / nyugtató meszelt tájkép / tópart erdőszél gyanánt / szolgálhat lusta hétvégi / kíváncsiság vonzterében / kirándul a piacig / vissza kajával sörrel / telten a konyhakert-erkély / csodás tetőtér medence / golfpálya és biliárd- / terem nézi mint nézi / egy-egy szúnyogfüggönyétől / kifordult szoba a szomszéd / látvány részeként reggel / onnan szálló hűlő álmok / gőzében porló csempé(s)zett / vágyakon gyakrandalír’ / a lét – ki az utcából / a negyedből a városból / a lármából és a csendből / próbál magából nem tud // bár a megfeszülésig. Ha el lehetne mondani gyalogbeszédben, akkor felesleges lenne a vers.

Úgy tűnik: kész a költő. Hangja önálló, egyénisége elütő, formai és szakmai tudása megvan, megtanult egy nyelvet, amelyen folyékonyan tud hazudni és

igazat mondani, kicsit még keresgéli a színt, amit betölthet a nagy palettán, de biztosan megjósolhatjuk, meg fogja találni. Ideidézzük még Sántha Attila fülszövegének utolsó mondatát: Szonda érdekesítő, olvasmányos költészetével sok kellemes percet szerezhet az olvasónak. A kritikus is úgy véli: ez az, ami megvan, az érdekesítés és az olvasmányosság, a költészetről nem is beszélve. Innen – úgy érezzük – a mélyülés, a tisztulás, a klasszicizálódás felé vezet(het) az útja, bár a jóslatok mindig veszélyesek, s a játékos költőben is fölébreszt(het)ik a dacot, és juszta sem arra megy, amerre neki az okosok kijelölnék. Mert a jövő tárgytalan, a múlt elmúlt. És most mi van? Most fék van. És csend. És ló és madár.

Mai világ

A NAGY FELEJTÉS KÖNYVE

Az idén nyolcvan éves Ungvári Tamás Beatles Bibliáját újra kiadták, s megjelent egy új kötete is: A felejtés könyve.

Személyes hangú recenzió születik, mert az olvasó pályafutása fél emberöltőnyi távolságból követi a szerzőét. Tizenöt éves voltam, amikor megjelent a Beatles Biblia. Mandula műtetre mentünk, anyám kísért, s kezembe nyomott egy százast, hogy bármit megkívánhatok, csak vegyem meg. Fagylaltra, édességre gondolhatott, az első gyerekkel átélt már egy ilyen műtétet, tudta, hogy napokig kín a nyelés. S Pécssett, a Széchenyi téren egy utcai árus asztalán frissen ott virított a könyv, borítóján a négy liverpooli fiú színes képével. Úgy emlékszem, a százas egészben ottmaradt a könyvárusnál. Szó szerint és azonnal arra költöttem az akkoriban nagy összeget, amit nagyon kívántam. Anyám nem akart néhány órával a véres műtét előtt összeveszni velem, de majd fölrobbant, és a kórházban, mielőtt elment, odacsúsztatott egy ötvenest, pontosabb utasítással, ezen csak ennivalót vehetek. Nagyon megviselt a műtét, egy hétig szellemi táplálékon éltem, tíz kilót fogytam, kijövet a kórházból szerepet vállalhattam volna valami koncentrációs lágeres filmben.

Szó szerint rongyosra olvastam, föl tudtam volna mondani azt az egy könyvet, talán még a nyelvi fordulatai és stilisztikai megoldásai is belém égtek lázasan és fájdalomcsillapítóktól kábultan. A kamaszkori rajongó mindenre kíváncsi volt, ami megtudható a világhírhedt négy zenésről, a szocializmus hetvenes éveiben Ungvári úgy tudott írni erről a jelenségről, hogy belekóstolhattunk a vasfüggöny mögötti szabad világ levegőjébe, és a pártközpontban sem verte ki a biztosítékot. Nem merem, tudom újra kézbe venni. Olyan, mint az első szerelem, csak egyszer lehet átélni.

Mai állapotomhoz a Felejtés könyve áll közel. Ungvári remek esszéekben kalandozik a huszadik század magyar szellemi bazárjában. Világirodalmi méretű klasszikusok és pillanatokra fölcsillanó tehetségek porosodnak a polcokon,

csattanós sztorik, közhellyé kopott nagy mondások, levetett pózok és politikai szerepek állnak összeturkált nagy halomban a hátsó raktárban, s a szerző a személyes átéltség derűjével kiemel talmit és nagyszerűt ebből a szellemi rongyhalomból. És mesél a huszadik század magyar szellemének kalandjairól. A huszadik századról rengeteg nagy elmélet született, az emberiség borzalmas történetének elrettentő zárófejezete, avagy nagyszerű menetelésünk a tökéletes társadalom irányába, ízlés szerint lehet válogatni, sőt olyan is akad, amely elegyíti az édest a savanyúval, mintha távol-keleti ízlelőbimbókkal kóstolnánk rá erre a fehérember-központú világtörténetre. Innen, a huszonegyedikből nézve, még mindig túl közel vannak az események, a nagypapa még az első világháború katonája volt, szüleim a szocializmus fosztotta meg mindentől, hogy keservesen újraépítsék a gyerekeik körül a biztonságot, én átéltem egy rendszerváltást, amelynek során hátat kellett fordítani szinte az emberélet felén minden korábbi értéknek. És nincs objektív kollektív. Minden relatívvá vált: a kis- és nagymember egyformán elvész a történelem zűrzavarában.

Van a világ körülöttünk, amelynek nem értjük a szabályait. És van, kialakul a fejünkben egy modell, amely azt próbálja leutánozni, amit valóságnak vélünk. Isten és a polgári értékrend éppoly valóságosak lehetnek ebben a modellben, mint a történelmi örökség vagy a tökéletes társadalom ideája. Ungvári univerzuma a kultúra és a műveltség középpontja körül kering. A zsidó úriszabó gyermeke ebben a sajátos budapesti közegben válik felnőtt műfordítóvá, esztétává, sőt életének egy szakaszában tévés személyiséggé.

A huszadik század leginkább abban különbözik a megelőzőktől, hogy nem engedélyezi a felejtést. A nyomdatechnika meg a kép- és hangrögzítés annyi eredeti dokumentumot hagyott az utókorra, amennyit még soha azelőtt. Tudományos iskolák élnek egy-egy dokumentumtömegből, korlátozva szemléletüket akár egyetlen szálra ebben a folytonosságban, és a korábban felejtésre kárhozott tényeket rágják újra és újra. A felejtés ugyanúgy szellemi tevékenység, mint az emlékezés. Ungvári könyvéből legalább öt-hat oldalt megtöltene azoknak a neve csak, akik valamilyen módon hozzájárultak a magyar glóbusz kivilágosításához, de legtöbbjüknek a nevét sem hallotta egy mai átlagos műveltséggel rendelkező olvasó ember. A felejtés végzi a maga dolgát: megőriz arra érdemteleneket, csak mert jókor voltak jó helyen, s elejt zseniális életműveket, mert szerencse is kellett volna a lángész lobogtatásához. Szerb Antalnak van egy nagyon jó mondata a Világirodalom történetében. Csak emlékezetből

idézem: miért kellene az emberiségnek valaki nevét megőriznie csak azon okból, mert a kortársai még nála is gyengébb verseket írtak?

Ungvári Tamás könyve azzal a most már bizonyítható szomorúsággal tölt el bennünket, hogy minden és mindenki elfelejthető, mert miért is cipelné magával az emberiség a múlt terheit, miért vívná újra a tegnapok küzdelmeit, amikor minden kornak megvan a maga baja. De azért cipeli, vívja, bajlódik vele, mert nem tud másképp létezni.

PAMUK, ORHAN

Minden újonnan odaítélt Nobel-díj át- és újraírja ennek a legrangosabb emberi megbecsülésnek a szabályait. Alapból jó írónak kell lenni hozzá, egy-két világnyelvre lefordított művekkel és ismertséggel kell rendelkezni legalább irodalmi körökben. Ezeknek a feltételeknek nemzetenként egy tucat író-költő megfelel.

Az irodalmi berkeken túl szükségeltetik még valami szerepvállalás, egy emberiség-mértékű ügy, amit a nemzetek feletti elismerés csak megerősít, metaforává tesz.

Mostanában mintha a periféria országai lennének soron. A törökök még mi nálunk is távolabb vannak a centrumtól (ha a puskaport és a hatékonyságot kiaknázó civilizációnkat tekintjük a fejlődés csúcsának), kultúrájuk összefonódik az európaival, és mégis teljesen idegen. Itt vannak, közénk szeretnének tartozni, és bezárkóznak a szokásaikba, vallásukba.

Orhan Pamuk, neve után lehetne akár kisebbségi magyar író.

A modernizáció és a történelmi örökség ellentéteiben küszködő csatlakozásra ítélt nép erősen megosztott a bűneit és a jövőjét illető kérdésekben. (Ki irtotta ki nemzetünk legnagyobb kisebbségét? Beszéljünk-e a múlt bűneiről, vagy hallgassunk, kendőzzünk? Ragaszkodjunk-e a szegénységgel, mocsokkal, elmaradottsággal azonosítható nemzeti hagyományainkhoz, vagy darálódjunk be a globalizáció masszájába?)

Ahogy Kertész Imre Nobel-díja arról szólt, hogy a holokauszt kérdését nem szabad feledésbe koptatni, ahogy Jelinek, az osztrák író belülről kritizálja a jóléti társadalom fölépített látszatait, ahogy Pamuk hangosan követeli a kurdok kiirtásának megtárgyalását... Az utóbbi négy év három Nobel-díjasa rendesen megosztja hazájának szellemi közösségét (az angol Harold Pinter kivételnek tűnik a sorban, de neki olyan jó magyar neve van, hogy genetikusan biztos ide kapcsolható, a perifériához). Kertészt nem ismeri el a fél ország, Jelinek miatt akadémikusok mondanak le címükről, Pamuk ellenségnek minősül hazájában...

Mintha az irodalom csak eszköz volna a nagy világjátszmák csörtéiben, játékszer, amit a kiválasztottak rugdosnak a média figyelő kamerái előtt.

Pedig Pamuk igazi irodalmi író, világirodalmi méltatói hasonlítják Marquezhez és Prousthoz, ha hazai párhuzamot keresünk, nekünk Csáth Géza és Kosztolányi neve ugrik be. Az „Egy új élet” című könyve a fikció és a valóság kapcsolatát boncolgatja, a főhős találkozik azzal a könyvvel, amely megváltoztatja az életét, nyomába ered annak a személynek, aki már korábban olvasta ezt a művet, szintén meglátta az igazságot, meghalt, s nem tudható, a felismert mélyebb összefüggés hajtott rajta végre ítéletet, vagy természetesnek tekinthető elmúlása a világból. Zajlik mindez a mai Törökországban, ahol olyan digitális karórát lehet vásárolni, amelynek számlapján a megfelelő időpontban megjelenik a műezzin s dicsőíti Allahot.

Mennyire változik meg a világ egy könyvtől, amit milliók olvasnak?

Mérhetetlenül.

ULICKAJA

Nagy és kimerítő tanulmányt érdemelne, de maradunk a hétvégi kulturális melléklet szabott keretei között, s oldalnézetből kiragadunk egy-két érdekesebb elemet a szövevényből, amit orosz irodalomnak és kultúrának nevezünk.

Valamikor Sztálin uralkodásának a vége felé járunk, a moszkvai iskola diákjai új orosztanárt kapnak, többől hiányzik az egyik karja, az irodalomórákat mindig azzal kezdi, amíg elül a zsibongás, mindenki elfoglalja a helyét, hogy fejből szaval valami orosz klasszikust. S az osztály amúgy vadóc közösségében, először a periférikus figurákban, majd a többiekben is kialakul egy új értékrend, amelyben a szép, a jó – az emberélet szükséges attribútumai iránt megszületik a felnőttkor előszobájában az őszinte érdeklődés. Ennek az osztálynak néhány tanulója sorsát kíséri végig a regény, de sosem szigorúan rá fókuszálva, beúsznak a történetbe barátok, lemenők, felmenők, titkos tisztek, pópák, művészek, tudósok, parasztok és történelmi szereplők, a hidegháborút követő enyhülés évtizedei a Szovjetunióban, ahogy még sosem láttuk, olvastuk.

Ulickaja, most, ki merem jelenteni, egyszemélyben a klasszikus orosz irodalom folytatója, élő szelleme, Tolsztoj és Csehov reinkarnációja. Amit a tizenkilencedik század orosz klasszikusai hozzáadtak a világirodalom és a közös kulturális fogalmához, az a huszadikban-huszonegyedikben – pár évtized bűvópatak eltűnés után – Ulickájával folytatódik. Csak éppen egészen másképpen. Míg a XIX. század fejlett Európájához képest egy felzárkózott, egyenrangú értelmiség képviselte a cári Oroszország viszonyai között rekedt muzsikok millióit, addig a XX. században ugyanott világméretű kísérlet zajlott, a fejlett országok értelmiségének támogató figyelme mellett, s azok váltak a hagyomány folytatójává, akik ebből kimaradtak, akiket a diktatúra elnyomott, ki akart irtani, száműzött...

Az érettségi idejére az osztályfőnök már annyira egyeduralkodó az osztály értékrendjében, hogy a búcsúzó tanulók műsora róla szól, s a kollégák irigysége közepette már nincs maradása az iskolában. Az élet ízét és értelmét jelentő emberség, amit ennek az osztálynak a tanulói megkóstoltak: egy kis művészi, irodalmi, zenei érzékenység, erkölcsi alapállás, az értelmes élet megélésének

vágya – kivétel nélkül az államvédelmi hatóság látókörébe vonja előbb-utóbb a fiatalokat, mintha a gondolkodás és az önálló ítéletalkotás lenne annak a rendszernek a legfőbb ellensége. Kit börtönbe küld a hatalom, kit az öngyilkosságba hajszol, kit ügynöknek szervez be, s olyan is van, akit hagy emigrálni. A sztálini önkény alábbhagyott, de ami a helyén sarjadt, az nem különb, nem elfogadhatóbb, csupán kevésbé véres.

Ulickaja regényíró technikája egyszerre idézi Tolsztoj nagyívű regényeit és Csehov aprólékos realizmusát, érzelmi sokszínűségét, s benne van a XX. század minden prózaíró orosz újítása, Bulgakov humorától Paszternak és Pausztovszkij lírájáig, minden. Külön gondolatmenetet érdemel az a biztonság, amellyel a szovjet irodalom bőséges terméséből kiválogatja Ulickaja (és regényének hősei) azt, ami rendszertől függetlenül értékálló (Jeszenyin, Majakovszkij, Blok...).

A nagy Szovjetunió polgárai nem láznak, ahogy a cár ellen sem tették őseik, s a vékonyka réteg, amelyet ellenségnek tekint a rendszer, csak álmodozó jóemberek szűk társasága, mint voltak egykoron a dekabristák. De az intellektuális ellenállás, amely kimerül a szamizdat megjelentetéséből, olvasásából, s a Nyugatra kijuttatott anyagokból, azért fölfedi, hogy a nyomorba és sötétségbe ragadt falusi lakosság, a háborús bűnösnek bélyegzett tagköztársaságok, az át- és kitelepítettek, a száműzetésből és a Gulágról visszatértek nem alkotói, csupán megfélemlítettjei a diktatúrának. Csak egyetlen sorsképlet: az irodalmi pártközpont funkcionárius asszonya úgy csinált karriert, hogy fiatalon megtagadta apját, aki pópa volt, leányát azért vágják ki az egyetemről, mert kapcsolatba kerül a szamizdatos ifjúsággal, miközben száműzött apja megszökik a lágerből, s a végtelen orosz erdők mélyén él egy földbevájt barlangban, és a környék népe szent emberként tiszteli...

Mostanában divatos elméletek születnek arról, hogy mindenféle kulturális vonalak húzódnak a világban, van egy az ortodox és a nyugati kereszténységet elválasztó (valahol Erdélyben), s van a déli és északi Európát elválasztó protestáns-katolikus vonal, szintén a mi testünkön keresztül, s a pillanatnyi válságmagyarázat arról szól, hogy e vonaltól keletre és délre nem igazán működik a demokrácia, a népek hagyománya és gondolkodása más rendszerekben érzi otthon magát. Tetszetős az elmélet, s mintha a valóság éppen ezt akarná bizonyítani.

De éppen Ulickaja és az orosz klasszikusok bizonyították és bizonyítják, hogy az eltérő hagyományok és berendezkedések ellenére nagyon egyféle anyagból

vagyunk. Az a bizonyos általános emberi, ami nélkül élni nem érdemes, legjobban a klasszikus irodalmi alkotásokból tanulható, azoktól, akik ki tudnak egy-egy nyelv, kultúra, vallás kalodájából törni, s az egész emberiségnek érvényeset mondani. Erről az oldaltól Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov, Gorkij, Bulgakov... és Ulickaja. Akiket elolvasol, s utána tisztának érzed magad, mint aki a fürdőből jött.

/Ulickaja, Ljudmila: Imágó. Magvető, 2011/

KÖNYVEKRŐL, HITRŐL

A következő, egymástól láthatóan távol eső tárgyú könyveket a hit kérdése köti össze. Mondd meg, miben hiszel, s megmondom, milyen ember vagy. Mindenki hisz valamiben, az ateista is, különösen az elszántabb fajtája, alig különbözik a hittérítőtől. Az ember legbensőbb ügye, senkinek semmi köze hozzá addig, amíg nem konstruál inkvizíciót, átnevelő táborot vagy nem csönget be hozzám a brosúráival és a meggyőző magatartás összes kellékével. Tartuffe óta nagyon ismerjük azt a fajtát is, amelynek örök biznisze a hívők naivsága. Képmutatók, csalók, pojacák kaszálnak ezen a széles mezőn. Arról, hogy mi zajlik ott legbelül, csak vallani lehet. Inkább tettekkel, cselekedetekkel, mint szavakkal.

Eperjes Károly

A „Miért hiszek?” sorozatban a népszerű színész vall vallásos élményeiről, kötődéséről a katolikus egyházhoz, s arról, hogyan szakralizálódik (telik meg szentséggel) a művészet, ha vallásos élmény hatja át a színészt.

A XX. században jelentősen átformálódott a hit és a vallás kapcsolata. Állam és egyház különválasztása egészen friss kísérlet, korábban, és még a világ számos részén, teljes természetességgel fonódik össze a kettő. A hangosan tagadó (és templomjáró) felvilágosodás után egyre kevesebben járnak templomba, s egyre többen fedezik fel magukban a hitet. Fordult egyet a kerék: már nem a haladás és a maradiság, a babona és a ráció vitatkozik nyilvánosan a vallás mibenlétén. Tudjuk: felesleges megvitatni, hogy Jézus élt-e valóban, vagy kitalált személy volt, a szeplőtelen fogantatás tudományosan elképzelhető-e, a hatnapos világteremtés hat földtani korszaknak tekinthető-e, s így tovább. A hit álláspontja ugyanúgy megvitathatatlan, mint az elutasítóké. Van ezer más, amiben egyetértésre tudunk jutni, ha akarunk, s jó a szándékunk. Attól még mind a két oldal nevelheti a gyermekét becsületes emberré. Magánügy lett.

Végigolvastam a XX. század ötven konvertitájának (megtért) az életútját, köztük olyan nevek, mint Henry Bergson, Edith Stein, Paul Claudel, Francis Jammes – és nem lettem tájékozottabb a kérdésben. A személyes hit, és a vallási közösséghez tartozás számomra két dolog. József Attilát idézve: „a ... vallásban nem talált hitet, csak papot.” A vallás nevét kipontoztam, mert lényegében mindegy. A konvertiták életútjában közös elem egy mással össze nem hasonlítható misztikus élmény, egy meghatározó pillanat, amikor „hangot hall”, előnti testét-lelkét valami soha nem érzett boldogság: megszólította, elhívta Isten. Mihez kezdjen az, aki ebből kimaradt? És a valamelyik egyházhoz tartozók vallásháborúkat idéző megvetése, előítélete a más vallásúakkal szemben, ami különösen a most divatozó új és kisegyházakat sújtja, számomra magyarázhatatlan. Bizonyára könnyebb annak az élete, aki hisz, és tanácsot kap életének vezetéséhez egy felsőbb hatalomtól. De az indulat meg a megvetés a más hitet vallók ellenében nem tűnik hívőhöz méltónak. Csak azért szögezem le, mert a riportalany kritikusan nyilatkozik a kisegyházakról.

Eperjes Károly meghatározónak tartja jelenlegi vallásosságában a szülői ház indíttatását, ahol apró korától ebben nevelték, a pedagógus házaspár a környező falvakba vitte misére gyermekeit, amikor lakóhelyükön tartani kellett a besúgástól. Volt felnőttkorában egy halálközeli élménye, félrekezeltek a kórházban, s annyira leromlott az állapota, hogy az utolsó szentség kegyelmét is fölvette, készült a halálra, belenyugvással. Színészként nem akarta eljátszani az Eldorádóban azt a jelenetet, amikor taxival viszik a fuldokló kisgyermeket a kórházba, a hátsó ülésen a nagymama öntudatlanul imádkozik Istenhez, az első ülésen a nagypapát alakító Eperjes elvakult szavakkal szidja ugyanazt az Istent, aki ilyet megenged. Irtózott a szereptől, úgy érezte, az ő száját nem hagyhatják el ezek a szavak. És a kegyelem állapotába került, ott és akkor azzal szolgálta a hitét, hogy eljátszott hitelesen egy számára elképzelhetetlen magatartást.

A hívő ember életében is vannak gyenge pillanatok, elragadják földi szenvedélyek, káros szokások, elfordul Istentől. Talán ezek a könyv legőszintébb részei, amelyek tudatosítják, hogy a hitért is meg kell küzdeni, és a hívő ember ugyanúgy romló anyagból van, mint a többiek. A könyv végén versekről beszélget színész és riporter, talán csak azért, hogy a terjedelem kicsit könyvszerűbb legyen, bár Istenes versekről van szó, a hozzájuk fűzött élményleírások, elemző megközelítések kilógnak az egészből. Hívőknek és kételkedőknek egyaránt ajánlom.

/„Az igazat mondd, ne csak a valódit” – Eperjes Károllyal beszélget Kölnei Livia – Kairosz Kiadó – Évszám nélkül – 144 oldal/

A nemzet értékrendje

Egy tisztességben megállapodott, jónevű pszichológus-professzor nemzetmentésre adja a fejét. Az alcím szerényen nagyképű: Adalék egy nemzetstratégia kidolgozásához. Meg vagyunk mentve – gondoltam –, ahogy fölcsaptam az előszónál a könyvet. Az előszóból megtudhatjuk, hogy a Szövetség a Nemzetért Alapítvány ajándékkiadványának készült a mintegy tizenegyezer polgári kör számára. A szép cél nem tudott megvalósulni, de „példányszáma, egyszeri vagy többszöri kiadása a nemzet gyógyulásának vagy pusztulásának lázmérője lesz.” Szép szavak, de ne én magyarázzam el a pszichológusnak, akinek minden bizonnyal orvosi végzettsége van, hogy a lázmérő nem gyógyulást vagy pusztulást mér (s a kettő között még hányféle fokozat elképzelhető orvosilag), hanem hőmérsékletet, amely akár süllyed, akár emelkedik, jelezhet pozitív vagy negatív folyamatokat a szervezetben. Nem is beszélve a 2500 forintos árról, ami a nemzet lázmérőjéért kicsit magas ár. Az ilyen megvilágosító könyveket, mint patikaszert, ingyen szokták osztogatni világnézeti alapon rokon gondolkodású embereknek, akik valamilyen dzsembori alkalmából összegyűlnek.

Megtudhatjuk a könyvből, hogy kétféle csoportra osztható az emberiség, úgymint jó és rossz emberekre. Ismét egy idézet következik, mert az egyszerű igazság hamar bonyolulttá válik: „Aki eddig azt hitte, hogy aki nem rossz, az már jó, annak számára most már világossá válhatott, hogy az összefüggés – miként az egészség-betegség megítélésében – megfordult: aki nem jó, az gonosz. Ma különösen fontos erre figyelni, mert a gonoszság és a hazugság a jóság és az igazság kölcsönvett álöltözetében járnak” Na, most próbáljon meg az ember eligazodni!

Ebben a könyvben is kapnak a fejükre a kisegyházak, az új vallási mozgalmak a fejükre egy megsemmisítő csapást.

Nem céloim mindenáron leleplezni ezt a fajta üdvtant, csak arra akarom fölhívni a figyelmet, hogy gondolkodó olvasók esetében csak árt annak az ügynek, aminek érdekében íródott. „A haza minden előtt!” típusú idézetek bizonyára jó válaszok voltak a reformkori nemesség számára a kor viszonyai között, de ma meg kellene keresni az aktuális megfelelőit, nem pedig oda kilyukadni, hogy ahogy Kölcsey a lelkünkbe véste... Bizonyára megsértődnek azok, akik az ilyenféle könyvektől várják a nemzet bajainak orvoslását, a jövőbe vetett bízalom helyreállítását, s hisznek még a profetikus beszéd nemzetlelkesítő erejében.

Itt is tettenérhető egyfajta hit, amely erkölcsi megújulásra biztatja a nemzetet, s ha ez megvan, akkor szülni fognak az asszonyok, eltűnnek a káros szenvedélyek az életünkéből, az ifjúság derűvel és bizakodással készül föl jövő feladataira, Lenin elvtárs visszatér a száműzetésből (bocs, az utolsó mondat másik brosúrából került ide.) Tehát össze kell fogni azok ellen, akik a nemzet vesztén dolgoznak. Nem egészen konkrétan, de körvonalazódik azok kiléte is, akik ellenünk vannak. Ezek éppen máshogyan gondolják, félrevezetik ezt az egyszerű magyar népet, megszerzik időnként demokratikus úton a hatalmat és országveszejtésbe fognak azonnal.

A jövő záloga az ifjúság, és ezért, természetesen, az ifjúság nevelésébe kell fektetnünk a legtöbb energiát. Szakmánkba vág, ezért erről is néhány szót. Pedagógiai közhelyek sorolódnak arról, hogy milyennek kell lennie az iskolának a pedagógusoknak stb., néhol idézetekkel tarkítva Imre Sándortól, a múlt század nagy tekintélyétől, s természetesen Reményik idézet a fejezet címe az iskoláról és a templomról. Idéződik Nemeskürthy tanár úr, mint nemzetféltő tekintély, s ott éri el az okfejtés a csúcsát, amikor eltelőleg szól a Bokros-csomagról meg a szociálliberális kormányzatnak arról a tervéről, amely bukásmentessé akarja tenni az alsó tagozat négy évfolyamát. Ezek szinte tervszerű, aljas módon megfontolt kísérletek a nemzet elvesztésére, amivel szemben a konzervatív oldal által bevezetett Nemzeti Alaptanterv a megmaradás záloga. Szóval a politikai hovatartozás determinálja alapvetően a jó ember-rossz ember dilemmát, amiben ezáltal nagy segítséget kapunk az eligazodáshoz. Érvkészletét és idézetgyűjteményét ajánlom mindazoknak, akik nemzetmentésből élnek.

/Rókusfalvy Pál: A nemzet értékrendje – Adalék egy nemzetstratégia kidolgozásához – Kairosz Kiadó, 2003. – 240 oldal – 2500 Ft./

Gulág

Szoltsenyicin remek könyveiből vannak ismereteink a sztálini átnevelő és haláltáborok működéséről. Ezt a képet árnyalja a magyar szerző visszaemlékezése, aki tizennégy évet eltöltött a különböző szigeteken. A harmincas évek belső bizonytalansága, a fokozódó önkény a magyar kommunista emigránsokat is belevetette a följelentésekkel, árulásokkal, belső ellenségkereséssel, likvidálásokkal izgalmasított élet-halál játszamába. A naplószerű visszaemlékezés főhőse

meg van győződve arról, hogy az ellenséges magyar csoport tagjai jelentették föl hazug vádakkal, állították bíróság elé, álságosan becsapták, s azután eltüntették a színről. A makacs hit és igazságkeresés az alapmotívum, a legembertelenebb körülmények között is beadványokat szerkeszt, amelyekben bizonyítja, hogy ő hű maradt az eszméhez. Gorkij kezdeményezésére kivizsgáló bizottság járja az északi táborokat, sikerül beszélnie a magas kommunista elvtársakkal, nekik is előadja az igazságot, s mennyei boldogsággal tölti el, hogy a beszélgetés végén elvtársnak szólítják, sikerült meggyőzően képviselnie a pártszerű meggyőződést. Ehhez képest tizennégy évet lehúz a Gulágon, ahol a nyolc-kilenc évet letöltők is ritkaságszámba mennek, ugyanis belehalnak az embertelen körülményekbe.

Tárgyszerű leírást kapunk az étkezésről, munkáról, a túlélés lehetőségeiről, a köztörvényes bűnözők uralmáról a lágerekben, s megismerhetünk néhány sorsot, azokét, akikkel közös cellában raboskodott, akikkel szövetséget, barátságot kötött, akikkel együtt szenvedett. Egy leningrádi mérnök azért van Szolovkán, mert ragaszkodott a városi élethez, s vonakodott családotul átköltözni az Urálba. A női rabok kiszolgáltatottságával külön fejezet foglalkozik, a trockisták meg a különböző elhajlók, a sztálini irányvonaltól eltérők kölcsönösen bűnösnek tartják a rabok másik csoportját, akik jogosan szenvedik méltó büntetésüket. Szerényi Sándor is, bár többször elítéli a sztálini önkényt, valahogy érzéketlen az egész rendszer igazságtalansága iránt, amely kitermelte magából ezt az embertelenséget. A kommunizmus eszméje hibátlan, az igazság ki fog derülni, a rosszak meg fognak bűnhődni. Ezek a milliókat sújtó embertelenségek egy ember számlájára írhatók, túlkapások, kiküszöbölhető hibák, átmeneti nehézségek.

A második világháború után egy kálvária megjárásával hazatérhet a szocializmust építő Magyarországra. Bár könyvének központi témája a Gulág, mégis fura, hogy arról nincs szava, hogy Magyarországon is elindultak az internálások, ugyanúgy klikkesednek a kommunista vezetők, tombolnak a konstruált perek, s 56-ról sem ejt szót. 59-ben sikerül a szovjet hatóságoktól egy igazolást beszereznie, amely szerint az 1933-ban kimondott ítéletet hatályon kívül helyezik, ellene az eljárást megszüntetik. Ott semmi nem változott, elhallgatták, hogy halálos ítéletet változtattak száműzésre a Komintern nyomására stb. De Kádár János elvtársat ez nem tévesztette meg, mert a szerzőt éppen az ő javaslatára választották be a központi bizottságba. Minden jó, ha jó a vége.

/Szerényi Sándor: Tizennégy év a Gulágon – Kossuth Kiadó 2004. – 122 oldal/

KÖNYVEKRŐL, ELŐÍTÉLETEKRŐL

A legutóbbi könyvekről írott cikkben arra a megállapításra jutottam, hogy a piacgazdaság nem éppen a legjobb hatással van a könyvkiadásra, a reklámpiar az ismertségből gyúr divatos szerzőket, és úgy általában rossz a helyzete a kultúrának, mert áruvá vált. A szocializmus viszonyai között nagy vitákat folytatott a magyar értelmiség, hogy vajon áru-e a kultúra. Azon vitatkozhatnánk most, ha vennénk rá a fáradságot, hogy a sokféle szellemiként eladott áru között van-e kultúra. Van-e esélye egy gondolatnak, metaforának, elegáns megfogalmazásnak, ha kicsit is följebb emelkedik a reklámok nívójánál? Áru minden, és nehezen eladható az, amire nem tömegek vágynak. Kisebb hatékonysággal adható el, szűkebb a piaca. A könyvnek amúgy is megjósolták a halálát, véget ér a Gutenberg galaxis, átveszi a szerepét a film meg az elektronikus adathordozók. Már Babits is, majd' száz évvel ezelőtt, elsíratta a regényt, mondván: a tömegtermelésbe fullad bele.

Már Kölcsey leírta a Parainesisben: a könyvek száma végtelen. Azóta a helyzet csak fokozódott, a könyvek belefulladnak a könyvszerű, kinyitásig könyvnek tűnő papíráruk özönébe. Az újabban nyíló könyvesboltok már inkább hasonlítanak szupermarketre, mint szellemi kávéházra. Árad a sztárokról, sztároktól és sztárokból burjánzó színes maszlag és áfium.

Ennél azért árnyaltabb a kép. Egyrészt borúsabb, mert a statisztikák szerint egyre szélesebb azok köre, akik funkcionális analfabétáknak tekinthetők, azaz nem olvasással jutnak hozzá az információkhoz, könyvet sem vesznek a kezükbe. További felhősödésre ad okot az a tény, mint fönnebb kifejtettük, hogy a könyvnek nevezett piaci termékek között egyre kevesebb a kulturális érték. Másrészt, ha nyitott szemmel nézünk körül ezen a hiúság vásárán, időnként kellemes meglepetésben is lehet részünk. Természetesen mindig az ismertség és a jó név adja el a könyvet, a máshol (elsősorban a médiában) megszerzett sztár státusz teremt aurát a termék köré, de egy-egy szerző – kivételnek bizonyul a sok üresség között – egyéniség, nem csak a varázsdoboz teremtett köré érdemtelen csillogást.

Varnus Xavér

Bevallom ennél a könyvnél küzdöttem meg a legtöbb saját előítélettel. A szép nevű szerző orgonaművész, amit nem tudok megítélni, de a körülötte zajló sztárolás és botrányoskodó újságcikkek sorozata egy olyan fantomfigurát faragott belőle, ami mögött már nehéz embert látni. Egy showman, aki szépfiú, jól beszél, időnként elképesztő nyerseséggel nyilatkozik, és a homoszexualitás titokzatos aurája is körülengi, miközben többször házasodott és vált, s szívesen fotózkodik széplányok társaságában. Az előadóművészet mindenképpen együtt jár a magamutogatás vállalásával, de – az én ízlésem szerint – ez sok egy kicsit (nagyon), összekeveredik a zenélés tehetsége a médiaipar gyomorforgató praktikáival, úgy is mondhatnám, hogy a többi orgonaművész ezen a pályán nem lehet versenyképes vele.

A kötet két korábbi könyvének bővített és szintetikus kiadása, fekete kemény borító, arany betűk, kicsi keretben a szerző arcképe, küllemében mint egy klasszikus. Rögtön a könyv elején apró betűs tájékoztató arról, hogy a szerző nem veszi figyelembe az 1950 után megjelent akadémiai helyesírási szabályzatokat, „amelyek logikátlanságaikkal és basáskodó önkényükkel kínosak mindenki számára”. A könyv végén a tartalommutató csupa latin nyelvű címekkel tájékoztat a fejezetekről.

Az előrebecsátott forradalminak tűnő helyesírási elvek ellenére az orgonaművész könyvében nincsenek olyan határsértések, helyesírási megoldások, amelyek akár egy tanító néni szörnyülködését kiválthatnák. Van a helyesírási szabályzat, és van a napi gyakorlat, amelyben mindenki, aki írásra adja a fejét, megküzd azért, hogy a két rendszer ellentmondásait magában kibékítse, hogy egyáltalán le tudja írni azt, amit gondol. Akadémiai elveink valóban túlszabályoznak, használati minősítéssel látnak el szóalakokat, írás közben szótagszámlálásra kényszerítik az új összetételeket kitalálókat, meg egyéb finomságok, amelyeket csendes méltósággal megkerül a többség, tudván, hogy a nyelv élő organizmus, tehát szabályozásra is szükség van időnként, amelyeket túlhalad a gyakorlat, mások vaskalaposnak nevezik a rendszert, lázonganak – és ugyanahhoz a praktikumhoz, ésszerűséghez jutnak el.

A könyv viszont jó, sőt igen jó. A nyilvánosságban szükséges szélsőséges gesztusok, a komédiázás eszközei írásban nem működnek, illetve másképp visszahangoznak. Írásban nem lehet hazudni. Illetve lehet, csak egészen másképp, és sokkal hamarabb lelepleződik a hazudozó. (Olvassuk el akármelyik szónok hatalmas hatású, tömegeket megmozgató beszédét, s minden mondata lelepleződik.) Az írott szöveg mondatai csak akkor telnek meg üzenettel, ha hiteles személyiség áll mögöttük. Az ókoriak írták: a stílus – maga az ember. Varnus Xavér stílusával, mondandójával és üzenetével egy tehetséges, rokonszenves figurát farag abból az alapanyagból, ami önmaga. Úgy látszik azzal is tisztában van, itt mik a játékszabályok. Ő az a személyiség, amely show-elemekkel fűszerezi a koncertjeit, ő az, aki egy kereskedelmi adásban poént poénra téve oda tudja láncolni a közönséget, és tudja azt is: mi az, ami könyvbe rakható egy személyiség összetevőiből. A könyv műfaját nehéz meghatározni, néhol napló, máshol jóbarátnak írt levél, megint máshol útirajz, részben elmélkedések az élet véletleneiről és értelmetlenségéről, kedvenc idézetek a graffitik bölcsességeitől a bölcsék humoráig, mély értelmű anekdoták híres zenészekről, költőkről, egyéb komédiásokról, a legkedvesebb ételek elkészítésének receptje, szerelmek és hangulatok, mindaz, ami fontos és mellékes, lényeges és alakító abban, amit életnek, létnek, egyéniségnek tartunk ezeken a tájakon.

Gyakran csap át az indulatos, hitvitázó iratok hangnemébe, mesterei Heine, Voltaire, Faludy György s a többi élvezetes tabudöntögető, első számú ellensége a konformizmus, a begyepesedett gondolkodás, a méltatlan és megalázó élethelyzetek eltűrése – mindaz, amit a nyugodt többség a körülmények tudomásulvételének nevez. Sarkosan, élesen, néhol vitriolosan fogalmaz, gyakran erőszakosabban a szükségesnél, de éppen ettől hiteles és lendületes. Keményen támadja az egyházi hierarchiát és gyakorlatot, érezhetően a hit, a hívő ember szemszögéből. És okosan érvel a szexuális másság jogainak elismerése mellett. Nem muszáj egyetérteni vele, nem kell igazat adni neki, de oda kell figyelni rá.

/Varnus Xavér: Isten majd megbocsájt: az a mestersége, kiadta: a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, évszám nélkül, 364 oldal/

Vitray

Leleplezéssel kellene indítani az ismertetést: jó néhány könyv megírása és kiadása után a közismert tévés személyiség eddig kimaradt mindenféle írásából összeszerkesztünk egy kötetet, belefoglalva mindent: a tévé belső újsága számára készült tanulmányt, nekrológot az elhunyt sportújságíró emlékére, internetes naplót, felkérésre írott újságcikkeket, visszaemlékezéseket, meg mindent, amit produkáltak az évtizedek. Szerkesztő elv, mondjuk az időrend, s ebből különféle tanulságok adódnak, meg végigkövethetjük a televíziós technika fejlődését a hőskortól a kereskedelmi televíziók viszolyogtató jelenkoráig... Valószínű, így készült a könyv, nem sok minden köti össze a belefoglalt írásokat, csupán Vitray Tamás személyisége – de ez elég. Működik, olvasható, lelke van.

Ennyit számít az egyéniség? Ennyit, vagy még többet. Pusztán attól működik a szerkezet és a szerkesztés, hogy Vitray mindig önmagát adja. Ahogy televíziós műsorai (ki mire emlékszik?) attól voltak jók, hogy őszinte kíváncsisággal faggatta riportalanyait, nem „szállt el” a saját nagyságától és népszerűségétől, úgy tudott jelen lenni egy beszélgetésben, mintha a néző ülne ott. Jóleső emlékezéssel olvasunk az Ötszemközt műfajteremtő beszélgetéseiről, amikor is izgalmas műsorok lettek abból a kerülendő televíziós babonából, hogy nem beszélő fejeket kell mutatni, egy órát beszélgettek Örkénnyel, Törőcsik Marival, Marosán Györggyel s így tovább. Máig emlékszünk rá. Aztán a „Csak ülök és mesélek” hétköznapi és meghökkentő emberi sorsai, az első amerikai stílusú Tóksó, a műkorcsolya mint televíziós műfaj, és az olimpiák, világbajnokságok, sikerek és kudarcok. Pedig kezdetben a magyar közönség nagyobb része úgy nézte a focimérkőzéseket, hogy levette a hangot, és hallgatta Szepesi átfűtött hangú lelkesedését, aztán rájöttünk, hogy látni láthatunk a saját szemünkkel, a televíziós riporternek ezen felül kell információkkal szolgálnia.

Szóval benne van a könyvben az összes emlékünk (fölidéződnek), a televíziózás fölfedezése, amely kialakította ennek a médiumnak a hatás- és eszközrendszerét, a szakma megtanulható fogásai, csak sajnálkozhatunk azon, hogy a kereskedelmi verseny hogyan alakította elsősorban reklámhordozóvá a távolbalátó dobozt. Volt, lehetett volna olyan útja is, amelyen Vitray elindult. Vagy higgyünk abban, hogy ez is véget ér egyszer?

/Vitray Tamás: Morzsabál, Budapest-Print, 2003. 355 oldal/

Husztí Péter

A színész is könyvet ír, miért ne írna, közismert arcképét kiteszik a borítóra, aztán veszik majd, mint magyarok a román kristálycukrot. Közismert név és arc, mégsem úgy sztár, ahogy a többi „sztárok” itt magyar nyelvterületen. Arra gondolok, hogy Husztí Péter megmaradt színésznek, nem akar eladni nekem szobabiciklit meg hajnövesztő csodakrémet, nem tűnik fel pártgyűléseken, és a kóbor kutyák megmentése érdekében sem emelte még föl a szavát. Játsszik színpadon és filmekben, igazgatja a színművészeti főiskolát. Marad a szakmájánál, megküzd annak kihívásaival, és ellenáll a sztároló mellékhatásoknak, amik valószínűleg őt is elérik különböző felkérések formájában. Van is a könyvben egy sztori arról, hogy Az ember tragédiájának nagy sikere után valamelyik nagyáruház reklámagyú nyüzsgönce kitalálta, hogy Ádám és Éva állhatnának az áruház tetején Ádám-kosztümben, s kissé átalakítva Madách veretes szövegét, a vásárlók figyelmébe ajánlhatnák... Husztí udvariasan továbbpasszolta az ipsét a Lucifert játszó Mensáros Lászlóhoz, aki nagyon zokon tudta venni, ha az éjszaka közepén hülyeségekkel ébresztik.

Mit várhatunk egy embertől, aki este hétkor papírkoronát nyom a fejébe, és elhiszi, hogy ő a király? Nem én teszem fel a kérdést, hanem a színész-szerző, aki naponta szembesül a komédiásokat kísérő előítéletekkel, közhelyekkel, tévhitekkel. Foglalkozás, szakma ez is, jókora magamutogatási vággyal, amit lehet jól és rosszul, komolyan és kulisszahasogató módon művelni. Itt is első a tehetség, s azon túl sokat számít az emberi minőség. Husztí mindkettőre nagyon odafigyel, elhunyt nagy pályatársak emlékezetének szentel fejezeteket (Kiss Manyi, Pécsi Sándor, Tolnay Klári, Ion Bog /Nelu/, a román színészbarát...), és a színészálmodok, vágyak beteljesülései, a klasszikus szerepek (Jágó, Cyrano, Hamlet, Peer Gynt) küzdelmei jelennek meg töprengések, naplók, emlékezések formájában. Összegezve: ilyen könyvet kell írnia egy színésznek, ha komolyan veszi önmagát és a munkáját. Ez nem zárja ki, természetesen, hogy másféle könyveket is írhat. Csak maradjon önmaga.

*/Husztí Péter: ...sárból, napsugárból... – Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004.
202 oldal/*

KÉT NYUGATI KÖNYV

Alig valami, mindkét szerző a szocializmus kezdeti élményének megtapasztalása után hagyta el Magyarországot, kapcsolja össze az alább ismertetett könyveket. Más módon váltak hazátlanná, mint azok, akik fölött átlépett a határ, de a történetnek ők is vesztesei. Nem jókedvükből távoztak, nem kalandot kerestek, s a nyelvben, a magyar könyvesboltokban kapható könyvekben vallanak arról, hogy megmaradtak, bár gyermekeik már nem magyarok. A szabadságot választották, s ennek ára van.

Görgey

Görgey Guidó könyve, amely részleteket tartalmaz testvére, Görgey István naplójából, s kései öccsük, a fiatalon elhunyt Georgie sorsával is megismerkedünk. A toporczi Görgey család huszadik századi három sarjáról szól az írás. Ősi történelmi család, már 1092-ben említi egy okmány, hogy Szent László király hívta be Szászországból az ősöket, s birtokot adományozott nekik az ország gyéren lakott északi részein. Közvetlen felmenő a szabadságharc tábornoka, akinek szobra áll a budai várban, és akinek a nemzet azóta sem tudja megbocsátani a Kossuth által rákent felelősséget. Az 1919-ben és 20-ban született két fivér apja kenyérkereső munkával tartja el családját, és inkább polgári mint dzsenti körülmények között telik el a gyermekkoruk és ifjúságuk. Isztrián van házuk, a nyarakat az Adria mellett töltik, gyermekkorukban elsajátítják a világnyelveket, katonai középiskolát végeznek, Guidó a tiszti pályát, István a diplomáciai karriert választja. Eddig minden szép és jó, mindennel meg lehetnek elégedve, élnek az úri középosztály életét Horthy Magyarországon, belenőnek a történelmi név viselésével járó felelősségbe, amikor jön a második világháború, szétszórja a családot, átalakítja a világot, megméri az emberségüket, levizgáztatja őket.

Görgey Guidó a személyes résztvevő hitelességével számol be a Horthy névvel fémjelzett korszak mindennapjairól, gondolkodásáról, világképéről. Jól fog azok számára, akik a mai szélsőséges álláspontok között szeretnének belepillantani a kor valódi eseményeibe, döntéseibe. Mert egy oldalról van egy reneszánsza elsősorban a jobboldali politikusok törekvéseiben ennek az időszaknak, míg a baloldali pártok fasizmussal riogatnak, hacsak szóba kerül Vitéz Nagybányai. Az igazság sokkal árnyaltabb, senki nem kívánja vissza, ha van egy kis esze, azt az urambátyámos királyságot, ami azért csak belevitte az országot egy második Trianonba, de azt is látni kell, hogy ez a politika csatolt vissza, ha kis időre is, elbitorolt országrészeket. A Görgey család egyáltalán nem nevezhető németbarátnak, részt vesznek a zsidók mentésében. Sőt ebből a könyvből tudtam meg: Horthy és köre abban a tudatban volt, hogy munkára szállítják Németországba a zsidókat. Amint megtudta az igazságot, azonnal leállította a deportálásokat. (Zárójelben: ha tudott róla azért, ha meg nem, akkor azért volt alkalmatlan a posztjára.) Görgey Guidó nevéhez fűződik Szerb Antal megmentésének kísérlete. A budapesti „lágerbe” csak behajtott motorkerékpárral tiszti egyenruhában, egy katonát elszalasztott az íróért, annak csak be kellett volna ülnie az oldal-kocsiba... De Szerb Antal még bízott valami csodában, meg nem akarta cserbenhagyni ottani barátait. Görgey részt vett Karinthy Ferenc (Karinthy Frigyes fia) kórházi bűjtatásában is, ahol előbb a manduláit, majd a vakbelét vették ki, s ezzel átvészelte a veszélyes időszakokat. Ezért „hálából” megírta a Budapesti tavasz című regényét, amelyben meglehetősen léha, de jólelkű fiúknak ábrázolja a múlt rendszer uralkodó osztályának két dzsentroid katonatisztjét, s ezekben fölfedezhették az ismerősök, hogy Guidó volt a modell.

Az orosz megszállás után a rendőrségnél helyezkedik el, majd az állapotok normalizálódása idején megpályázza a külügyminisztérium meghirdetett állását. Nem nyeri el, a neve miatt, súgja meg egy bennfentes: – A Görgeyvel volt bajuk? – Nem, a Guidót nem tudták elfogadni.

Egy fejezet szól még az internálásról, megtapasztalja Recsket, ahol olyan nevekkal töri a követ, mint Faludy György, a költő, és Kéry Kálmán tábornok.

A hosszú élet további évtizedei, az amerikai újrakezdés vázaltszerűen elnagyolt az ifjúkor részletességei után.

/Görgey Guidó: Két Görgey – Helikon Kiadó, 2004. – 348 oldal – 3290 Ft./

Ferdinandy

A szigetvilágban mélyen az óceán fenekén kezdődnek a földrengések, a homokos partokról visszahúzódik a víz, a bennszülöttek messze bemerészkednek, terített asztal táruul eléjük a tenger gyümölcseiből, s akkor hangtalan félelmetességgel érkezik a toronymagas szökőár... Az író is állandóan elébe megy a vésznek, talál egy kagylót, csirkecsontot, valami fényes apróságot – és egyszerre elsodorják az emlékek. Összekapcsolódik a gyermekkor az öregedés állapotai-val, az elmúlás az eszméléssel.

A 35-ös születésű Ferdinandy György 1956-ban hagyta el Magyarországot, Franciaországban francia nyelven elismert íróvá vált, azután elvállalt egy Puerto Rico-i egyetemi tanári állást a megnövekedő szabadidő érdekében, ebből az átmenetinek tervezett kiruccanásból harmincöt év lett, majd 85-től, de még inkább a rendszerváltástól jelen van a magyar irodalomban novelláival, rövid lélegzetű írásaival. A tényekhez még hozzá tartozik, hogy Európa elhagyása után nem folytatódik a francia karrier, magyarul ír, az anyanyelvben talál otthon. Nem tartozik igazán a nyugati emigráns irodalomhoz, a hazaiba későn kapcsolódott bele, kimaradt mindkettőnek az izmusaiból, lázadásaiból, stíláris fordulataiból, mondanivalójával és élményvilágával sem kapcsolható egyik klikkhez, hagyományhoz, iskolához, szekértáborhoz. Egy magyar író, aki a világirodalmat képviseli, a világirodalomban pedig a magyar, aki nem hajlandó ott írói karriert csinálni, ahol nem érthetik meg minden utalását. Idegen itthon, és idegen ott. Tudósító, akinek ehhez már nincs köze, ahhoz nem akar hasonlítani, tehát a távolságtartás ad neki egy egyéni nézőpontot, ahonnan minden érthető vagy legalább megértéssel ábrázolható. Ha megérthetőnek tekintjük az emberi világot.

A novelláskötet életrajzi felépítésű, Ferdinandy minden novellája személyes emlékezés, egy széttört élet cserepeinek reménytelen összerakási kísérlete. Négy cikluscím alá sorolódnak a novellák a tartalomjegyzékben: a Háromnapos sötétség a háború utáni gyermek- és kamaszkor kalandjaiban és brutalitásában keres reménytelenül indításokat az előtte álló pályához; a Fényképem Balzac-kal a franciaországi egyetemista- munkás évek krónikás darabjait sorakoztatja: szerelem, házasság, gyermek, otthonalanság és egy-egy boldog időszak; A szabad-európás kolléga ciklus a szigetvilágban – a trópusi nap alatt, a földi paradicsomban, ahol megfejthetetlen törvények szerint élnek az emberek, és ahol az

ideérkező fehérek az első napon a bőrüket, a többin a sebeiket kenegetik – megállapodó, letelepedő idegen lassú alkalmazkodása; a Világvége pedig az öregezés, az elmúlás testi-lelki és irodalmi tapasztalatainak töredezett kaleidoszkópja. Előttünk egy önéletrajz, ugyanaz a személy mondja és élte át a történeteket.

A szabadeurópás kolléga című novella világát idézzük ide annak az írói magatartásnak a szemléltetésére, amit Ferdinandy képvisel a mai magyar irodalomban. Történik a szigeten egy s más, a hidegháború éveiben vagyunk, az amerikai katonák a partraszállást gyakorolják errefelé, amikor egy békés napszámost véletlenül fejbetalál egy bomba. Az egyetemisták azonnal sztrájkot hirdetnek, szerzőnket felkéri a Szabad Európa Rádió, hogy tudósítson az eseményekről. Ő becsülettel eleget tesz a felkérésnek, de mire a hírműsorokba kerül a tudósítása, addigra átformálódik, a hírek köré oдаfestődik, hogy ez a földi paradicsom, itt mindig süt a nap, állandóan langyos a tenger. És akkor megérkezik a szovjet kolléga, aki arról akar tudósítani, hogy az állig felfegyverzett rendőrök farkasszemet néznek a békés diákokkal. Ilyet nem talál, a diákok gitároznak, táncolnak, énekelnek az üres tantermekben. Akkor lefényképez egy nyomornegyedet, de előbb eltoltatja az ott parkoló gépkocsikat, mert rontják a képet. Ferdinandy nem kommentál, nem moralizál, szűkszavúan elmondja a történeteket, a többit rábízza az olvasóra.

/Ferdinandy György: Fényképem Balzac-kal – Kortárs Kiadó, 2004. – 150 oldal – 1400 Ft./

KÖZLEGELŐINK ÁLLAPOTA

Hankiss Elemér munkássága az átmenetet jelképezi, itt a Balkán szélén, a szocializmusból a kapitalizmusba, ahogy dülöngélünk, kerülő utakon járunk, tévelygünk és reménykedünk. A 70-es és a 80-as években izgalmas új hangot jelentett, hogy lehet itten beszélni a modern tudományok nyugati nyelvén a létező szocializmus világáról, s humorosan, cinikusan, bölcsen, a jobbító szándék álruhájába öltözve kimondani: úgy ahogy van, az egész reménytelen. A rendszerváltozás pillanatáig kitartott az újdonság, a létrejövő politikai pártok egyik része ugyanezen szóhasználattal kezdett beszélni a valóságról, de az a retorika, amely szét tudta zilálni a kommunista szólamokat, erőtlennek bizonyult a föltámadó kiscgazda történelmi szemlélettel szemben. S az sem használt Hankiss reputációjának, hogy a demokratikus kezdet idején szerepet vállalt a politikai adok-kapok pankrációs küzdelmeiben.

Új könyve (Csapdák és egerek, Magyarország 2009-ben és tovább) nem hat az újdonság erejével, sőt mintha újraolvasnánk a korábbi Hankiss szövegeket kicsit fáradtabb energiával. Hogy az olvasóközönség fáradt el menet közben, vagy a szerző, azt próbáljuk most kideríteni. Nyilván változtak valamennyit a szövegek, fejlődött a szerző, tájékozódott a legfrissebb társadalompolitikai divatok és elméletek közegeiben, de még többet változtak a körülmények, amelyek közegebe behajítva az efféle értelmiségi szövegeket, már nem támadnak hullámok, sőt a társadalmi viták egészen más események, víziók és kijelentések nyomán vetnek gyűrűket.

A szocializmus végét és az átmenet első éveit az illúziók rendezték csokorba, hittünk abban, hogy kijutunk a „valahol utat tévesztettünk” állapotából, a demokrácia és a piac visszakényszerít mindannyiunkat a természeti törvények kérlelhetetlenségével az igaz ösvényre, mert lennie kell ilyennek. Csalódtunk.

A fentebb említett kiscgazda történelmi szemlélet összefoglaló megjelölésként szerepel, a rendszerváltozás hajnalán még egészen rendjén valónak találtuk, hogy az előző rendszer kárvallottjai és üldözöttei kárpótlásban részesüljenek, hangot és megszólalási lehetőséget kapjanak, társadalmi szerepet vállaljanak.

Föltámadt a közönségük is, s őszinte lendülettel ott akarta folytatni, ahol 40-50 évvel azelőtt megszakadt a folytonosság. Ezzel nem is lett volna semmi baj, ha nem telepedtek volna a naiv társadalmi mozgalmakra ügyes politikai hullámlovások. (Lásd: a kelet-közép-európai nacionalista pártok legújabbkori tündökléseit.) Azóta kettős szellem járja be a posztszocialista országokat. A felszínen hatalmas hullámokat vernek történelminek látszó viták, nemzetértelmezések, hitek, remények, balgaságok, a mélyben pedig könyörtelenül mozgatnak a globalizáció és a világgazdaság tektonikus erői. S újabban a változások kárvallottjainak és veszteseinek indulatait politikai akarattá egyesítő szélsőségek állnak össze globalizáció-ellenes, zöld-barna-piros proteszt mozgalmakká, ismét csak teret nyitva a demagógoknak.

A világ, Kant óta tudjuk, olyan amilyen, végtelen és megismerhetetlen, másrészt olyan, amilyennek látjuk közmegegyezéssel. Ha törekszünk felvilágosult elmével a megismerésre, akkor talán közelebb kerülünk a „köz javának” fölismeréséhez, de túl rövid az emberélet a hosszú távú tervezéshez. Mielőtt filozófiai magasztalokba emelkednénk egy könyvismertetés ürügyén, kapaszkodjunk vissza a társadalmi röghalóságba. A tömegek ezzel a ráncszakadó szabadsággal és kapitalizmussal csak veszítettek, a hosszú tanulási folyamat, ami ránk vár, nem igazán reményt keltő.

Hankiss könyve sorra veszi azokat a történelmünkben fölfedezhető elemeket, amelyek meghatározzák jelenünket, s magyarázzák összes balítéletünket, s ugyanez az elemző elszántság méri meg a legújabb húsz évünket. Előbbi a folyamatosan átíródó történelem közhelyeit mondja fel (miért nem szeretünk adózni, miért nem alakítunk működő közösségeket stb.), utóbbi látszólagos tárgyilagossággal egyformán elmarasztalja hasonló bűnökben a kialakult politikai elit szereplőit. Hát, nem egy sikertörténet ez az egész!

Bezzeg, odaát! Rajkin közmondássá alakult törtmagyar mondatai köszönnek vissza Hankiss könyvében. Vannak a nálunk sikereesebbek, akik másként viszonyulnak a korrupcióhoz, a felelősséghez, a köztisztasághoz, és ezer más, az élet minőségét meghatározó kérdéshez. Nálunk csak „valami van, de nem az igazi”.

Szemléletes, több könyvében visszatérő példázat a közlegelőről: tíz tehen optimális legeltetésére alkalmas a legelő, de ha az egyik gazda két tehenet hajt ki, akkor mindenkinek csökken kicsit a haszna, míg az övé jelentősen növekszik. Nyilván a második és a harmadik gazda is kihajt még egy tehenet egészen addig, amíg mindannyiuk számára veszteségesse válik a történet, leromlik a legelő, a

kár mindenkié. Mint a bibliai példázatoknak, ennek is több értelmezése lehetséges. Nyilván észbe kapnak az értelmes gazdák, amikor negatívba hajlik a nyereségesség. Avagy a természeti erőforrások fognak bennünket rákényszeríteni az értelmes együttműködésre? Netán menthetetlenek vagyunk, és gyorsuló módszerességgel tesszük tönkre mindazt, ami közlegelőnek tekinthető?

Hankiss Elemér könyve optimista, bízik a változásokban, fölfedezi a jövő csírait jelenünk vastag hótakarója alatt, de már nem ragad magával, nem mozdít semmit, ásítunk egyet, s behajtjuk a fedelet.

EGY MEGÍRT CSALÁD

Karinthy Márton: Ördöggörcs

Karinthy Márton, Frigyes unokája, s Ferenc fia olyan könyvet írt, amely irodalmi igénnyel megalkotott mű, és felkerült az eladási statisztikák élvonalába, ahová manapság az igazi irodalom ritkán jut. Már javában olvastam, amikor egy könyváruházban rápillantottam a kifüggesztett sikerlistára, a tíz között ezen kívül még egy volt, amire ráfogható, hogy irodalom.

Mind megküzdünk valamilyen módon az őseinkkel, folytatjuk és tagadjuk őket, nyomozunk utánuk, mintha magunkat megérthetnénk az ő sorsukból. Messziről eredő végtelen történet. A gének, kromoszómák vakvéletlenje sodorja össze a személyiség alapjegyeit, vagy a személyes sorsok példája, a külvilág szorítása kovácsol egyéniséget?

A huszadik század fölfedezte az öröklődés biológiai és kémiai összetevőit, és kiváló metaforákat talált a személyiség megértéséhez, mint sorsanalízis, Oidipusz-komplexus, tömegpszichózis, túlélési stratégia, egzisztencia-filozófia, mélylélektan meg a hatalom akarása... (Bocsánat, az utolsó XIX. századi találmány, de Nietzsche hatása igazán a XX-ban érvényesült) Ennek a felhalmozott tudásnak egyelőre annyi a végösszege, hogy nagyjából sejtjük már: nem tudunk semmit, és nem kerültünk közelebb annak a kérdésnek a megoldásához: mi is az ember. Annyi egymást kioltó válaszunk van, hogy Szophoklész ismételhettük két és fél ezer év elmúltával: Nincs szörnyűségesebb/csodálatosabb az embernél! Talán a művészek, művészetek tudnak ebben a témakörben igazán érvényeset szólni.

A siker magyarázata a könyvben van. A különlegesre, extrémre, szélsőségesre vadászó olvasó is megtalálhatja a maga gyönyörűségét ebben a meghatározhatatlan műfajú alkotásban. Miközben a tájékozott, irodalomkedvelő olvasónak ismerős minden szereplő, könyvek tucatjából ismeri a hősöket, akik most fölvonulnak annak a szemével látva, aki ebben a különleges, tehetséggel megvert családban nőtt fel. Nem intimpistáskodás, hanem küzdelem a nyomasztó súlyú

örökséggel, a zsenialitás és az örültség határterületei, a nyilvánosságban megjelenő családi legendárium, és az emberélet örök állomásai.

Mert mi is tudjuk, hogy például a nagymamának volt annak idején szexuális élete, másképp nem lennénk itt, de mennyire más lehet erről olvasni Déry Tibor önéletírásában, akivel nagymami megcsalta az ország első íróját, s pontosan tájékozottnak lenni azokban a részletekben, melyek szerint az első kudarcos együttlét egy fürdőszobában történt, ahol is nagy csörömpöléssel ledőlt egy ott tárolt bicikli...

Karinthy Frigyes kétszer nősült, első feleségét elvitte a spanyolnátha járvány, amely Kaffka Margitot is elszólította. Első házasságából született egy fia, majd második felesége hozott az előző férjétől még egy fiút, s egy közös gyermekük is született. Ennek emléke az elhíresült kiszólás: Aranka, a maga gyereke meg az én gyerekem veri a mi gyerekünket. Nagy, kávéházi, nyilvánosság előtt zajló és sokszorosan megírt élet zajlott a Karinthy család körül a két világháború között. A közös gyerek, Ferenc, vagy ahogy az ország olvasó közvéleménye megismerte, Cini, gyerekszáj-történeteivel hamar közismertté vált, népszerűségének az sem ártott, hogy a történetek nagyobb része nem tőle, hanem az apukától vagy valamelyik újságírótól származott.

Az első házasságból született fiú, Gábor, örökölt a tehetségből, a Devecseri gyerekekkel barátkozott, tizenévesen már jó verseket írt, műfordításokkal próbálkozott, de a családban neki csak perifériális szerep jutott. A mostoha ki nem állhatta, s a kamasz fiú – valószínűleg – reménytelenül szerelmes volt a démoni anyukába. Egy folyamatosan pénzgondokkal küszködő család, amelynek feje többet keres az írásaival, mint egy miniszter akkoriban.

Élete és sikerei virágában a negyvenes éveinek végét taposó férfi agyában daganatot diagnosztizálnak. Karinthy zseniális riportregényben (Utazás a koponyám körül) megírja a betegség kialakulását, az ország megmozduló segítőkészségét, amellyel lehetővé teszik, hogy a kor leghíresebb agysebésze, a svéd Olivecrona professzor megműtse. Rá két évre meghal. Az unoka riportokat készít mai specialistákkal, eljátszik a gondolattal: nem lehetséges-e, hogy a nagypapa fejében kezdetektől fogva van valami eltérés, nevezzük akár daganatnak, ami másfajta, a többségétől eltérő agyműködésre készíti? S az is kiderül, hogy az agysebészet akkoriban nem állt azon a szinten, hogy sikeresen meggyógyíthatta volna a nagy író.

A sorsok, életpályák, a nyilvánosság sikerei mögött vergődő életek számtalan irodalmi igényű alkotásban váltak a magyar irodalom részévé. (Sok-sok elemét megírta Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső, erről az időszakról szól Kellér Andor Bal négyes páholy című regénye, Devecseri Gábor: Lágymányosi istenek című emlékezés-gyűjteménye, Déry Tibor: Ítélet nincs címmel megjelent önéletírása, Kosztolányiné emlékezései, hogy csak a legismertebbeket említsük.)

A súlyos hírnevű apák gyermekei (tudjuk a genetikából) ritkán öröklik a teljes tehetséget, inkább az jellemző, hogy közelítenek az átlaghoz. És önmagában a tehetség sem minden, az érvényesülés és a siker bonyolult új konstellációk eredménye. A nagy emberek gyermekei, talán a nyomasztó szülői teher nyomán, ritkán nőnek fel akkorára, mint a közvélemény elvárná tőlük. Bár az ellenkezőjére is van példa, sokkal gyakoribb, hogy elkallódnak, keserű, törött, megbicsaklott sors jut nekik. Ezzel is meg kell küzdeni.

Karinthy mindkét fia szép képesség-tehetség adományt kapott, Gábor csendes örülteként élte le életét, Ferenc (Cini) sikeres színházi szerző, Kossuth-díjas író lett. A két párhuzamos életrajz szintén megismerhető irodalmi alkotások sorából. Karinthy Gábor az egyik szereplője Benedek István Aranyketrec című művének, amely egy orvosi kísérlet bemutatása, a szerző gyakorló orvosként lehetőséget kapott arra, hogy az elmebetegek gyógyításának általa kigondolt humánus, rácsok és erőszak nélküli módszerét kipróbálja. Az esszéregényben megörökített kísérlet egyik főszereplője Fájdalomherceg néven a Karinthy fiú, aki verseket ír, egy kötete meg is jelent.

Karinthy Ferenc sikereinek és alkotó éveinek korszaka a szocializmusnak nevezett világméretű kísérlet magyar változata. A rendszer kitüntetett írója végigtréfálkozza, hülyéskedi az életét, talán ezzel bizonyítva vagy demonstrálva függetlenségét, távolságtartását. És egész életét végigkíséri a mindent rögzíteni vágyó naplóírás.

A harmadik generáció, az egyetlen leszármazott: Karinthy Márton. Számára adott a mindenben sikerre, elismerésre, vesztés esetén azonnali revansra törekvő apafigura, aki sportol, világot jár, sikerekre vadászik, egy igazi macsó. S ott a titokzatos nagybácsi, aki Benedekéknél él egy toronyszobában. (Itt is elágazik az irodalomtörténeti fonal: Benedek István – Elek nagyapó unokája, s Marcell fia.)

Karinthy Ferenc életművének talán legsikerültebb alkotásai az apa alakját megidéző emlékek, és az ezekből összerakott színmű (Szellemidézés). A Márton gyerek is nagyon fiatalon belekerül az irodalomba mint megjeleníthető egyé-

niség (Bicikliző tigris című gyűjtemény, és a Marci novella.) Már a szocializmus korszakában járunk, a hatalom gátlástalansága a gyermekkorból eredeztetett barátságok viszonyait rendező át, a köznapi szemlélet felől nehezen eldönthető, hogy ki az örült. Az, aki elfogadja a rendszer által kínált posztot, hatalmat, s ezáltal kifordul emberségéből, vagy aki nem vesz tudomást a külvilág eseményeiről? (Spiró György írt Kert címmel erről a miliőről, s erről a baráti körrel drámát, az alcímbe odaírta: A dráma ötletét Karinthy Márton Bánat című film-novellája adta.)

Ezzel a névvel és ezekkel az ősökkel egy Karinthy Mártonnak könyvet kell írnia, ehhez képest már jóval túl az ötvenen szánja rá magát, addig a színház bűvöletében él, ez az élménykör a gyermekkori játékoktól az önálló magán-színház kísérletéig és megalapításáig (Hőköm Színház), szinte felnőtt az elődök műveihez, legalább ebben a könyvben.

A könyvismertetés szándékoltan legkevesebbet szól az Ördöggörcs című kétkötetes munkáról, sőt azt sem árulom el, miért ez s mit jelent a címe, sokkal inkább arra szeretném rábeszélni az olvasót, hogy a fent említett szerzők műveit is tessék forgatni, hogy igazán élvezni tudják az ajánlott olvasmányt.

/Karinthy Márton: Ördöggörcs, (Utazás Karinthyába). Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2003./

DR CSERNUS

Nehéz úgy egy könyvről írni, hogy tulajdonképpen nem arról írok, bár, magyarázkodás helyett, egyértelmű, ha könyvről szól is az ismertető, mindig az emberről van szó, aki a könyvet létrehozta, aki megjelenik bujkálva vagy nyíltan a stílusban, az értékekben, a kimondottban és az elhallgatottban. Dr Csernus nevével először Havas Henrik könyvében találkoztam (Gaszner és Rihmer főorvos elmeosztálya), amely a Lipótot mutatja be, néhány elnagyolt portréban megjelenít ápoltnak és doktorokat, ezek között volt egy emberibb megközelítés, Dr Csernusé, s ha jól emlékszem, a riporter részt is vett egy kiscsoportos foglalkozáson a szóban forgó doktor vezetésével. Dr Csernus azóta médiasztár lett, országos ismertségű ember, s nehéz szétszálazni a műsor iránt érzett ellen-szenvem és a könyv erényei között támadt gubanc fonalait, és helyretenni mindent.

A kereskedelmi televíziók a nézettség érdekében eljutottak a magánélet leg-rejtettebb ösztön-szintjéig, ennek eredménye a sokféle valóság- és túlélő-ső. Nem az a bajom az ilyen típusú műsorokkal, hogy bemutatják, milyen is az ember nevű állat, hanem az, hogy ezt hazug módon, felszínesen, téves eszméket követve, reklámhordozóként teszik. Terjed egy másik műsorfajta is, amelyben szintén hétköznapi emberek beülnek az életük problémáival egy stúdióba, az előzőeken stáb odahozza nekik a reménytelen szerelmüket vagy ellenségüket, haragosukat, szomszédjukat, s egymásra fröcsögik az indulataikat, gyakran össze is verekednek, éppen úgy mint az életben, csak éppen a kamerák és a műsorvezető jelenlétében, a közönség ovációja, szurkolása és szórakozása közben. Az is jól észrevehető, hogy a nézőközönség nem éppen legintelligensebb rétege vállalkozik indulatainak, aberrációinak, agresszív indulatainak bemutatására. A Viasat 3 fölfedezte doktor Csernust, a pszichiátert, s műsort csinált belőle. Eléggé öntörvényű alak, öltözködése, frizurája, modora, viselkedése nem éppen a haladó ifjúság példaképe, s az életük különböző problémáival éppen megbirkózni nem tudó emberek leülnek vele szembe, ő pedig agresszíven szembesíti őket azzal a ténnyel, hogy általában maga rontja el az ember az életét, mert hazudik a környezetének, önmagának, nem vállalja tetteit, nem ismeri saját

személyiségét satöbbi. Ezt fölveszik, kicsit megvágják, és már mehet is adásba. „Bevállalja? Igen, vagy nem?!” – szól Dr Csernus hangján a műsor szlogenje, talán még azt is hozzáteszik: – És ön?! Ez a bevállalja úgy hangzik, mint valami flasztárszöveg, modern, fiatalos, kissé periférikus nyelvi megnyilatkozás, pedig egyszerűen rossz, semmivel sem jelent többet az igekötővel nyomatékosított alak, mintha azt kérdeznénk: vállalja? Ez az erőszakos, magabiztos, kinyilatkoztató stílus sehogy nincs ínyemre, szerintem – igaz még soha nem próbáltam – pszichiáterhez éppen azért megy az ember, mert önerejéből nem bírja elviselni a világ közönyét, sebzéseit, durvaságát. S akkor megkapja ugyanazt terápia címén a doktortól. Nyilvánvaló ugyan, hogy ez nem rendelés, hanem tévéműsor, amelyben önként jelentkezők (vagy megfizetett amatőr színészek?) statisztálnak egy eladható személyiség tetszelgéséhez.

A könyv (Drogma) divatos témához nyúl, sokkal rokonszenvesebb megközelítéssel, ugyan itt is Dr Csernus a központi figura, de a szenvedélybetegségek és a körülöttük zajló társadalmi megítélés, kezelési módok, tévhitek és valóságos ismeretek is fölvonulnak. Adva van ez a Dr Csernus, akinek túlteng egy kicsit a személyisége, fölkéri, hogy egy naplófélében rögzítse a nézeteit, írjon eseteket le, valljon színt a saját szenvedélyeiről, narcisztikus vonásairól s így tovább, s az egészset ellensúlyozandó két korábbi szerencsésen gyógyult páciense, akik azóta barátainak mondhatják magukat, kommentálja, lássa el széljegyzetekkel a doktor feljegyzéseit, reagáljanak oda-vissza egymásra, akár vitatkozzanak, jelenjen meg, hogyan éli át a drogos, amit a terapeuta így vagy úgy gondol, és az egészből egy ügyes kezű szerkesztő, megvitatta szempontjait a szerzőkkel, rakjon össze egy könyvet. Dobai Benedek az egyik rezonőr, költői alkat, verseket ír, és általában keményen kritizálja, nyesegeti Dr Csernus vadhajtásait, leleplezi pózait. Tárnok Alfonz, a másik kommentáló, inkább analitikus alkat, megvilágít, magyaráz, kiegészít, föltár, mellékes körülményeket taglal, s így egészíti ki a hátrahagyottat. A szerkesztő, Péczely Dóra érdeme, hogy koncepciózus, jól olvasható könyvet rakott össze ezekből a néha szétindázó írásokból, amelynek íve és mondanivalója, sőt ismeretterjesztő küldetése van.

A drogokról, szenvedélybetegségekről sokféle tévhit él a társadalomban, a politika is igyekszik a közhangulatnak megfelelő, időnként szigorító, máskor liberalizáló szabályozással beleavatkozni a folyamatokba. A közvélekedés különbséget tesz az alkoholisták és a drogosok között, előbbieket elnézőbben kezeli, nagyobb történelmi hagyománya van tájainkon az öngyilkolás eme bevett szokásának, a drogokat pedig különbségtétel nélkül gyilkos, személyiség-

romboló szereknek tekintik. A kétféle megítélés a szembetűnő hasonlatosságokat is figyelmen kívül hagyja. A könyv nem foglalkozik a szenvedélybetegségek társadalmi, üzleti, kriminológiai vonatkozásaival, csak a gyógyászati oldallal, szűken a személyiségre koncentrálva, ami nyereségnek tekinthető például a két gyógyult szerzőtárs esetében, akik, ki tudja, hol lennének már Dr Csernus nélkül, így meg, lám, irodalmi értéket hoznak létre, visszailleszkedtek a normálisak társadalmába.

Ami a tévéműsorokban leginkább idegenkedést vált ki belőlem, s amire nem találok magyarázatot a könyvben, az a doktor személyisége. Eredményes terapeuta, a nevéhez fűződő módszer nem mindenkinél válik be, azoktól rövid úton megszabadul, a személyiség energiáit mozgósítja pácienseiben – de miért van szüksége ennek a két lélek között lezajló küzdelem zanzásított, lényegétől megfosztott változatának reklámozására, eladására? A könyvben nagyon meggyőző a teljes energiával végzett gyógyító munka, amelynek vannak olyan pillanatai – a gyógyultak beszámolóiból megtudhatjuk –, amikor a páciens meg akarja ölni Dr Csernust. Doktorunk leszámol azzal a tévhittel, hogy a nála jelentkező páciensek beteg emberek, akiknek a bódító mámorok szétnyírták az egyéniségét, megbízhatatlanná váltak, a környezetüktől nagy-nagy megértést kell kapniuk, sok szeretetet, mert saját erejükből nem képesek kimászni abból a hatalmas gödörből, amibe belezuhantak. Az intelligens betegek egyszerűen „rájátszanak” erre a kényelmes közvélekedésre. Megbízhatatlan lettem, nem lehet rám számítani, a drogért alkoholért bármire képes vagyok? Hát hazudik, eladja a lakást a család feje fölül, szétrombol maga körül mindent, és még sajnáltatja is magát. Dr Csernus mozgósítja a megmaradt akarati tényezőket, s csak azzal foglalkozik, aki meg akar gyógyulni. Közli vele, kutya nehéz lesz, és abban a pillanatban kirúgja, ha őt is úgy át akarja vágni, mint a környezetét. Aki marad, meggyógyul. A doktor hisz a saját módszerében, át is tudja adni ezt a hitet, teljes energiával pörgeti égeti magát, s magával ragadja az olvasót is ugyanúgy, mint a valóban gyógyulni vágyókat. Egyetlen kérdés marad, amit már többször megpendítettünk ebben a cikkben: miért válik mindez hazuggá, pénzszagúvá, hányingert keltővé, ha egy kereskedelmi televízió műsort készít belőle?

/Csernus – Dobai – Tárnok: Drogma – Mono Kft. – Konkrét Könyvek Kft. – 2003. – 206 oldal./

BŐCS MOLDOVA

/Szómagyarázat/ A székely tájszó címbe emelése magyarázatot kíván. Mert székelyül nem bölcs, aki böcs, és nem filozofál, aki böcsködik, inkább nagy-képűen okoskodik, mindent jobban tud, hívatlan prókátor. A hetvenéves Moldova – egy könyvespolcra való publikált könyvvvel a háta mögött – kiérlelt, élettapasztalatot összegző, bölcs gondolatokkal dúsított regényféle emlékezést írt, vagy legalábbis ez a cél olvasható ki új regényéből. Hét megélt évtized magasából bizonyára kinyílnak a távlatok, gyerekfejjel átélte a háborút, ötvenhatot huszonéves ifjúként figyelhette, a szocializmus évtizedeiben teremtetett magának sok sikeres könyvvvel nevet, és a rendszerváltásnak nevezett folyamatoknak szemtanúja, résztvevője lehetett. A magyar történelem viharos fordulatait, az „utolsó pár előre fuss” típusú hatalmi váltások, az ezek nyomán szerencsébe vagy tragédiába váltó egyéni sorsok szemlélése és látása leüleptít az író, gondolkodó ember tapasztalatkincsében valami lényegre, valami állandóra, amit meg lehet közérthetően fogalmazni, tovább lehet adni a következő generációknak, tanulatok belőle. A szándék tiszteletre méltó és megérthető, de – sajnos – nem áll össze olyan értelmezhető tapasztalattá, amire ráfoghatnánk, hogy történelmi, bölcséleti vagy csak hétköznapi életviteli értelemben mélyen-szántó, netán magasan szárnyaló. Ehelyett kapunk egy hamisítatlan Moldovát, amilyenből van már néhány a polcon. A rutinos író megajándékozza olvasóit egy új történettel, pontosan adagolva ugyanazokat az összetevőket, amelyek korábban a biztos sikert garantálták.

/A könyvespolc/ Amit a modern irodalomtudomány úgy fogalmaz meg, hogy a „kanon megváltozása”, az a könyvgyűjtő, könyvvásárló ember számára az idő múlásának átélése. A maguk idejében szenzációnak, revelációnak, határkönek és forradalmi (ellenforradalmi) tettnek számító művek, amelyekért sorban álltunk, amelyekről késhegyig menő vitákat folytattunk, amelyek a tiltott gyümölcs édességét kínálták – ott porosodnak a könyvespolcon, s a szándékot sem érezzük, hogy valaha még ebben az életben újra szeretnénk olvasni őket. A hatvanas-hetvenes évek nagy klasszikusai (teljes sorozat van sok életműből) a rendszerváltozás üvegén át visszanézve nagyobb részt elavultak, mesterkélten ál-

problémákat tárgyalnak, klasszikus unalommal szóló kordokumentummá váltak. Nevek fölemlegetése nélkül tudjuk mindről, hogy megkötötték a maguk kompromisszumát a létező szocializmussal, többé-kevésbé hívek maradtak a polgári-paraszti gyökereikhez, világmegváltó és konzervatív eszményeikhez, begyűjtötték a Kossuth- és állami díjakat, és magas esztétikai színvonalon megalkották az időszak klasszicizmusát. Ahogy mi nem értettük annak idején az előttünk járó generáció vonzalmait Herczeg Ferenc és Szabó Dezső egy-két művének elolvasása után, ugyanúgy nem értheti egy mai fiatal olvasó könyvgyűjteményünk méteres sorait olyan szerzőkből, akik számukra csak „hóttunalmas” kötelező ismeretek.

/Kánon és olvasottság/ Moldova soha nem volt része a hivatalos kánonnak. A Parnasszusról tudósító pártpolitikai és a szakmai kritika mindig másodosztályú, középszerű írónak tekintette, akivel csak azért kell foglalkozni, mert döntögeti az eladási statisztikákat, rengetegen olvassák, hat a tömegekre. Egyébként nincs vele baj, proliszármazású, erős osztályöntudattal rendelkezik, elkötelezett a rendszer iránt, valós problémákat fogalmaz meg a szocializmus építésének adott átmeneti időszakában, csak éppen hol van az íráskészsége a nemzet nagy bölénybikáinak eleganciájától, eszmei magaslataitól és stílművészetétől! Moldova nem sokat törődött a fanyalgókkal, példátlan termékenységgel ontotta a könyveket, átalakította az irodalmi riport műfaját, és tudósított a magyar valóságról. Konok szorgalommal körüljárta az ország valamelyik iparágát, meginterjúvolta vezetőit és frontharcosait, és alig-alig szerkesztve, kozmetikázva leírta azt, amit tapasztalt. Bátor, friss szemléletű valóságnak olvastuk könyveit a vasútról, a textiliparról, a bányászatról, a szocialista fellegvárak kendőzetlen világáról. Évente legalább két könyvet kiadott a kezéből, a riportok mellett irodalmi igényű novellákat, regényeket publikált.

A magas esztétikai és szépliteratúrai normák között egyszerű és valóságközeli maradt, mint az újság, amelyik tömegekhez szól. Abban a bonyolult elhallgatás és hazugság-rendszerben, amit szocialista realizmusnak nevezünk, ő volt a bátor őszinteség nyers, de természetes hangja. Mélységekbe menő elemzést kívánna annak részletes kifejtése, hogy miért pont ő, és miért pont ez a hangütés, írásmód közelíthette meg legjobban a korlátokat. A teljes körű elemzés igénye nélkül: bizonyára része volt benne a vállalt proletár látásmódnak, azaz a kisember, a szocializmus deklarált uralkodó osztályának perspektívájából szólt, és megállapította, hogy bizony nem úgy mennek itt a dolgok, ahogy kellene. Stílusában, beszédmódjában is ezt az elméletieskedéstől mentes, józan, hétköz-

napi szemléletet képviselte, amelynek egyetlen célja a közönség figyelmének ébrentartása, lekötése. Ebben a kabarépoéntól a ponyvaregények hatásvadászó fordulatosságáig terjedő eszközkészletben, anekdotázó és mesélőkedvben ezer hibát, zökkenőt, stílusváltást talál a magasabb igényekhez szoktatott olvasó, de viszi a lendület, a valóság varázsa, a szókimondás viszonylagos bátorsága, a cselekvő írás igénye. Egy engedélyezett szelep, mint a rádiókabaré abban az időben, amin a fölgyülemlett társadalmi gőzök hangosan kifütyülhetnek.

/Kánonváltás politikában és közírásban/ A nyolcvanas években, különösen a második felében, amikor már érlelődtek a változások a keleti tömbben, egyszerre megváltozott Moldova körül a befogadó közeg. Az olvasók egyre szélesebb köréhez jutott el a szamizdat és a betilthatatlan irodalom, az újságok, folyóiratok hangnemet váltottak, valódi kritika lépett a központilag irányított helyébe, a rendszer gyökerei kérdőjeleződtek meg, és a Moldova-féle bátorság és szókimondás már nem számított unikumnak. Akkortájt írta nagy riport-könyvét a rendőrökről és a bűnözők világáról (Bűn az élet), és a szamizdatból kinőtt rendszerkritika apró darabokra szétszedve alkotói módszertanának lényegi elemeit, kimutatta: minden bíráló és szembenálló attitűd ellenére a hivatalos (azaz lejárt szavatosságú) ideológia talaján áll a szerző. A király megmondó-embere, bármekkora is a szólásszabadsága a többiekéhez képest, azért csak szolga. Kő a piramisban, szem a láncban.

/Demokrácia és új közírás/ Moldova azóta nem találja a helyét. Azóta is megjelenik évente egy-két könyve, munkakedve mit sem csökkent, állhatatos, tiszteletre méltó módon maradt abban az alapállásban, ahol a rendszerváltás érte, riportkönyvet írt a vízlépcsőről, a hazai környezetvédelem állapotáról, az egészségügy helyzetéről, hozzászól baloldali nézőpontból az aktuálpolitika kérdéseire, aforizmákat gyárt, felsorolni is hosszú lenne, mi mindent össze nem ír – csak épp az olvasóközönség változott meg. Most is a legjobban eladható szerzők közé tartozik, de hol van ez ahhoz, amikor százezres példányszámban jelent meg könyvnapi, és elfogyott pár nap alatt. Aki megveszi, olvassa, a megszokott Moldovát keresi és kapja az elvárt minőségben, csak éppen sokkal pontosabban és eredményesebben tájékozódhat bárki akár a környezetvédelem, akár az egészségügy kérdéseiről a rendelkezésre álló forrásokból, sajtóból, szakirodalomból. Változtak az idők.

Ebből a ketrecből ki lehet törni a bölcsesség irányába: vagyis az író – megelőzve a kritikát – maga készíti el a mérleget, számvetést készít, maga teszi latra törekvéseit és eredményeit, és fölmutatja a letisztult tanulságot, lássátok. A

másik lehetőség: ülni az aranyketrec közepén büszke öntudattal, nézzétek, ezt mind én hordtam össze darabonként, ez a művem, itt-ott még fényesítek rajta, esetleg még néhány tornyocskát építek hozzá.

/A gyávák bátorsága/ Az új könyv „kimutatkozással” kezdődik, mert ahogy egy ismeretség kezdetén lehet bemutatkozni, úgy egy kapcsolat végén szükség volna valami megszakító, befejező gesztusra. Moldova György rádiókabarés szereplései adják a kerettörténetet, ahol a műsor főnöke kerül személyes ismeretségbe az íróval, és kávéházi beszélgetések során elmeséli az életét. Gyermekkor, külvárosi zsidó proli származás, gyermekét egyedül nevelő anya, zsidótörvények... Nem meséljük el a sztorit, de egyszer csak – egészen korán – az író átveszi a mesélő szerepét, elfeledkezik az indító fikcióról, s már szemtanúként mond ítéletet, teremt helyzeteket, amelyekben a főhős megnyilatkozik. Azt hiszem, valós élettörténet van a regény mögött, a kabaré világában jártasabbak föl ismerhetik az álnéven szerepeltetett alakokat, nekem se kedvem, se energiám nincs arra, hogy kinyomozzam, ki pörölheti az író a könyv megjelenése után. Egy gyáva ember hányódik a történelem eseményei között, példaképet választ az erősek közül, aztán elárulja az ÁVH-n, magas állásba kerül, ötvenhatban elbújik, följelenti a rádiókabaré igazgatóját, s úgy kerül abba az állásba... Szóval egy tipikus szocialista karrier, mély beleérzéssel ábrázolva. Ezen a téren az író tényleg bölcs, bölcsőbb lett, az emberi hibák, gyarlóságok dzsungelé, és a túlélés mindennél erősebb ösztöne megértéssel ábrázoltatik, karikatúrává szelídíti az ítélkezést a belátó élettapasztalat.

A gúny és a megsemmisítő kritika eszközeivel ábrázolja a rendszerváltás folyamatát. A békés körülmények között, erőszak nélkül lezajló események a történelmi tapasztalatokon okult kisemberekben kiváltották a túlélési reflexeket, s ennek túlzó megnyilatkozásait csokorba kötve szinte pamfletet, gúnyiratot szerkeszt Moldova a könyv végére. Baloldali nézőpontjából tekintve akár azt is elhiszem neki, hogy őszintén így gondolja, csak éppen ezzel föladja azt a bölcs öregemberi pozíciót, amit mindvégig erőltetett a regényben. A bölcs nem jobban tudja másoknál az igazságot, hanem értőjévé válik a mások, sokak igazságának. Enélkül böcsködés minden mondata.

/Moldova György: A gyávák bátorsága – Urbis Könyvkiadó, Budapest, 2004. – 232 oldal/

NEM. NEM. SOHA?

Rendhagyó könyvismertetés

Egy poszthumusz kötet 2003-ból a pozsonyi AB-ART Könyvkiadó jóvoltából: Kantár Csaba: Öntörvény(alkotás). A 2003 januárjában elhunyt '78-as születésű fiatalember könyve azért érdekes, mert egy új generáció, a huszonévesek, a most indulók korosztálya szólal meg benne szubjektíven, a kor hangján, olyan kérdésekről, amelyek egyáltalán nem divatosak, s úgy tűnt mindeddig, ezt a következő nemzedéket nemigen érintették meg.

A „Petőfiben” mért magyar költőelethez képest is rövidke pálya első prózakötete ígéretesnek volna nevezhető, ha ezzel a szóhasználattal nem gyaláznánk a folytatás lehetőségétől megfosztott szerzőt. Egyedisége, sok egyéb mellett, abban áll, hogy a posztmodern, sőt poszt-posztmodern korszak szerzőjeként nem a nyelvvel, az önkifejezéssel, a megfogalmazhatatlannal bíbelődik, hanem – rossz, lejáratott fogalmakat használok szándékosan – a kisebbség, a közéletiség, az öneszmélés a témája. Idejétmúlt, modern publicisták és gondolkodók által elítélt, sokszor szélsőségesnek bélyegezett téma lett ez manapság. A kisebbségről szociográfiákban, statisztikákban, néprajzi munkákban szólhatunk; hangosan, netán a dolog érzelmi, önérzeti oldalát is megpendítve, csak azok beszélnek ezekről a kérdésekről, akik eleve szélsőségesnek vannak bélyegezve. Vagy megfordítva: szélsőségesnek bélyegződik az, aki főlemlegeti az évtizedes sérelmeket, észreveszi az elszlovákosítás, elrománosítás jelen időben is tetten érhető tendenciáit.

Itt van közöttünk egy generáció, amely a rendszerváltozás, forradalom után nőtt föl, Kantár Csaba is úgy emlékszik, hogy a LEGO szocialista változatából épített tornyok között üldögélt, amikor fölfigyelt arra, hogy szülei izgatottá váltak a tévé előtt. Szlovákiában zajlanak a politikai váltás eseményei, emlékei közé tartozik még, hogy ők cserélték ki Gustav Husak képét Vaclav Havelére az iskolában, a keret és a felirat maradt: a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elnöke. Jött Meciar, Dzurinda, Duray és Bugár Béla, és izgalmassá vált a magyar belpolitika, mert nyíltan lehetett kisebbségekről beszélni, könyvek jelentek meg

Trianonról, a szlovákiai magyarság kapcsolatát talált az erdélyivel, s az ifjú szerzőnek megrendítő élmény a Székely himnusz közös éneklése. Aztán demokratikus választások, meghasonló, majd szövetségbe tömörülő magyar pártok Szlovákiában, családi „kommunista” múlt, és MIÉP-es nagygyűlés a Hősök terén. Az öneszmélés kulisszái Kantár Csaba könyvében. Őszintén, fiatalos lendülettel, a nemzetért érzett felelősséggel, akár szemben az árral, a közvéleménnyel és a trenddel.

Természetesen csak ürügy a könyv azoknak a gondolatoknak, régtől forrongó érzéseknek a bemutatására, amelyek elfedetten vannak jelen a magyarságról folytatott értelmiségi közbeszédben. Nem lenne értelme szabályos recenziót írni a könyvről olyan egyrészt-másrészt bölcsességekkel, hanem mint minden időben született mű jelentőségének megfelelően kell üdvözölni azt, amit végre kimondott, aminek, lehet hogy vakon, véletlenül, fiatalos lendülettel, az érzés szabadságát követve sikerült nekimennie.

Arról van szó, hogy kialakult, évtizeden át csiszolódott, és rögzült egy általános szabályrendszer, amit feltétlenül tiszteletben kell tartani, ha Trianonról, a leszakadt országrészekről, a kisebbségben élő magyarságról szólunk. Talán a szexualitáshoz hasonlítható a helyzet, mármint, amikor erről beszélünk. Kialakult egy éles választóvonal, aki innen van, az pornográfiát művel, aki onnan kerül, az tudományos szakszöveggel, orvosi műszavakkal fedi el a dolog emberi (állati) gyönyörűségét, fájdalmát, hétköznapiságát. Talán néhány művészi alkotásnak sikerül úgy megfelelnie a kétféle elvárásnak, mint Rodin szobrai, amelyeket elfogad a jóízlés, és bármelyik férfimagazin is közölhetné az erotikus oldalakon. (Dsida Nagycsütörtök című verse például, amely eléggé közismert, s a halálközel magányát fogalmazza meg, az erdélyi, romániai magyar számára a kocsárdi állomás említésével fölidézi azt a képtelen helyzetet, ami abból következik, hogy a Monarchia /vagy – megint az óvatosság – Magyarország/ vasúti hálózatának egyik része bekapcsolódott a román rendszerbe, s ebben az alakulatban a kocsárdi állomás olyan csomóponttá vált, ahol a Székelyföldre utazó magyarok sokat várnak a csatlakozásra. A kisebbségi sors egy jelképe, egy sokak által megtapasztalt valóságos helyszín a kocsárdi állomás váróterme, a történelem, a mesterségesen átrajzolt határok abszurd következménye. Természetesen ennek az információnak a hiányával is nagy vers, de az itt élők számára érzelmi és helyszínhez köthető többlete van. És nem olvastam még elemzést – attól lehet, hogy van – amely kitért volna erre a tényre.)

Volt a Trianont követő letargia és revansvágy irredenta örülete a két háború között, amely a második világháború dicstelen végeredményéhez vezetett (több más ok együttes közreműködésével), és volt a kommunizmus kísérlete, amely a proletár testvériség nevében fontosabbnak ítélte az osztályszempontokat, mint az anyanyelv meg a származás hagyományos kötőelemeit. Az első a gyűlölet hangját szólaltatta meg, amire természetesen gyűlölet a válasz, a másik a testvériség édes melódiájával fedte el a sikolyokat és hörgéseket.

A magas politika szintjén, sőt a közgondolkodásban is, továbbél a két szélsőségesnek nevezhető beszédmód, egyrészt, hogy folyamatosan tartsuk ébren a kérdést, kiáltunk világgá az igazságtalanságokat, másrészt a jószomszédság jegyében apró, kis lépésekkel tegyünk meg mindent a helyzet javítására. A berlini fal leomlása óta elvileg demokráciákban élünk, szabadon lehet beszélni bármiről, természetesen a kisebbségi kérdés is belekerült a nyilvános diskurzusba. Az irredenta hagyományokat kisajátította szélsőjobb, a mérsékelt, közép-re helyezkedő magyar pártok hol konfrontálódnak a szomszédokkal a diplomácia szabályait megtartva, hol paktumokat kötnek a rendezés szándékával. Az eredmény: rafinált haladásnak látszó helyben járás.

A témával foglalkozó közírók, irodalmárok, újságok, folyóiratok pedig fölvettek egy a trendeknek megfelelő modern megközelítési módot, amely óvakodik a dolgok kimondásától (lásd pornográfia). Ennek a beszédmódnak a legfőbb sajátossága a tudományosság, jogi, filozófiai, politológiai fogalmak aprólékos és szabatos használata idegeníti el a témát a valóságtól. A kisebbségi nyelvhasználat sajátosságai úgy jelennek meg, hogy érthetem a Mexikóból az USA-ba bevándorló spanyol ajkú népesség problémáira ugyanúgy, mint a vajdasági magyarokéra; a népek együttéléséről pozitív finn, svájci és ausztráliai példákkal találkozhatunk, a kisebbség-többség viszonyrendszer mint statisztikai, szociális, etnográfiai tudományos kérdés interpretálódik, és igencsak vájt fül kell ahhoz (értelmiségi képzettség), hogy kihalljuk mögüle: arról van szó. A múltból lehet szólni, differenciáltan, elemzően, a tények és adatok szakszerűségével. Amiből – úgy összességében – kiderülhet, hogy voltak itt igazságtalanságok, volt elnyomás, erőszak, tévesztés, falurombolás, miegyéb, de azok mindenkit egyformán sújtottak, magyar és román, szerb és szlovák egyformán szenvedtek a jobb- és baloldali diktatúrák véres embertelenségében. Tárgyilagos a megfogalmazás, esetleg sejtető, takargató a stílus, utalásban, lábjegyzetben, zárójelben megjelenhet, hogy mégsem egyformán mérték az igazság(talanság)ot.

Összefügg a kérdéssel: Sütő András beszédmódja (természetesen irodalmi szinten) a kisebbségi lét kérdéseiről. Az Anyám könnyű álmot ígér honosított meg egy hagyomány táplálta, példázatokban, parabolákban, feszültségekben indázó, rejtőzködő stílust és közösségi magatartást. Amely ma vagy idejétmúlt-nak címkéződik (hiszen szabadon, nyíltan lehet bármiről beszélni), vagy, éppen a hazafiság/magyarság/helytállás/anyanyelv témakörök okán egy jobboldali-konzervatív attitűdnek bélyegződik, amely a politika egyik szekértáborában van otthon. És csak ott, azaz megosztottságunk mérhető rajta. A kisebbségi témakör tiltott beszédből átváltott társadalmi tabuvá. Komoly, felelős ember nem beszél olyasmiről, nem használ olyan beszédmodot, ami rossz fényt vetne rá.

Ezt az erős közmegegyezést hamuként födi az elmúlt rendszer föl nem égetett hulladéka. Képzavar, de megmagyarázzuk. Kantár Csaba pedagógus szülőktől származik, falun nőtt fel, s szülei példáján tudja, aki az elmúlt negyven évben tett vagy tenni akart valamit, az a párt védőszárnyai alatt tehette, annak hírért, nevét, dicsőségét öregbítette. A falu sportját, közművelődését, kulturális életét a pedagógus működtette, és a váltás után föl lehet róni neki, hogy kiszolgált a rendszert. A posztszocialista országokban bárki vét az új tabuk ellen, előkerül a piszkavas, és megkotorja az el nem égetett hulladékot, a hamu alatt indulatok parazsa izzik, és előkerül ügynökmúlt, besúgás, kollaboráció, elvtársi vadászat, elvtelen kompromisszumok a hatalommal. Folyamatosan gyulladásközeli erkölcsi lázban ég a társadalom a földolgozás, a föloldozás, a megtisztulás reménye nélkül.

És a többségi nemzet asszimilál, a kisebbség asszimilálódik, ez a trend, ez a tudományosan igazolt folyamat, ez a helyzet. Szemléletes példákkal igazolható, hogy Magyarország is beolvasztotta a kisebbségeit, a volt Jugoszláviában, ahol gyakorlatilag a legtöbb jogot kapták a kisebbségek, volt a legnagyobb az asszimiláció mértéke, bizonyos nézetek szerint a magasabb életszínvonal következtében, Ausztriában elolvadt a magyarság, igazolandó az előbbi állítást. A természettörvények könyörtelenségével lezajló folyamatok ellen tenni olyan, mintha lázadnánk a természet erői ellen. (Jusson eszünkbe Voltaire példája, aki fölháborodott a lisszaboni földrengés hírére!)

Keresett és talált-e választ valaki arra, hogy a Magyarországra áttelepült kisebbségek rendre a MIÉP vagy valamelyik szélsőséges kis párt eszményei között találják meg politizálásuk terepét? Milyen igények és hiányok öltöztetnek díszmagyarba kisebb tömegeket a többségi nemzet ingerlése közepette? Miért fogalmazódnak autonómia- és önrendelkezés-tervezetek? Mi ellen lázadna, és miről szólna a kisebbségi magyar, ha át tudna törni a tabuk kemény korlátján?

Még ha tényekkel, számokkal, adatokkal igazolható elméletek fedezékéből szólnunk a kérdésről, akkor sem szabad megfeledkezni az emberi tényezőről. Ahogy a Helikon nemzedéke föltérképezte az idegen országba került nép szellemi, gazdasági viszonyait, s kiáltó szóval meg tudta fogalmazni igényeit, úgy most nem látom a vezérlő szerepet elfogadó és elvállaló értelmiséget. Ahogy a diktatúra éveiben volt kimondhatatlan, de létező konszenzus a megmaradás kérdésében, úgy most nincs. Magyarországra kancsalító igyekezetek meg politikai szándékok vannak. Értelmiség és nép között egyre növekszik a távolság. Nem arról szól a szellemi élet, amiről beszélnie kellene, és a keletkezett ürbe benyomult a politika.

Beszélünk, vitatkozunk irányzatokról, délibábos elképzelések kritikájától visszhangos a sajtó, klikkek és tömörülések vívnak harcot, s az igazi állapotokról tudományos munkák egy-egy lábjegyzetéből értesülünk. Folyik az elvándorlás és a beolvadás növekvő sebességgel. Az anyaország el van foglalva a maga bajával, mi meg fűtünk egymás alá a magunk teremtette szellemi pokolban. Nem a tudományossággal van baj, hanem a megfogyatkozott elit programalkotó képességével. Nincs egy közérthető vízió, egy családra, egyénre lebontható megmaradási terv. Lózungok és jelszavak vannak a szülőföldről, ezeréves jelenlétről.

Már régen nem Kantár Csaba könyvéről van szó. Ugródeszkának használtuk, hogy néhány érlelődő gondolatot vázlatosan megfogalmazzunk. Örömteli ürügyet adott, hogy a rendszerváltást követő hang- és eszmezavarban az induló generáció egy tagja egyenes irányt tudott venni. Mert föl kellene figyelniük arra, hogy a hangos felszín alatt zajló folyamatok korántsem azt mutatják, amiről mi itt a nyilvánosságban oly elszántan vitatkozunk. Valami körvonalatlan, egyelőre iránytalan igényt fogalmaznak meg himnuszt harsogó gyűlések, Európa Parlamenthez írott levelek, demonstráló, elnökválasztó és holdbanező gyülekezetek. Nem ironizálni, sérteni akarok. Jogászok, politológusok, nemzetközi szaktekintélyek szögeznek le a józan belátás érveivel, hogy járhatatlan az autonómia útja, csak konfrontálódunk, ingereljük, hergeljük vele a másik oldal szélsőségeit. És nem kell nyugodtan hátradőlni a karosszékekben, hogy egységes még a romániai magyarság a politikai akaratát tekintve.

Valami zajlik a mélyben. Ennek a folyamatnak nem is annyira fölismerői, inkább megérzői a délibábos politikával kísérletezők, akik kamikáze akciók keretében, kevés benzinnel nekivágnak ismeretlen céloknak.

AZ OLVASÓ EMBER

Egy típusról van szó, nevezhetnénk könyvbarátnak is, csak utóbbi inkább használatos a szép kivitelű ritkaságokat, nyomtatott régiségeket, első kiadásokat gyűjtő mániásokra, az örületnek azokat a képviselőit, akiket olvasó embernek nevezünk, inkább a tartalom izgatja, a szellemi építmény, ami összetart két könyvfedél között valami megkomponált mondanivalót.

Az olvasó ember könyvtárfüggő, nem elsősorban anyagi indokokból, bár az erős motívumok között szerepel ez is a személyiség harmonikus felépítésében. A Gutenberg-galaxis alkonyán mindenki temeti a könyveket, jósolja az írott szó, a toll és a papír eltűnését az életünkből, de soha ezelőtt ennyi könyv nem jelent meg, ekkora bőségben nem állt rendelkezésre az olvasnivaló. Az olvasó ember a könyvtárt a végtelen és korlátlan szabadság földi megtestesülésének tekinti. Egyben a bőség birodalma, a fölfedezések érintetlen dzsungele, a meglepetések soha ki nem merülő terepe.

Az olvasó ember szelíd, csendes, cseppet sem erőszakos fajta. Tekintettel van másokra, hátha azok éppen olvasni szeretnének, amihez háborítatlan csend és zavartalan nyugalom szükségeltetik. A maga részéről mindent elkövet ennek megvalósulása érdekében. Mások zavarása nélkül él a szabadságával, leemel egy színes borítót, egy harsány vagy izgalmas címet, végigböngész két méter könyvgerincet a titokhoz közel járó feltaláló izgalmaival. Mondjuk, megakad a szeme egy ilyenfajta címen: Az üveggyártás titkai, vagy A hasított körmű patás állatok járványos betegségei. Beleolvas. És az a szakember, aki szellemi teljesítményként létrehozta az adott könyvet, kap egy esélyt, hogy egy-két oldalnyi kóistolóval meggyőzően bizonyítsa: értője a témának, és mások számára izgalmasan, érdekfeszítően tudja előadni azokat az ismereteket, amelyekkel rendelkezik. A jó könyvek elhiteik, hogy az írott szó áthidalhatja lélek és lélek között a világűrnyi távolságot, és hitet tesznek amellet, hogy a világ megismerhető, az emberi tudás folyamatosan gyarapítható. A jó könyvek.

Az olvasó ember furcsa csodabogár gyakorlatias szemszögből. Az életet, az embereket akarja megismerni, és ahelyett, hogy közéjük menne, keresné, ahol történnek az események, magára csukja az ajtót, és falja a betűket. Jó társaságra

vágyik, igényes, kerüli a csalódást. Egyébként készséges, önzetlen barát és társ, ha bajban, szükségben hozzá fordulunk, azonnal biztosít együttérzéséről, tevékeny segítségére is számíthatunk, legfeljebb azzal a kikötéssel él: Várj egy kicsit, végzek ezzel a kétezer oldallal, s máris nekilátok.

A véletlen és a válogató szenvedély egymás mellé sorol könyveket, amelyeknek nem sok közük van egymáshoz, mégis hatással vannak a befogadó tudatra, gyöngítik vagy erősítik a másik által kiváltott hatást. Az olvasó ember elé a sors és a vakvéletlen veti a könyveket, de a személyes szabadság válogat. Néha kincsre lel, máskor álsággal találkozik, éppen úgy, mint a valódi életben.

A zseni gyermeke

Ha valakit Bartók Péternek hívnak, nyugodtan írhat és kiadhat egy könyvet ezzel a címmel: Apám. Ha valakire büszkék lehetünk, mi magyarok, ez a név mindenütt a világon érték.

A nagy emberek gyermekei nem ússzák meg manapság azt, hogy könyv készüljön emlékeikből, s így aztán általában megtudhatjuk, hogy a nagy embereknek is kicsinyes szokásaik voltak, tündérien aranyosak vagy éppen elviselhetetlenek voltak a környezetük számára. Bartók Béla második házasságából született Péter fia is megírta könyvét, s a magamfajta botfűlű, aki csak tudja, hogy egyik legjobb exportcikkünk a Bartók név, ilyen kerülő módokon próbál közelebb kerülni a megértéshez, a művészi, emberi teljesítmény megbecsüléséhez. A fiú szemmel láthatóan sokat örökölt a művész szülők stílusérzekéből, érzékenységéből, sikeresen elkerüli az ilyenfajta könyvek buktatóit, a gyermek bensőséges, tiszteletteljes szeretetével idézi meg a számára nagypapakorú apa alakját, és felnőtt, öregedő korában, fél évszázad érlelődés után jegyzi le emlékeit, láttatja meg velünk, neki része volt a csodában. Emlékei: az utolsó magyarországi évtized, és az amerikai megkapaszkodás kísérlete.

Igazolódik Goethe megállapítása, mely szerint a zseni két százalék tehetség és kilencvennyolc szorgalom. Bartók is hatalmas munkát végzett, családja és napi-rendje a zene és az alkotáshoz szükséges csend és nyugalom köré szerveződik, az érzékeny művészt zavarja minden zaj, a költözéseknek szinte mindig ez az oka. Zavarják az új és még ritkaságnak számító rádiók, lemezjátszók, a zajos környezet-szennyezés. Vajon mit szólna ahhoz, ahová mostanra fejlődött a civilizált világ?

A könyv elején a szerző védekezik az olyanféle pletykák ellen, miszerint a Bartók házaspár éhezett, nyomorgott volna Amerikában. Erről valóban nem volt szó, de erősen megcsappant jövedelemből kellett élniük, s a számolgatás, a kevés pénzből beosztás igenis része volt mindennapjaiknak. A már világhírű zeneszerzőt keményen sújtotta a két háborúzó félbe szakadt glóbus, egyik oldalon nem is játszották műveit, onnan nem érkezhettek szerzői jogdíjak, ahonnan meg megjöttek, például Angliából, a kettős adóztatás apasztotta őket minimálisra. Romlott a zeneszerző és előadóművész egészsége, koncerteket sem tudott vállalni. Amerikai mértékkel igencsak szerényen éltek, egyáltalán nem úgy, ahogy egy élő klasszikusnak kijárt volna. Ebben közrejátszott az is, hogy Bartók semmiféle segélyt, támogatást nem fogadott el, a munkájából és a műveiből akart megélni. Önkéntes távozása Európából, tiltakozásként a fasizmus ellen nagy visszhangot keltett, de kamatosan megfizetett ezért.

Bartók folyton csodálkozott Amerikában, nem tudta megszokni a rágógumival kérődzők látványát, és furcsállotta azt az azóta világszerte elterjedt gyakorlatot, amely szerint az újságban elkezdődik egy cikk, majd három lappal később folytatódik. Egy helyen kell lennie annak, ami összetartozik. (Ajánlom ezt a szerkesztő uraknak is figyelmébe.)

Amerikai éveire esik a betegség is, amely megtörte és végül a halálát okozta. S megint csak egy azóta világszerte elterjedt szemléletes leírását, kritikáját kapjuk: annak az orvosi praktikának, amely a haldoklót kiszakítja családjából, és csövekkel, gépekkel, gyógyszerekkel „meghosszabbítja” életét. Valójában csak a haldoklását nyújtja meg, mert életnek már nem nevezhető, legfeljebb orvosi szemszögből.

Tartalmazza még a kötet apa és fia teljes levelezését, fényképeket a család életéből, közös nyaralásokról, rajzokat, kottákat, személyes tárgyak képét.

A fiúi tisztelettel és bensőséges szeretettel megírt emlékirat bemutatja az alkotó élet roppant önfegyelemmel zajló, egy célra irányuló fegyelmét, a népdalokat gyűjtő, feldolgozó és gyökerekig ásó kutató rengeteg aprólékos munkáját, s a művész szárnyalását, aki az ősi közösből létrehozta a modern, harmóniát nélkülöző világunkat megjelenítő huszadik századi zenét.

/Bartók Péter: Apám – Editio Musica Budapest, 2004., 324 oldal, Fordította: Péteri Judit/

A szívsebész

Papp Lajos szívsebész úgynevezett nehéz ember, csapatot, orvosi team-et épített maga köré, többször újrakezdve, megküzdve politikával, kicsinyességgel, pénztelenséggel, az egészségügyben uralkodó kaotikus állapotokkal, egy ízben az éhségstrájkjától sem riadt vissza, s keresztülvitte az akaratát, emberek ezrei köszönik neki az életüket, az iraki háborút megelőzően, tiltakozva minden háború ellen, kiutazott Irakba, hogy orvosi segítséget nyújtson a háború szenvedőinek, sérültjeinek. Papp Lajos közismert ember, akinek karakteres véleménye van a magyarságról, az országban zajló folyamatokról, elkötelezett, hívő katolikus, tagja a magyar szellem kiválóságait összegyűjtő Százak Tanácsának, sok-sok kitüntetés tulajdonosa, és nagyon sok támadás, értetlenség elszenvedője. Ennek ellenére vagy éppen ezért, vagy mindezekről függetlenül világraszóló eredményei vannak a szívsebészet terén.

A könyv saját írásait tartalmazza, és a vele készült interjúkat, riportokat gyűjti össze. Minden darabnak megvan a története, az azóta kissé porlepett aktualitása, a szerkesztő időrendben rakta sorba az írásokat, tematikus címeket adva a könyv belső felépítésének.

A könyv – a személyes vélemény elfogultságával – két szétválaszthatatlan részből áll. Egyszer megismerhetjük belőle a szívsebész rögzös életútját, harcait, eredményeit, véleményét közös dolgainkról. Egy élet hite, egy keményen, elszántan, magát nem kímélve dolgozó megszállott kutató képe rajzolódik elénk, aki mondhat bármit, az eredményei beszélnek cáfolhatatlanul. És másodsorban a kötet szerkesztői (kicsit talán Papp Lajos is) el akarnak nekünk valamit adni, ami rejtettebben, burkoltabban van jelen a sorok között.

Arra gondolok, hogy minálunk, de talán a világ más részein is, a valamilyen szakmában megszerzett világhír egyből általános szakértővé avatja a nagy embert. És a festőművész nyilatkozik a közoktatásról, a vegyész a külkereskedelemről, az építész történelmi múltat fabrikál nekünk, az író koncepciót vázol a vízügy jövőjéről, és így tovább. Ami önmagában nem baj, mert a nagy közös kérdéseket a politika kezeli, s polgári jogon mindannyian beleszólhatunk a döntésekbe, és a tekintélyre szükségünk van, példaképek kellenek. De politikai és szellemi életünk olyannyira megosztott, hogy már nem is számít: ki mit

mondott, automatikusan besorolódik minden megnyilatkozás és tekintély valamelyik oldal arzenáljába, s kapja egyenes következményként a teljes egyetértést az egyik oldalról, és a szinte gyűlölettel átitatott totális elutasítást a másik oldalról. Papp Lajos könyvéhez Makovecz Imre írt előszót, imádságból vett, politikai üzenetként értékelhető áthallásos címet kapott a kötet, a címlapon stilizált kereszt és galamb képében megjelenő Szentlélek... Ennyi tökéletesen elég, sok is, hogy a tájékozott olvasó imakönyvet megillető várakozással fogjon az olvasásnak, vagy előre megfogalmazza előítéletes, lesújtó kritikáját. Nagyjából-egészéből odáig fejlődünk szellemi közügyeinkben, hogy a könyveket már el sem kell olvasni.

Pedig Papp Lajos nem tagja egyik pártnak sem, nyílt politikai állásfoglalásnak tekinthető megnyilatkozás alig egy-kettő olvasható a könyvben, a laikus olvasó számára megrendítően szemléletes cikkekben, tanulmányokban vázolja a szívsebészet fejlődését, karakteres véleménye van a hálapénztől az egészségügyben folyó ágyszámleépítésig minden szakmai kérdésről, oda kell figyelni a nyilvánosság előtt tartott politikai beszédeire... A jó és a szeretet hatalmáról beszél egy hívő ember elkötelezettségével... De. Nyilatkozik a „Kárpátok Őre” nevű lapnak, Wass Alberttől, Szabó Páltól idéz hosszú részleteket Trianon ürügyén, értékrendje alapján elköteleződik itt, és vörös posztót lenget amarra.

Nem a szívsebész számlájára kell könyvelnünk közös megosztottságunk ősmagyar jellegzetességeit. Áldozata és médiuma a mi nagy darálónknak. Ajánlom mindazoknak, akik képesek még elfogultságok, előítéletek nélkül olvasni, józan kritikával önálló véleményt formálni, szétválogatni az értéket és az aktuális politikát.

/Papp Lajos: Jöjjön el a te országod – Kairosz Kiadó, 2003. – 311 oldal – 2700 Ft./

VÁLTOZIK A NÉZŐPONT

Két egymástól nagyon különböző könyv ürügyén szólunk egyfajta változásról, amely éppen átalakítja gondolkodásunkat a társadalomról, együttélésről, intézményeinkről.

Az első jelenség és egyben könyv: a „Fekete pedagógia”. Érdekes, hogy csak idézőjelesen használják a fogalmat, s azt takarja, hogy legtöbb emlékezőnek, visszarévedve az iskolás évekre, van egy története arról, hogy igazságtalanság, lelki megnyomorítás, egész életére kiható negatív hatás érte. A pedagógia tudománya eljutott az egyénhez. Mi szívesen mesélünk, különösen akiből könyvolvasó értelmiségi lett, a korai sikerekről, az első közösségekben szerzett megbecsülésről, a bennünk készülődő felnőttéről. A kötet szerzői (Hunyady Györgyné, M. Nádasai Mária és Serfőző Mónika Fekete pedagógia Argumentum Kiadó, 2006) a folyamat fekete oldaláról gyűjtöttek egyszemélyes beszámolókat, és szép bűnügyi fogalmakkal (terror alkalmazása, megfélemlítés, előítéletesség, fizikai bántalmazás stb.) pontosítják, hogy itt bizony kriminalitással van dolgunk, az iskola és a nevelő pont azt műveli, amit nem volna szabad. Állítólag a tanárképzésben már kötelező irodalomként használják, a felnövekvő utánpótlás, ha lehet, ne gyalogoljon mindenütt az elődök csapásán.

Mint a föllángoló divatokkal általában, ezzel is az a bajom, hogy ugyan ráirányítják valamire a figyelmet, amivel korábban nem foglalkoztunk, de el is uralják a szakzsargont, és egyszerre mindenhol felfedezik a fekete módszereket, mert most éppen erre vagyunk kihegyezve. Aki tájékozott a magyar és a világirodalomban, annak számára nem újság, hogy az iskola valamelyest megnyomorítja a gyerekeket, a szülői becsvágy pedig egészen torz felnőtteket tud nevelni a legjobb szándékkal. Gyakorló pedagógusként azt kellett eltanulnom eleinte a pályán sikeresektől, hogyan is tartható úgy kézből egy osztálynyi gyerek, hogy ott a tananyag több-kevesebb hatékonysággal beleszálljon a fejekbe. És tudom, hogy van megfélemlítés, sakkbantartás, fegyelmezés, játésmák, ahol mindkét fél kitapogatja a lehetséges határokat... És mostanában olyan irányba ment el a pedagógia, ami nem igazán teszi időszerűen szerencsésé a

téma felvetését, mert éppen a diákok oldaláról elindult erőszakhullám tematizálja mostanában a médiát.

Nyilas Misi regénye meg az Iskola a határon drillje alaptörténetek, szívesen elemezzük őket egy társadalmi berendezkedés leleplező dokumentumaként. Mire nevel, milyen eszményt képvisel az iskola? Az intézményesített erőszak megtöri a gyengéket, kudarcokkal flekkezi a sikerteleneket, de, régóta tudjuk, az iskolai sikerességnek semmi köze a későbbi életpálya mérlegéhez, ellenben megkeseríthet egy hosszú gyermekkort. Nem gondolom, hogy a mai „erőszakmentes” iskola, beleértve az alternatív kísérleteket, boldogabb gyermekeket művel, sőt teret enged a korosztályon belüli erőszaknak.

A másik könyv a 2007-es Nobel-díjas Doris Lessing: Az ötödik gyerek című regénye. A nyolcvannyolc éves író nő megint nagyon ráérezett valamire. Adott egy korunkban ritka házaspár, akik azzal az elhatározással kelnek egybe, hogy nekik sok gyermekük lesz. Az első négy jövevény érkezése a szokásos terhekkel megviseli őket, de ki is alakít körülöttük egy életformát, amelyet minden rokon élvez, az ünnepeken az ő vidéki házukban gyűlik össze a szélesebb család, s mindenki élvez a természetes emberi nyüzsgést, amivel ez jár. Ám az ötödik gyerek, valami furcsa atavizmus, a gének ritka játéka, szerencsétlenségükre érkezik. Nem mesélném el a történetet, mert aprólékosan felépített tragédia, mint minden nők által írott regény. Inkább a társadalom hivatalos közönye az, ami itt érdekesen működik, akár párhuzamba állítva a fekete pedagógia eszköztárával. A kis újszülöttön messziről látszik, hogy nem olyan, mint a gyermekek általában, mélyen homlokába nőtt a haj, egy izomcsomó, erős, primitív és agresszív. A szülők segítségére a társadalom működtet intézményeket, bizottságokat és hálózatokat, amelyeket törvények és szabályok irányítanak. De a gyermek minden mérőszám és statisztikai átlag tekintetében belül van a normalitás határain. Éppen. A határok kijelölésében roppant módon humánusak és nagyvonalúak vagyunk, mert a nyugati ember már jó párszor belenyúlt a mások jogaiba, szabadságába, míg eljutott a fejlettségnek erre a fokára, ahol már a maga gyártotta elvekkkel és jogokkal fojtja meg saját társadalmát. A gyermek anyja már a terhesség alatt érzi, hogy valami nincs rendjén, de a nőgyógyász és a szakorvosok kioktatják: vannak, akik nehezebben viselik a terhességet, ebben nincs semmi különleges. S a későbbiekben is sokszor megkapja, hogy a szülő felel a gyermekéért, kinek ilyen jutott, kinek olyan...

Már a társadalomtudományok terén is eljutottunk a szinte mérhetetlen mennyiségek kutatásához, ítélkező és fegyelmező gyakorlatunkat áthatotta a

liberalizmus, elveinkben csudálatosan fejlettek lettünk, de a társadalom szövetében nem lett kevesebb a bűnözés, nélkülözés, megoldhatatlan feladvány. Mintha újabb és újabb területeit, vizsgálati szempontjait fedeznénk fel az együttélésnek, megmagyarázzuk a mikro-összefüggéseket, elemezzük az eddig homályban maradt tényezőket, sőt kezelésükre kitalálunk új technikákat, miközben az eddig magunk előtt görgetett alapkérdésekkel sem jutottunk még semmire. A tudományok a gép és a termelés uralma alá kerültek, a hatékonyság lett a legelső szempont, s a kapitalizmus szelleme elszabadulva, öntörvényűen kiszívja közülünk az emberi élet levegőjét. Az iskola a gazdaságnak termel sokoldalú munkaerőt, az automatizálás kiszorítja a munka öröméért végzett alkotó tevékenységet, a globális tőke a tévéműsortól a politikáig csak fogyasztókkal számol, s az élet minősége fikarcnyit sem javult az általunk megszerzett javak által. Egyre bonyolultabb képleteket old meg a számítógépünk, mi meg elfelejtjük az egyszeregyet.

Divat

NÉPSZERŰ KÖNYVEK

Ha a szóösszetétel elemeiből fejtem meg a népszerű szó értelmét, akkor olyan könyvekről esne itt szó, amelyek a nép körében aratják a sikert, amiről szó nincs, nem csak azért, mert a nép fogalma körül a legnagyobb manapság a definíciós zavar, de akárhogy pontosítjuk az értelmet, valószínűleg „a nép” olvas a legkevesebbet. A népszerűség mai fogalma pedig inkább ismertséget jelent, amelynek egyetlen fokmérője és értékrendje a villódzó televízió képernyő, és nincs az a könyvsiker, ami ismertségben a század-ezredrészét meghozná a szerzőnek abból, ami kijár a híreket fölolvadó sztárnak. Bármily nehezen megfogható, de csak az értelmiség olvas. Nem iskolai végzettség, nem betöltött munkakör, nem intelligenciaszint rétegezi a társadalomban ezt az embercsoportot, hanem inkább az igény jellemzi, hogy önállóan tájékozódjon az események, történések között, személyiség-jeggyé váló kulturális étvágy, szomjúság.

Ezen a szűk csoporton is végigsöpörnek divatok, a tájékozódási kényszer arra is nyitottá teszi az értelmiségi életformát, hogy mit olvasnak mások, melyek azok a könyvek, amelyek most éppen a magaskultúra diskurzusában forognak. Itt is, mint minden divat-folyamatban, illik tájékozottnak lenni, tudni kell arról, milyen trendek uralkodnak, melyek a tendenciák, kiről kell elítélően nyilatkozni, és éppen most mitől ájul elragadtatásba a művelt széplélek. Intézményesülő kritikai folyóiratok, mint afféle divatlapok, húzzák meg a kánon határvonalait, tekintélyek és divatdiktátorok dörögnek, diktálnak magasra emelt elefántcsont tornyokból. Politikai, világnézeti és ízlésbeli különbségek itt is szekértáborokba, iskolákba, érdekközösségekbe tagolják a szereplőket és olvasókat. És működik még a piaci mechanizmus is, ugyanúgy, mint a könnyűzenei lemezek esetében, időről időre azt is közléstesszik, hogyan szavaz a vásárlóközönség a pénztárcájával, azaz, milyen szerzők és művek vezetnek az eladási listákat. Utóbbiak ritkán vágnak egybe a kritikai értékrend ítéleteivel.

Most két olyan könyvet ismertetnék, amelyek más-más okokból az átláthatatlan könyvfolyam tetején úsznak, valamilyen erő a felszínre emelte őket.

Jelinek

Az egyik legbiztosabb emeltyű még mindig a Nobel-díj. Több mint száz éves történetében világosan elkülöníthető korszakokat különböztethetünk meg. Kezdetben, és nagyon sokáig annak adták a Nobel-díjat, aki egy életművel már kitört anyanyelve, kultúrája szűkebb köréből, az egész „művelt” világ olvasta, ismerte, s a rangos díj csak betetőzte a diadalmenetet (Hemingway, Faulkner, Shaw, Sartre, Camus, Solohov stb...). Azután bizonyára rájöttek az elbíráló és kiosztó hivatalok, hogy ezen a módon a nagy nyelvek jókora előnyre tesznek szert, és szinte csak ők osztoznak az elismerésben. Volt eszköze a két világrend szembenállásának is a díj (Paszternak, Szolzsenyicin). Azután elkezdtek politikai világkultúrában gondolkodni, fölfedezték Afrika, Óceánia, Dél-Amerika alkotóit, s tudható volt az is, hogy a szemben álló világnézetek egyensúlyára is törekednek hosszabb távon. Még ezek után is nagyon túlreprezentált a fehér ember kultúrája ebben a tükörben. A globalizáció és a kereskedelmi szempontok előtérbe kerülése az utóbbi egy-két évtizedben mintha újabb tendenciát kezdene kirajzolni. A könyvek, és jó könyvek áradatából a különféle díjak, köztük a Nobel is, promóciós, reklámeszközként kihalásznak egyet-egyet, azt rögtön elkezdik különböző nyelvekre lefordítani, kiadni – és üzleti siker lesz belőle. A kapitalizmus szelleme ide is betette a lábát. Nem állítjuk, hogy az üzleti érdek diktál, mert megmaradtak az előző korszak szempontjai is, tehát időnként kap olyan is díjat, aki nagyon megérdemli, folyik a földrészek, nyelvek, országok kielégítése is, de érzékelhetően jelen van a nagy kiadók lobbitevékenysége.

A két év előtti Nobel-díj után, amikor Magyarország vagy a magyar kultúra került sorra, az osztrákok következtek, Elfriede Jelinek kapta a legutóbbi Nobel-díjat, s az osztrák sógorokat legalább annyira megosztotta ez a gesztus, mint a magyarokat Kertész Imre jutalmazása. Erős párhuzam a két ügyben, hogy Jelinek is vitriolos kritikával illeti mindazt, amit az osztrákok nemzeti karakternek, büszkeségnek, történeti és jelenkori értéknek tekintenek.

A mindenkori Nobel-díjast egy olvasó embernek illik megismernie, legalább a saját ízlésén lemérni, hogy a díj odaítélői ragaszkodnak-e még a színvonalhoz, milyen tendenciákat, irányzatokat jutalmaznak, mi történik a kultúra nemzetközi porondjain. Jelinek jó író, A zongoratanárnő című főműve már korábban, tíz évvel megelőzve az elismerést, megjelent magyar nyelven. Ahogy Kertész

esetében a holokauszt mint aktuális téma, világ-lelkiismeret és a borzalom intellektuális földolgozatlansága, földolgozhatatlansága ad lehetséges magyarázatot a díj odaítélésére, úgy Jelinek esetében nem találunk ilyen motívumot. Ezer és ezer regény jelenik meg évente a világ különböző nyelvein, köztük számos jó és néhány kiváló. A jutalmazott szerző a jók közül való, biztos stíluskészség, arányérzék, írástudás jellemzi. De miért éppen őt választották ki a többtucatnyi hasonló kaliber közül? Nem tudjuk. Az osztrákok meg nem értik.

Lehet, hogy magamra zúdítom a felvilágosult értelmiség minden haragját, de vallom Szerb Antallal és Veres Péterrel, hogy létezik női irodalom, és sok-sok jellemzőjében más, mint az, amit férfiak követnek el. Jelinek könyvét is tipikusan női könyvnek tekintem, voltak női romantikus regények a romantika korában, aztán születtek realista női könyvek, sőt a szocreálban is jelentőset alkottak, most meg itt a posztmodern női irodalom, egy kis feminizmussal átítatva.

Egyszemélyes regény A zongoratanárnő, egy női lélek félig kívülről, félig belülről megrajzolt világképe, személyisége, összes torzulása és nagyszerűsége. Kell hozzá a modern Ausztria, mint táptalaj és miliő, amelyben a gyermekét egyedül nevelő anyja a világhír irányába gyakorlatoztatva, dresszírozva művészt próbál nevelni lányából – az eredmény: a zongoratanárnőség, két vénlány egymást gyötrő közös vegetálása. A német (osztrák-európai) szociális piacgazdaság, amely az amerikai minta lemásolása, gyengített változata, ahol még nem szippantott mindent magába a tőke mindenhatósága, a hagyományok tisztelete nem engedte üzletté válni a kultúra felső rétegét, komoly hittel támogatják a klasszikus zenét és irodalmat, mielőtt végképp elnyelné őket a média-biznisz. Ezen a táptalajon túléli az idők szavát a polgári erényeken fölnőtt spórolós középosztály, évtizedes türelemmel vidéki házra gyűjt, erkölcs-csöszködéssel és hosszú távú tervezéssel óvja létének kulisszáit. Leleplező, kritikus élű tükör Jelinek könyve erről a hazugságról. Benne összetörik, torzzá és nevetségessé válik minden, ami kiteljesíthetné a zongoratanárnő nőiségét, hivatását, személyiségét. Vonzódását a szép ruhák iránt vásárlásokban éli ki, az elfojtott szexualitás megalázó tévutakon keres kielégülést, a bosszúállás vágya a tömött villamoson hangszerekkel, táskákkal utazó tanárnő alattomos módon végrehajtott taszításaiban, ütéseiben vezetődik le. Fájdalmasan, idegesítően, szeszélyesen, szépségesen női könyv. Olyan, mint általában a viszonyunk a nőkhöz, néha rajongunk értük, máskor elviselhetetlennek tartjuk őket, miközben ők változatlanul ugyanolyanok.

/Elfriede Jelinek: A zongoratanárnő – AB OVO Kiadó – Fordította: Lőrinczy Attila – Budapest, 1993. – 231 oldal/

Berlin – 1945

Arisztotelész két és fél ezer évvel ezelőtt, az alapoknál, egymás ellenében alkotta meg a história és a literatura fogalmát, leszögezvén: előbbi a megtörtént eseményekkel foglalkozik, utóbbi pedig a tipikussal, azaz, ami nem történt meg, de többet mond azáltal, hogy a lényegeset emeli ki a mindennapokból. Valóság és képzelet műve világosan megkülönböztethető, ám mégis, a két tudomány vagy két művészet szétválasztása azóta sem egyértelmű. A történelem eseményeinek egy vízió ad folyamatot, irányt, követhetőséget, az irodalom pedig minduntalan ábrázolni akarja a történelmet. Az sem sok segítség a fogalmi tisztázásra törekvésben, hogy az egyiket újabban tudománynak, a másikat művészetnek nevezzük. Mindkettő bőségesen fölhasznál a másik eszközkészletéből, mindkettőnek kimeríthetetlen kincsesbányája a múlt, és mindkettő újabb és újabb narratívákkal értelmezi azt, ami megtörtént, vagy megtörténhetett volna közös múltunkban.

A régi korok történelméhez szükséges a képzelet, mert a kevés emlék és tárgyi lelet hézagait valamivel ki kell tölteni. Az újabb idők ábrázolásánál pedig az előzetes koncepció szükségeltetik, amely kiválogatja a rendelkezésre álló bőségből a tipikusát. A bemutatásra kerülő könyv Berlin elestét mutatja be, az 1945-ös év eseményeit, a frontokat, a vezéreket, a lakosság reakcióit, a katonák mindennapjait. Összességében semmi olyan nincs a könyvben, amivel a kor iránt valamennyire érdeklődő már ne találkozhatott volna. Megírták az összes fő- és mellékszereplők az emlékirataikat, Hitler gépírónőjétől Churchillig, kiváló regények, filmek dolgozzák fel az eseményeket Szimonovtól Solohovig, Irwin Shawtól Joseph Hellerig, Leonhard Franktól Günther Grassig, hogy csak a három oldal irodalmi terméséből emeljek ki néhány életművet.

Antony Beevor könyve az úgynevezett népszerű történelem kategóriájába sorolható, és – szerintem – inkább írói teljesítmény, mint történészi. Meg tudja idézni a korszakot: Sztálin kisstílű bűnöző trükkjeit, a Hitlert körülvéző vezérkar belső vetélkedéseit, Roosevelttel született naivitását, Churchill manőverező képességét, s melléteszi a hétköznapi apró dokumentumait, részleteket az újságok cikkeiből, a frontról írott levél részletét, fölidézi milyen viccek járnak a bombázott Berlin lakosai között (az optimisták angolul, a pesszimisták oroszul tanulnak). Örület és józan számítás, verseny a Németország által elért nukleáris

eredményekért, a szövetségesek áskálódásai egymás ellen, ami már megelőlegezi a hidegháborút, a csapatok belső szelleme, a németek szenvedései – mind elénk rajzolódik izgalmasan. Látszólag bátor könyv, mert leplezetlenül szól a sáskahadként fosztogató, erőszakoskodó ázsiai hordaként ábrázolt Vörös Hadseregről, akiknek „jogos” bosszúvágyát még Ilja Ehrenburg vezércikkei is tüzelik, de az amerikaiak sem jobbak... Apró érdekességek színesítik tovább az elbeszélést, kis anekdoták, furcsa, megtörtént, groteszk események, technikai trükkök és mély bölcsességek. Egyveleg, szórakoztatás, a második világháború egy lehetséges olvasata, amely a lebilincselő érdekességet tekinti elsődleges feladatának. Annyi időt megér, ameddig elolvassa az ember.

/Antony Beevor: Berlin 1945 – Az összeomlás – Fordította: Tóth Róbert – Gold Book Kft – 461 oldal – 2999 Ft – Évszám nélkül./

AZT KAPJUK, AMIT MEGSZOKTUNK

Sima recenzióknak indult az alábbi cikk, Moldova György új könyvének (Ha az Isten hátranézne) elolvasása után. De menet közben rájöttem, nem az íróról van már szó, hanem a mai világ leírásáról az irodalmi szociográfia eszközeivel. Valamikor tettszámba ment a pusztaság leírása, az olvasóközönség tájékoztatása arról, mi is van ebben az országban. Éles szem kellett, meg némi bátorság hozzányúltni a szent tehénhez. Ez a módszertan kifulladt. Talán ha Győzike végigfutna az Ormányságon egy kamerával, hathatósabban megmozgatná a köz véleményét...

Rosszindulatú, ám elnéző megközelítéssel azt is írhatnánk, hogy Moldova György író bejárta az Ormányság összes faluját, mindenütt megkereste azt az egy-két embert, aki kimondta a tutit, hogy Kádár alatt jobb volt. Az író nem akar pereskedni, meg az se lehet célja, hogy a helyi közmegvetésnek odadobja a bátor nyilatkozókat, ezért körülír, neveket ferdít, homályba burkol. Nem lehet olyan bátor mindenki, mint egy közíró. Fekete-fehér fényképek egészítik ki a két-kötetes opust, lepusztult házak, sivár környezet, iránytalan emberek illusztrálják a mondanivalót.

A kimondott publicisztikai cél: „visszahelyezni a térképre” ezt az elmaradott kistérséget, elég ködös ahhoz, hogy megállapíthassuk, sikerült, a szonda legalább olyan mélyre hatolt, mint annak idején Végh Antal vagy korábban Fülep Lajos műszere. És akkor mi van? Az egykori szociográf irodalom meg a népi írók mozgalmak el tudott érni valami ingerhatárt, amire meg kellett mozdulnia a politikának, mert fölébredt a közvélemény. Illetve: volt egy minimális közmegegyezés abban a kérdésben, hogy az egykézés nagyon rossz dolog a nemzet megmaradását illetően, vagy a szocializmus idején abban, hogy a közösség felelős a nyomorban, tudatlanságban szenvedő tagjának állapotáért. Jelen esetben a Moldova-fanok megveszik a terjedelmes életmű legújabb darabját, s azt kapják, amit megszoktak, szélsőbalról megfogalmazott társadalomkritikát, Kádár-nosztalgiát, együttérzést az alulra kerültekkel és megszorítottakkal.

Jóindulatú, ám kritikus megközelítéssel azt is leírhatnánk, hogy a recenzens itt él, ennek a tájegységnek a szélén, dekódolni tudja az elferdített neveket, sőt sokakkal beszélt, akik valamilyen módon belekerültek a könyvbe. És egy sem szól elismerően az elvégzett valóság-feltárásról. Nem személyes sértettségek vagy megsebzett hiúságok háborodnak fel az ellen, aki kitergeti a szennyesünet, hanem mind a felületességet, az elfogadhatatlan nagyvonalúságot róják fel a szerzőnek.

Tudjuk, nem várható el egy 74 éves közírótól, hogy szakítson bevált módszereivel, földadja kliséit, változtasson technikáján, egyáltalán: észrevegye, hogy valami istentelenül megváltozott ebben a világban. Őt így, ilyennek szerették meg az olvasói, s az életkor meghozta hozzá a keserű szkepticizmust, a bölcsnek tűnő belenyugvást. A könyv legjobb részei Moldováról szólnak, ahogy megpróbál elszaladni a feladat elől, őszintén sugárzik a reménytelenség és a tehetetlenség a munka elején, ahogy az adóbevallás kitöltéséhez fog a szellem embere, és nem csökken, csak belefásul, ahogy haladunk előre. Az Ormányság lepusztultsága hozzáadódik az író kedvetlenségéhez, és nem tudjuk, melyik nyomasztja jobban az olvasót.

Az Ormányságról annyit kell tudni, a kisebbségi olvasók a célközönség most, hogy a róla szóló leírások erősen emlékeztetnek a csángókról szóló könyvekhez. 1930 óta mindig az utolsó utáni pillanatban érkezik az utazó, és egy kultúra romjaiból következtet az egykori nagyszerűsége, amelyért kár. Alapjában a paraszti életforma lassan másfél százados válságáról van szó. A kisközségi létforma, amikor egy faluközösség önállóan megteremtette és megtermelte a létfeltételeit, évezredekig volt munkaképes úgy, hogy a népesség kilencvenvalahány százaléka ezzel foglalkozott. Az sem volt fenékig tejfel, de szeretünk visszarévedni elmúlt aranykorokba.

Ma már a fejlettebb gazdaságú országokban öt százalék alatt van a mezőgazdasági termeléssel foglalkozók aránya. Ehhez történelmileg megörököltünk egy családi gazdálkodásra épülő településszerkezetet. Kevesebb a föld, mint amennyi embert el tud tartani. A paraszti közösségek egyik válasza a kihívásra, s ebben híresült el az Ormányság, az egykezés. Nem csak errefelé dívott, de Kodolányi és Fülep meg mellékesen Móricz, ezzel lármázta fel az országot. A másik válasz: a kirajzás. Ezt éljük jó ideje Magyarországon, Romániában, az Ormányságban, Székelyföldön és Csángóliában. A fiatalok, dolgozni akarók, jobb életről álmodók elmennek azokra a vidékekre, ahol munka is van meg tisztes fizetés. S maradnak az öregek, meg a segélyből és adományokból megélni

akarók. Vissza lehet nosztalgiázni, hogy mennyi tehén volt még harminc éve a faluban, s hogyan kaszálták a férfiak a kertek alját. Csak a globális trendekkel nemigen érdemes szembeszállni, hiába ültet az ember a kert végébe pityókát, amikor csak a vetőmag meg a növényvédő szer többbe kerül, mint amennyiért megkapod a szupermarketben készen.

Nagyon egyetértünk abban, hogy botrányos a helyzet, nem csak az Ormánságban, hanem az unió frissen csatlakozott államaiban szinte mindenhol belefut az utazó az egykori iparvidékek otthagyt roncsaiba, elmaradott térségek mélyszegénységbe süllyedt falvaiba, az ember alatti létben az állami segély vékony madzagján lógó nyomorultakba. Az is egyértelmű, tenni kellene valamit. Innen viszont elágaznak útjaink. Mert az nem megoldás, hogy támasszuk fel Kádárt, vagy klónozzunk magunknak egy Hugo Chavezt. Nyilván Moldova sem erre gondol, amikor közlekedés az illetékesek arcába kiabálja az igazságot.

De kik az illetékesek? Kinek kellene a vádak magára vennie, és tüstént intézkedéshez látnia? Ki hallja meg a kiáltó szót?

Szerény véleményem szerint az egy másik társadalom, amelyben egyértelműen ki voltak jelölve a szerepek, s voltak a társadalomkritikát művelő engedélyezett, akik megírhatták a penészeleki helyzetet meg a Magyarország felfedezése sorozatot, amire megmozdultak a nép képviselőinek választott párttagok, mert vették az adást, s beleírták a következő ötéves tervbe, meg határozatba foglalták a pártkongresszuson, és lassan beindult a bürokratikus gépezet, és megoldotta határidőre a problémát. Minden tervezetten és tervszerűen működött. Nem is igen érthető, miért bukott meg. (Tudjuk: alulmaradt a világméretű gazdasági versenyben, a fegyverkezés és a hatékonyság területén abszolút lemaradt.) De még mindig nehéz vitatkozni Moldova proli szemléletével, mely szerint a hárommillió koldus egy konstans szám ebben az országban, kivéve Kádár harminc évét. A tömegek ekkor tapasztalták meg milliós nagyságrendben a jóllakás és a jó lakás elérhetőségét. Nem tudjuk ellenőrizni, de úgy gondoljuk, hogy a modernizáció szocializmus nélkül is lezajlott volna Magyarországon, ugyanúgy, mint a szovjet érdekszférán kívül eső területeken Európában.

Abban is egyetértünk, hogy az érzékelhetőnél mélyebb a válság, amit most átél a világ. Ha az Isten hátranézne, ütős cím, meglátná, mi van az Isten háta mögött elterülő vidéken. Egyhangúságában megkapó, ahogy sorolnak a falvak, mindegyik gazdag volt, a mainak a többszöröse volt a lakosság, a cigányok a faluszelig merészkedhettek, mindenütt volt iskola, pap, közösség. Most elfogy az út,

omlik a vakolat, zárva a templom, hitelből isznak a népek a kocsmában, ha van még kocsmá, megélhetési bűnözés lopja az erdőt... A nosztalgia ködén átsejlik, hogy, bizony, olyan országos gondok kerülhetnének terítékre, mint a munkanélküliség, a segélyezés rendszere, amely kitermelte a megélhetési elősködők rétegét, a cigánykérdés, amely a politika játékszerévé válva igazi válságba jutott, a mezőgazdaságunk európaisága. De nem kerül sor elemzésre, föltárássra, a mantra következik: a tőkés kizsákmányolja a munkást, a politika választások táján mutat érdeklődést a vidék iránt, a rendszerváltás és a privatizáció csak a nép és a proletariátus újabb lerablásáról szólt, meghalt Kádár, oda az igazság.

A valóság feltárása megtörtént, sokkoló a helyzet, a kapitalizmusnak ez a korai, tőkegyűjtő korszaka, miközben ráncszakadnak a globális trendek, igazán undort keltő. És már munkásosztály sincs, amely összetörné a rabigát, és uralomra juttatná az éhes proletárt. Az életképtelen falvak kiürülnek, a versenyre képtelen rétegek pedig tengődnek a nyomor és az emberi lét határvonalán, forradalmat ezek nem csinálnak. Moldova most, a hírek szerint, Miskolc környékén gyűjti az anyagot a következő könyvéhez. Megjósoljuk, lényegében ugyanazt fogja írni, amit az Ormányságról.

HA A SZTÁROK KÖNYVET ÍRNAK

Az alább következő széljegyzeteket az köti össze, hogy a szerzők a médiából ismert személyiségek, nevezhetjük őket a közkeletű kifejezéssel médiasztároknak. Médiasztár úgy lesz valakiből, hogy fő műsoridőben, amikor a népesség nagyobb része a képernyő előtt ül, akkor nagy gyakorisággal megjelenik az arca. Olvashat föl híreket papírról vagy sugógépről, megjósolhatja a másnapi időjárást, figyelmünkbe ajánlhatja bármelyik mosóport, vagy akár kávét is darálhat, ha megjegyeztük a vonásait, akkor ő menthetetlenül sztárrá (jelentése: ismert arc, angolul: csillag) válik, megjelenik a bulvárlapokban, hírértéke van a kutyája hasmenésének, és a példáján el lehet adni az egzotikus utazásokat. Ez még mind nem lenne baj, aki nem néz televíziót s nem vásárol bulvárlapokat, az úgy megy el mellettük az utcán, mint bármely közönséges földi halandó mellett.

Hanem a sztárok könyveket is írnak. A könyvpiac túltengő kínálatában is megnőtt az ismertség, a sztárság reklámereje, s az eladási listák élére ritkán kerül irodalmi vagy művelődéstörténeti érték. Szakácskönyvek, ezotéria, hogyan fogytam hatvan kilót s a többi. Nincs is ezekkel semmi baj, azt nyújtják, amire a piacnak igénye van, a vásárló csupán meg akar győződni arról, hogy a sztár is ember, véges és korlátolt lény, mindössze több pénze van a mániáira, mint a hétköznapi embernek. A gond ott keletkezik, ahol a sztárság egyben értéktudatot is sugall, olyan kérdéseket és témákat vet fel, amelyek nehezen viselik a felszíni csillogást, mélyebb társadalmi gondokat képviselnek, tanulmányozásuk nem intézhető el két csillogó esztrádműsor szünetében.

Rejtélyes haláleset az irodalomtörténetben

Az Országos Rendőr Főkapitányság szóvivője könyvet ír József Attila halálának körülményeiről. Gőzmozdony a címlapon, a kéményen kitóduló füstben a költő arcképe. Krimi a javából. Az általános és középiskolai oktatás jóvoltából széles ismertségnek örvendő főszereplő, akit még mindig kísérnek közhelyes monda-

tok: „vonat elé vetette magát”, „őrült volt”, „az embertelen kapitalista társadalom halálba zavarta az érzékeny lelkű poétát”. És akkor a tévéből jól ismert, doktori címmel rangosított országos főtekinélyű rendőr, amúgy sármos, férfias keménységű föllépéssel, nekidurálja magát, hogy szakmája tudományos apparátusának széleskörű eszközrendszerével tisztába teszi a rejtélyt, megoldja a feladványt, eloszlatja a ködöt. Ha nem lógna ki az egész vállalkozásból az üzleti szándék, akár tiszteletreméltó vállalkozásnak is ítélnénk, nem tabu egyik tudomány belvilága sem, gyakori eset, hogy a kívülről jöttek, más szakmák/tudományok képviselői megtermékenyítően hatnak azáltal, hogy új szempontokat hoznak a kutatásba.

A szerző könyve vége felé utal arra, hogy példátlan méretű szakirodalom foglalkozik József Attilával, s érzékelteti, hogy ebben valószínűleg közrejátszik a nemzet rossz lelkiismerete, felelősségtudata, amely nem tudott odafigyelni a történelem során legjobbjaira, s csak haláluk után részesíti őket a nekik megjáró tiszteletben. Annak is találhatók nyomai Garamvölgyi László könyvében, hogy a nagymértékű szakirodalom egy részében elmélyült, szereti József Attilát, fölmérte az emberi költő nagyságot, s megpróbál túllépni a kriminalisztikai szemlélet elemző apparátusán.

Alapvetően és lényegében nem kapunk semmi újat ahhoz képest, amit az irodalomtudomány már réges-régen föltárt a költő életével, halálával, tevékenységével kapcsolatosan. Az öngyilkosság gyanúját már évtizedekkel ezelőtt megcáfolták, szinte mindenki megírta az emlékiratait, aki valamilyen kapcsolatba került a költővel, s mostanában küszködik azzal a tudománnyal, hogy megtisztítsa a személyiséget azoktól a legendáktól, amelyek a „proletariátus poétáját” öntötték szoborba az élet- és pályarajz legendásításával. Garamvölgyi László, sajnos, a tragikus haláleset mögé odarajzolja a József Jolán által regénybe vésett klisé a gyermekkor nyomoráról, a város peremén és nevelőszülőknél töltött évek lélekbe ivódó megaláztatásait, amelyek bizonyára közrejátszottak abban, hogy az alkotói pálya ennyire kurtára alakult. Bűnvádi eljárássá alakul történelmünk múlt századának első fele, amely nem törődött az emberrel, a tehetséggel, a szegényekkel. Hát kérem, a világ mindig elviselhetetlen egy érzékeny lélek számára – hogy mi is mondjunk valami bölcsét a könyv kapcsán. Dicséri a szerzőt, hogy túllép azért az iskolás sémákon, néhol meglepő érzékenységgel közelíti meg a problémát, de nem kapunk többet, mint amit eddig is tudtunk. Talán ismeretterjesztő szempontból tekinthető nyereségnek a könyv, talán

olyanok is kézbe veszik, ismerkednek József Attila verseivel, akik máskülönben ezt nem tennék. De – gondolom – ők se azt kapják, amit vártak.

A példátlan méretű szakirodalomra pedig egyetlen közismert magyarázat van, ugyanúgy, mint Shakespeare, Mozart vagy Leonardo esetében: a zsenialításban megnyilatkozó emberi szellem rejtélye, amely legyőzi a mulandóságot. Minden más mellékes.

/Dr. Garamvölgyi László: Hogyan halt meg József Attila? – Pallas Antikvárium Kft. 2001. 178 oldal, plusz fényképek, dokumentumok/

Egy elmeosztály élete

Az örültség, a személyiség időleges zavarai mindig is érdekelték az olvasókat, lásd az előző könyvismertetést, s az ember bensője felé forduló kutatómunka kissé összezilálta a magunkról alkotott képet az elmúlt évszázad során. Már egyáltalán nem vagyunk biztosak a normálisnak tekintett többség megbízhatóságában, átjárható vékony határok választják el a hétköznapi az orvosi értelemben vett kórostól. A kivételes érzékenység sok alkotót sodort az örületbe, minden közösségben vannak többé-kevésbé „keccentnek” tekintett jámbor bolondok, és a vasráccsal védett zárt intézetek sokaknak megmozgatják a képzeletét.

Havas Henrik, a jónevű riporter és tévésztár szakmájában gyártja a könyveket a pornóiparról, a börtönökről és a Lipótról. Mások is írnak könyveket, mások számára is rendelkezésre állnak ezek az ütős témák, szabad a pálya. Mégis Havas Henrik az, aki évente egy-két vaskos könyvvvel megjelenik a piacon, és komoly bevételeket termel a kiadónak és saját magának. Nincs más, aki esetleg jobban meg tudná írni ezeket a témákat? De van. Sőt rengeteg könyv jelenik meg az említett témakörökben is, gyakran sokkal jobban körüljárva, feldolgozva, elemelve a kérdést, időnként közönségfogyasztásra alkalmasabban fölturbózva, s mégis, az árukapcsolásnak ez a módja a nyerő. Az ismert név és arc, hozzá egy bulvártéma, látszólag mély és elemző bemutatásban.

Nem akarunk senkit leleplezni, a gyakorlatlan olvasó is érzi, reméljük, hogy hosszú, unalmas, terjengős, gyorsan és rosszul megírt könyvet fogott a kezébe. Pedig a téma megérne egy misét. A riporter szerződést köt a kiadóval, határidőre

szállít, szépen beosztja a szűkös időt, fogja a riportertermagnót, a különleges helyszínen érdekes embereket keres, célzott kérdésekkel megbeszéli az alanyokat, mindezt számítógépbe kopogja, itt-ott megfűszerezi személyes benyomásokkal, és már mehet is a nyomdába. A téma van annyira érdekes, az extrém emberi sorsok annyi abszurditást és sztorit tartalmaznak, hogy koncepció és egységes szemlélet nélkül is könyv lesz az összehordott anyagból. De nincs így. Mégsem lesz könyv, csak összefércelt riportok halmaza, amit néhány oldal terjedelemben földob néhány érdekesebb egyéniség, a többi belefut a rutin unalmába.

/Havas Henrik: Gaszner és Rihmer főorvos elmeosztálya, kiadta: a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, évszám nélkül, 317 oldal, amelyből az utolsó negyven tartalmazza a Lipót történetét s néhány tesztet, kérdőívet, amelyek kitöltése után megbizonyosodhatunk, nem szenvedünk-e depresszióban, pánikbetegségben, s terápiás javaslatot is kapunk, ha netán mégis.../

Az irodalom és a kapitalizmus szelleme

A kapitalizmus az őt megelőző korszakokkal ellentétben fölszabadította az emberi alkotókedvet, energiát, hatékonyságot. Soha nem látott mennyiségű technikai újítás, mérhetetlenül megnőtt hatékonyság és termelékenység jellemzi. A tőke és a munkaerő szabad áramlása jólétet és emelkedést idéz elő, az egyéni gazdagodásvágy racionalizál, közösségi hajtóerővé válik. Legalábbis ez az elvi modell. A belső ellentmondásokról most nem szólunk, csupán egyetlen aspektust vizsgálunk, azt is csak egyetlen szempontból. Iparszerűvé válik a szórakoztatás, a kultúra is, amelybe érdemes vagy nem érdemes beruházni, ha profittermelő képessége versenyezni tud a bányászattal, acéliparral, mezőgazdasággal. Minden pénzre, százalékra, számokra váltódik.

Az iparosodás, ki kell jelentenünk, nem a legjobb hatással volt a kultúrára. Tény, hogy egyre szélesebb rétegek részesülhetnek a civilizáció áldásaiból, de a magaskultúra alkotóinak szűk rétegében a kommercializálódás, a tömegtermelés, a felszínesség felé szorítják az alkotás folyamatát. A sikeres vagy jónevű szerzők, alkotók műveire megnövekszik a kereslet, ezt a piaci szabályok szerint ki kell használni, tehát az alkotó folyamatosan termel és szállít, amíg tart a konjunktúra. Nincs idő érlelésre, pihentetésre, hosszas elmélyült bíbelődésre, csiszolásra,

tökéletesítésre, addig kell előállni az új és elképesztő művel, amíg a vásárlókedv töretlen.

Harmadik tollhegyre tűzött szerzőnk ennek a folyamatnak részese és áldozata. Beszippantotta a szórakoztató nagyipar, színdarabjaira tömegek kíváncsiak, megy az üzlet, addig kell ütni a vasat... – tehát szerzőnk ír és ír egyfolytában. Van olyan színházi szezon, amikor négy új darabbal is jelentkezik. A kapkodás és a sietség természetesen nem a színvonalat erősíti, elemezhetően kimutatható a közönség igényeinek egyre „udvariasabb” kiszolgálása. Horrorisztikus gyilkosságok a színpadon, ezotéria és misztikum, szellemlények és bűvészmutatványok, örület és hatalomittas diktátorok, az emberi állatkert legszélsőségesebb esetei vonulnak föl, mint egy bűnügyi panoptikumban. A szerző nyelvezete is a közönség kegyeire pályázik, minden színházlátogató réteget kiszolgál, ezért a drasztikus altáji humortól a szóviccen keresztül az intellektuális poénokig folyton változtatja a hangot.

Klasszikus és tipikus esete annak, amikor az alkotót „elkapja a gépszíj”, hogy stílszerűen az ipari forradalom által generált nyelvi készletből válasszunk idevágó szólást. A szerzőnek – tagadhatatlan – van valamiféle veleszületett tehetsége, nem mindenki képes arra, hogy színpadra varázsoljon érdekes embereket, izgalmas szituációkat, eseményeket, amelyek a valódiság látszatát keltik. El tudja hitetni a nézővel, hogy az illúzió róla, neki, érte születik a deszkákon. Érzeke van a humorhoz és a költészethez, emelkedett és vidám pillanatokat egyformán ügyesen hoz létre, hálás szerepeket tud formálni tehetséges színészeknek.

Ez a tehetségét apró pénzre váltó, és eredetiségét szétszóró szellemes vígjáték- és drámaiparos tipikus példája a kapitalizmus szórakoztató ágazatának. Elgondolkodunk azon: mi lehetett volna belőle, ha korábban születik, egy nyugodtabb, klasszicizáló korszakban alkot, amikor nem hajtja a profittermelő szellem, van ideje kiérlelni, csiszolgatni műveit, és a mennyiség helyett a minőségre tud koncentrálni.

/William Shakespeare: Hamlet – Európa Könyvkiadó 1984. Fordította: Arany János, 230 oldal/

Tisza Kata

*„Hogy a szex undorító?
Csak, ha jól csinálják!”*

(Woody Allen)

Hihetjük-e azt, hogy a jó ízlésnek és a pornográfiának van konszenzuson nyugvó határa, és ezen lehet szépen egyensúlyozni? Ami innen esik, az keresztényi értelemben is tetszést arató tevékenység, mert szaporodni és sokasodni szükség-szerű, ami pedig túlmegy, az aberráció, eltévelyedés, Szodoma és Gomorra, amikkel tele van az Ószövetség. Határ természetesen nincs, mégis akadnak olyan akrobaták időnként, akik úgy gondolják, ők pontosan tudják, meg a társadalmi életünk egyébként is tele van értelmetlen tabukkal, hát tekintsük tevékenységünket az egészséges életöröm felvilágosító missziójának, és az üzleti siker mindenképpen garantált.

A huszonegyedik századra nagyon megokosodtunk, és biztosan tudjuk már, hogy az írói szándék egy csupán a mű értelmezési lehetőségei között, a Swift-i maró satírából sikeres gyermekkönyv lett, a gyermekek számára íródott Micimackóról pedig filozófiai értekezéseket írnak.

Az erotika irodalmi megjelenése pedig még ingoványosabb terep. Utaltunk már a Bibliára, amelynek szöveggyűjteményébe belekerült egy testiség központú versgyűjtemény, és történetünk másik végén ott az Internet, amelynek leglátogatottabb oldalai a pornográf tartalmak. Tehát a figyelem és az érdeklődés lankadatlan. De, mindezek mellett vagy ellenére van, létezik irodalmi jelentőségű pornográfia, zaftos és művészi megoldásokkal, és, mondhatni, az olvasói szándék dönti el, hogy malackodás céljából olvasunk, vagy magas kulturális igényeinket elégítjük éppen ki. Éppenséggel mindkettő egyszerre is lehetséges, ha jól csináljuk.

Vannak tartalmak, amiket szívesen olvasnak az emberek (még nem egészen múlt idő), és jelentős számú írónk, költőnk tanulmányozta az úgynevezett ponyva-irodalmat, fontos dolgokat megtanult és beemelt a magas irodalom eszköztárába. Arany, Móricz, Cseres Tibor megfoghatóan profitált ezekből a témakörökből. Arany János malac versei sajnos megsemmisültek, állítólag az örökség kezelője (Voinovich Géza) megsemmisítette őket a bronzba öntött nemzeti nagyság

védelmében. Móricz, bár élete nagyobb részében téves képzeteket ápolt magában a szexualitásról, éppen a Túri Dani személyében ábrázolt tiszta pornográfiaival tört be a szélesebb ismertség kapuján, igazi olvasói mindig a szenvedélyt becsülték benne, a „nagylöttyös” indulatot, amely alkotni, teremteni, megtermékenyíteni akar. Cseresnél pedig már túlcsap, szinte kiszámított tervszerűséggel ábrázol eltévelyedéseket, parázna szobrokat, szexuális betéteket az adott regény mérnöki pontossággal meghatározott helyein.

Nézzünk világirodalmi példákat is. De Sade márki börtönmagányában olyanmennyire túlhajtotta a fantáziáját, hogy már olyan nincs is, mégis irodalom, amit művel. Zola a naturalizmus jegyében pontosan leírja a külvárosok prostitúcióval és bűnözéssel terhelt életét, a Nana mégis elsősorban égőfülű kamaszok tankönyve volt, legalább még az én ifjúkoromban. A huszadik században megjöttek a szókimondó férfiasak, mint Hemingway, akik szikár nyerseséggel egyszerűen nevén nevezték a dolgokat, és ettől borzasztóan modernnek tűntek.

Most ott tartunk, hogy nincs tilos tartalom, van (talán) egy jóízlés, és az irodalomban csak az írástudás számít meg az emberi minőség. Jó, ha mindkettő együtt működik, de gyakran elég az egyik megléte. Ezt nem mindig tartjuk igazságosnak.

A Tisza Kata által létrehozott valami ebben a viszonyrendszerben külső jelenség. Nem irodalom, és nem pornográfia. Egyrészt adott egy jó nő, fiatal, és feltételezhetően a maga kurválkodásait írja meg, amolyan élménybeszámolót arról a média-, művész-, színészbrancsról, amelynek a magánélete amúgy is a szemünk előtt zajlik, másrészt olyanféle betörési kísérlet, mint Móriczé volt annak idején, annak ösztönös ereje nélkül. Van benne pornográfia, aminek gyenge, mert számításból tisztel valamiféle határokat, amelyeket az itt sikerre vágyók már régen túlléptek, irodalomnak ugyanettől nem jó, mert semmiféle elszántság vagy újítás nincs benne. A pillanatnyi sikerességet talán az adja, hogy az a bizonyos szűkebb kör dekódolni tudja, melyik politikus vagy sztár leleplezése történik meg a közéleti és a lepedőn előadott teljesítmény ábrázolásával. Szóval, egyszerűen nem jól csinálja, tehát nem is undorító.

Tvrtko

Médiaceleb sztárriporter könyvet ír. A könyv áru, piaci sorsát eldönti a marketing, a reklám, az időzítés, az áruvédjegy meg a szerző ismertsége a vásárlói potenciállal rendelkező célközönség körében. Bizonyos elhanyagolható kisebbségbe szorult könyvolvasók viszont megkövetelnének ezen árucikktől valami kulturális jelleget. Stílusra, mondanivalóra, tartalom és forma egységére, a magyar stilisztika kiforrott szabályaira gondolva általában számon kérnének valami minimumot a két borító között a felsoroltakból. Úgy tesznek, mintha csak ők olvasnának könyveket. Törpe minoritást képviselnek. S az ebből a tényből fakadó mély frusztráltságukat úgy vezetik le, hogy darabokra szedik a sikerkönyveket mindenféle lapok hasábjain.

Kimondhatatlan nevű és kettős identitású honfitársunk kétgyermekes apa. Két szép fiúgyermeké egészen apró korától kezeli a számítógépet, szüleik dicséretes középosztályi indíttatással igyekeznek a boldog gyermekkort és ezáltal a tisztes felnőtt élet esélyeit megteremteni nekik. Az aggódó apuka beleszaladt az internet fertőjébe. Mert mégiscsak botrányos, hogy – mondjuk – beírjuk a keresőbe a „nagymama” szót, s már az első tíz találatban ott a „nagymamaszex” kifejezés, ahonnan két kattintásnyira már szado, mazo meg pedofil tartalmakhoz jutunk. Micsoda veszélynek vannak kitéve ártatlan gyermekeink! Itt azonnal és sürgősen tenni kell valamit!

Ha a kérdés tematizálását tekintjük, akkor a legszerencsésebbnek mondható, hogy egy nagy ismertséggel rendelkező, sokak figyelmét fölkelő személyiség dobja a köztudatba a társadalmi megoldást követelő botránykavaró felvetést. A háromszoros Kossuth-díjas élő klasszikus hiába írná meg százszor plasztikusabban, elemzői elvesznének a szakfolyóiratok félhomályában, a jó tollú újságíró lázító riportját átfutná néhány újságolvasó a sport meg az időjárás között, és annyi. Ha igazi figyelmet akarunk, akkor kell a milliós nézettség meg a kékesen villódzó képernyő, anélkül már valóság sincs. Százszor – ezerszer hatásosabb, mondjuk, Lady Diana föllépése a taposóaknak ellen, mint kéttucat diplomata tárgyalása az ilyen-olyan csúcson. (Tényleg: mi van a taposóaknakkal, mióta meghalt?) A valódi tekintélyek, tudósok, gondolkodók már régen nem tudják megszólítani a tömegeket. Míg azok, akiket az egyszerű nép a szívébe zárt, bármit el tudnak érni. Ez a jelenlegi kommunikációs alaphelyzet. Lássuk, mire jut a sztárriporter!

A könyv fekete borítóval jelent meg, vérvörös domború betűkkel emelkedik ki a síkból, tapinthatóan, a FERTŐ cím, a szerző neve fehérrel, bekarikázott 18-as szám a jobb alsó sarokban, s még felkiáltójellel: szülőknek kötelező! Százhatvannyolc oldalnyi vastag papírra nyomott szöveg, miáltal a kötet ránézésre tartalmasabbnak tűnik.

Biztoskezü riporter rátalált a köz felháborodására méltó témára, innen már csak szorgalom meg harsányság kérdése felzaklatni a ránk figyelő tömegeket, és cselekvésre sarkallni a tunya döntéshozókat. Kezdetnek odarajzoljuk a normál családot, számítógéppel, internetezgető gyermekkel, amikor is váratlanul és hívatlanul belibben a képernyőre egy meztelen szőke néni, éppen csak egy csillagocska takarja a nemi szervét, még meg lehet magyarázni, hogy bizonyára melege van a néninek azért vetkőzött ennyire neki, ugyanúgy, mint azok a nénik, akiket az út szélén látunk óvodába menet harisnyában, kivillanó bugyiban. A mocsok és a fertő mindig is jelen volt a világban, a korábbi nemzedékek talán jobban el tudták határolni egymástól az élet tisztább és szennyesebb régióit. A gyermek számára a szeretet és a biztonság az első, ha ez megvan, a többit fel tudja dolgozni, gondoljuk mi. Meg nem is olyan bonyolult beállításokra van szükség a számítógépen, amelyekkel elzárhatóak a nem kívánt tartalmak. Ha már aggódunk, és nem műfelháborodást szimulálunk.

Az elszánt riporter természetesen utánajár a dolgoknak. Magyarország pornónagyhatalom, ha eddig nem tudtuk volna. Amíg fizetőképes kereslet van, addig gyártó is akad, és soha nem volt még ennyire könnyű dolga mindazoknak, akik leskelődésben, kukkolásban, perverziók szemlélésében lelik örömüket. A videó-tékák és a letölthető internetes tartalmak nagyobb hányadát ez az üzlet élteti. Egy kamera, néhány félamatőr szereplő, filléres befektetés, ezerszeres haszon. Értjük a lényegét, az észre ható érveken ezzel már túl is vagyunk. Következik a szívre és az érzelmekre ható szépműves munka. A riporter aláereszkedik az alagsorokban és elhagyott állatfarmokon üzemelő forgatási helyszínekre. Itt már az olvasó ízlése válogatja, hogy gyomorforgatónak vagy izgalmasnak, netán pornográfának minősíti a leírást. Kiöregedett kurvák és hajléktalan fazonok kis pénzért mindenre kaphatók a kamerák jelenlétében. Kis színes riport a magyar társadalom legaljáról, meg azokról, akik ezek kihasználásából élnek az átlagnál jobban. Totálisnak nevezhető körképben megismerhetjük azokat is, akik a jelenlegi ismereteink szerint betegek, szexuálisan aberrálnak tekinthetők. S itt akad egy kis bibi. Szóval: ebben a témakörben ki és mi tekinthető normálisnak? Veszélyesebb a téma, éppen ezért a szélsőségek ábrázoltatnak, meg az

áldozatok. Ki gondolta volna, hogy minden tizedik tíz éven aluli találkozik valamilyen formában a reá veszélyt jelentő szexuális aberrációkkal? És nem mehetünk el szó nélkül azon veszély mellett, hogy az interneten megjelenő ábrázolásokon felnövő generációknak esetleg téves képzetek alakulnak ki az erőszakról meg a testi szerelemről.

Menet közben észrevétlen de logikus lépéssel átmegyünk állatvédőbe, mert addig még rendjén volna „ha a felnőtt állat beleegyezésével, mindkét fél örömet szolgálva” stb. történe az állatos pornó, de bizony senki nem foglalkozik az állatok jogaival ebben az országban, arról nem is beszélve, hogy.

Tanulságosnak tekinthető még a kötetben megjelenő számítástechnikus figura, aki egyik oldalról jó pénzeket kaszál azzal, hogy elrejt a világháló bozótjában a megrendelő kívánságára a tilos tartalmakat úgy, hogy azért a fizető célközönség rátaláljon, a bűnüldöző szervek meg nem, a másik oldalról meg azzal, hogy biztonsági szűrőket gyárt az ilyesféle szennyezések ellen. Korunk jelképének tekinthető, konjunktúrája van a gátlástalan szakértelemnek.

Valahol ebben a kategóriában foglal előkelő helyet kipécézett szerzőnk. Valójában nem róla van szó, hanem a jelenségről. A könyvpiacot elárasztják a bulvár termékei, amelyek csak látszólag nyúlnak bele a társadalmi valóságba, inkább kiszolgálják egyfajta perverzió irányában az igényeket. A riporter az első húsz oldalban megmutatta a fölháborító valóságot, a maradék száznegyvenben szépen kiszínezte ezt a vázlatot, mert olvasói bizonyára erre kíváncsiak. Mert, bárhogy tagadjuk, egy fokkal sem különb ez a fajta kukkolás, amikor a nyomor, a szexipar és az aberráció bugyraiba pislantunk leplezetlen érdeklődéssel, mint mások ösztönéletének fürkészése. Csak itt kapunk hozzá egy olyan felületes látszatot, miszerint a valóság feltárása történik pozitív töltettel. Azután Vujity Tvrtkót meg is fenyegették, mert barátjával törvényjavaslatot próbált összeállítani az állatok védelmében, olvassuk a hírek között. Ebből már abszolút egyértelmű, hogy nagyon belenyúlt a fiú a témába, pedig egyszerű aggódó apukaként kezdte az egészet, és már az állatvédők között sem akárki.

Bevallom, nem olvastam a szerző többi könyvét, ezt is gyorsolvasással. Sajnos, nem különb, mint ami ellen megszületett: egyszerű és alantas érdeklődést kiszolgáló pénzkereset.

XX. század

CSÁTH-BLOG

A blog internetes naplót jelent, a közhasznú világhálón sokan napról napra nyilvános naplót vezetnek, bárki elolvashatja, aki odatéved, reneszánszát és új fénykorát éli ez a személyes-nyilvános műfaj. Szeretünk magunkról beszélni, és szeretünk belepillogni mások titkaiba, de a napló-fronton jelentkező túlkínálat fölvet néhány műfaji és befogadói kérdést. Amikor valamiből nagyon sok van, akkor beindul a szelekció: az elérhető naplók közül azok válnak népszerűvé (az Interneten ellenőrizhető, hányan olvassák rendszeresen), amelyekben egy más területen népszerű, közismert ember számol be a mindennapjairól, gondolatairól, tehát a bulvár jelenik meg, avagy olyanok teszik közzé gondolataikat, akik tudnak írni, ebben az esetben pedig kiagyalt, olvasókra kacsintó, céllal létrehozott írásművészetről, publicisztikáról van szó. Napló az olvasóközönségnek, amelyben eljátszom azt, hogy nem is nekik, hanem csak magamnak jegyzem le a velem történt fontos dolgokat. Önmagában ellentmondásos szerep, mert ha tisztességesen csak saját használatra írogatja valaki (esetleg bízva egy halál utáni megértő utókorban), akkor lehet kíméletlenül őszinte, feltárulkozó, akár kegyetlen; ha az azonnali publikáció szándékával íródik, akkor máris dialogikus műfajjá változik, tehát nem napló. Szándék és őszinteség teszi a naplót.

Ha ragaszkodunk a módszertani egyértelműséghez, akkor bizony minden olyan írás, amely napló címmel kerül publikálásra, csak akkor vehető komolyan, ha a szerző halála után kerül elő. Még ezek közül is nagyon gyanúsak azok, amelyek igazságot osztanak a túlvilágról. Csáth Géza naplói minden szigorúságos előírásnak megfelelnek. Kosztolányi Dezső unokatestvére, ígéretes írói kezdés után, orvosi végzettséggel, zeneszerzői tehetséggel, virtuóz előadóművészi teljesítményekkel egyszer csak öngyilkos lett, előtte lelőtte a feleségét. Biztosan érzékelhető, hogy Kosztolányiéval rokon, talán annál is nagyobb tehetség lobbogott benne, annak fegyelme nélkül. A halála után előkerült naplók ennek dokumentumai. Küzdelem a tehetséggel, a hivatással, az alkotáshoz szükséges érzé-

kenység kínjai, a termékenységhez szükséges összeszedettség és gazdálkodás képessége nélkül. A tehetség önmagában semmi, kezűgyesség, rugalmas hangszálak, intelligencia, születéssel kapott lehetőség és adomány, de hogy lesz-e belőle világhír vagy rajztanári állás a vidéki gimnáziumban, az egészen más személyiségjegyeken dől el. Belejátszik a befogadó közeg, az éppen uralkodó divatok és messiásváró közhangulatok, de nagyjából az egyéniségen múlik, meg tudja-e mutatni ezt a talentumot, tud-e keveredni, kitartani, kompromisszumot kötni, folyamatosan célra tartani. Az a családi környezet, amely a magyar irodalom legegzenletesebb, folyamatosan magas színvonalon alkotó írástudóját, Kosztolányit kinemesítette magából, bocsátotta a képességek hasonlóan magasra tetézt rakományával útra Csáth Gézát.

Ígéretesen kezdett: sikeres színpadi bemutató, neves kritikusok által méltatott novellák, zenekritikusi munkásság vezető lapoknál, dicséret, támogatás minden oldalról. Orvosi diploma a zsebben, sikerek szépasszonyok körében, fiatalság, életkedv, habzsoló élvezete mindannak, amit az ifjúság kínál. Novellái, mint az ifjú, világháborúba vakon rohanó, modern huszadik század, tele vannak baljós jelekkel, elfojtott és kitörő ösztönökkel, héttérben viaskodó istenekkel, érzékeny idegbajokkal. Expresszív erő és impresszionista színekavalkád, Freud és Jung mélylélektani őszbozótja, a széteső polgári világrend haláltánca, amiből egy másik alkotó, Thomas Mann Nobel-díjat és világhírt alkot beosztó életmóddal. Csáth minden műve hordozza a tehetség valamilyen zseniális vonását, ígéret és robbanó apróságok, készülődés a nagy műre. Nem véletlen, hogy a Nyugat írói, költői előlegezték neki a bizalmat.

Dokumentum és tanulság a fennmaradt kétkötetnyi napló. Az első egy nyár dokumentációja, a fürdőszézonra állást vállal a kezdő orvos Stubnyán, alcím: feljegyzések 1912 nyaráról. A Monarchia unatkozó és elhanyagolt szépasszonyai nyárra fürdőbe utaznak gyógykezeltetni magukat. A már vőlegény ifjú orvos cseppnyi lelkiismeret-furdalással eleinte, később egy sportember aktivitásával kihasználja a lehetőségeket, a szobalányt is beleértve. Apró kis megjegyzések utalnak csak arra, hogy időnként bead magának ennyi meg annyi milligramm P-t, közérzetjavítás céljából. Egyszer négynapos depresszió követi az injekciót, megfogadja, hogy a továbbiakban nem él a méreggel. De mégis előveszi, amikor érkezik a menyasszony, tapasztalatból tudja már, hogy milyen eszközökkel tudja olyan formában tartani a férfiérejét, hogy ne érhesse szégyen, és ne érezze kiszolgáltatottnak magát. Ősszel visszatér Pestre, s már olyan árulkodó mondatok jelennek meg, hogy a cukrászda Closet-jében vettem magamhoz 0,012 P-t.

Konstatálja, hogy az intolerancia és a minden munka és emberi erőfeszítés megvetésének eluralkodó érzése a P hatásának tulajdonítható. De ellene szól, hogy P-mentes időszakban feleannyit sem lehet dohányozni, ami kétségbeejtő. Drága adót szed a természet, ha több örömet akarunk kicsikarni. Év végén jó polgári akkurátussággal elkészíti a mérleget: keresett ennyi és ennyi koronát, megjelent egy novelláskötete, 360-380 coitusban volt része, elcsábított tíz nőt, ebből kettő szűzlány, Horváték című színdarab... És terveket készít a jövőre: kétnaponként coitus, a mérget napi egy adagra szorítani, fogak megcsináltatása, hírlapírói állás megszerzése... S hogy mennyire komolyan gondolja, egy dolgozat következik a naplón belül: Morfinizmusom története. Szakszerű orvosi leírás az adagolás körülményeiről, mennyiségéről, a jelentkező testi és lelki tünetekről, eufóriás érzésekről kezdetben, a munka- és alkotókedv alakulásáról, a székelési problémákról és a szexuális élet zavarairól. Az elvonási kísérletekről s az egészséget folyamatosan erősödő önutálattal átélő érzékeny, intelligens egyéniség el-elbukó harcáról orvosi és irodalmi értelemben is pontos folyamatrajzot kapunk. Ajánlanám mindazoknak kötelező olvasmányul, akik a könnyű drogok liberalizálását, engedélyezését tűzték zászlóra.

A másik kötet a világháborúban mozgósított katonaorvos tárgyyszerű beszámolója. Nős, feleségével naponta levelet vált, ameddig lehet, latolgatja Európa jövőjét a háború után, beszerez és készletez a háborús hiányokra előre gondolva, soroz, gyógyít, vonul a hadikórházzal. Kifelé még a teljes emberi élet látszatát tudja produkálni, jó cimbora, lelkiismeretes orvos és a művészi alkotókedv is papírra vázol színdarabvázlatokat, novella-ötleteket. Leltári pontossággal számol be testi működéséről: étvágyról és az elfogyasztott ételek ízéről, mennyiségéről, székelési problémáiról, erotikus és rémálmairól. Egy jólképzett orvos, aki pontosan tudja, mi zajlik a szerveiben, hosszú távú elvonási tervet készít, mert alig egyszer-kétszer lépte eddig át azt a határt, ami fölött morfinistának, kábítóyszerfüggőnek nevez valakit a szakirodalom. Naponta négyszer injekciózza már magát, rosszulletekkel küzd, a kezdeti apró adagok nagyságrendekkel nőttek. Az eltervezett csökkentések első napján jó közérzetről számol be, tíz-tizenkét órással elviselhető tiszta időszakokról, akkor következik egy csökkentett adag, optimizmus, munkaterv, egy nap eltelik a mérsékelt, terv szerinti méregmennyiséggel, s hálát mond Istennek és a jó szerencsének, hogy, íme, sikerül kikapaszkodni a szenvedély, az önpusztítás szakadékaiból. Azután egy átcigarettázott éjszaka, álmatlanság, szorító érzés a szívben, halálfélelem, izzadás, míg hajnal felé megkönnyörik a szenvedőn, és bead magának egy nagyobb adagot. Három-négy napos visszaesés, növekvő méregmennyiség, kitisztuló öntudat, újabb

tervek a megtisztulásra, egy-két napos sikerek, azután megint mélyrezuhanás. Depresszió, rémálmok, halálos betegségek tüneteit fedezi föl magán, csömör, életuntság, halálfélelem. Egy páratlanul értékes, érdekes ember saját maga elemzi, analizálja tönkremenése történetét. Remény és kilábalás az uralkodó motívum, szárnyal a képzelet, az álmokat rajzokkal illusztrálja, megpróbálkozik az álomanalízissel, pontos fogalmakra fordítja az álmok látszólagos logikátlanságait. És egyre inkább tudja az olvasó, hogy a méreg szől a tiszta pillanatokban, az teremti meg a személyiség képviselhető összeszedettségét.

A napló mint műfaj sajátosságaival kezdődött ez a cikk, s a szándékban és az őszinteségben véltük megtalálni a jó napló lényegét. Az ember harca önnön magával, terveit és azok módosulásait, a kíméletlen önfeltárás. Amit általában megmutatunk magunkból másoknak, az a konvencionális, a társadalom által diktált normák elfogadása, igazodás a közepszerhez. Természetesen nem vagyunk ilyenek, de keveseknek adatik meg a bátorság, hogy leplezetlenül szembe mernek nézni önnön magukkal. Csáth Géza naplói egy töredékben maradt életmű dokumentumai, amelyek arról is tanulsággal szolgálnak, hogy a tehetség nagyon ritkán futja be a hozzá méltó sikeres életpályát. Inkább kivétel, mint szabály.

*/Csáth Géza: Napló 1912-1913. – MEK – 00633 – Magyar Elektronikus Könyvtár;
www.mek.oszk.hu*

Fej a pohárban, Napló és levelek 1914-1916 – Magvető Kiadó – Budapest, 1997. – 328 oldal/

FEKETE ISTVÁN

Kamaszkorom meghatározó írója, nehéz róla szólni értékelő nézőpontból, mert túlságosan személyessé válik a történet. Tizenhárom-tizennégy éves vagyok, hülye kiskamasz, ateista beütéssel, s bejárok egy öreg plébánoshoz könyveket kölcsönözni, olvasmányokról beszélgetni. (Pedofíliáról akkor még nem hallottam, nem olyan volt a világ, hogy a szülők akár ilyesmire gondoltak volna, valószínűleg az öregnek nem volt gyermeke, s azért viselte el vitatkozó, ellentmondó zöldségeimet, mert volt egy közös szenvedélyünk.) Az a típusú olvasó volt, aki a kedvenc könyveiben aláhúzással jelöli a különösen kedvére való részeket, sorokat, fordulatokat. A kiskamasz meg hosszan gondolkodott némely aláhúzásokon, míg megfejtette, hogy mitől is élvezkedik itt egy gyakorlott olvasó. A humorra volt a leginkább fogékony, azon belül is a nyelvi, fogalmazásbeli, stilisztikai finomságokra.

Azután kötelező olvasmány lett, tanárként kellett egyiket-másikat elolvasatni a diákokkal (Tüskevár), s olyankor hosszan gondolkodik a tanár, hogy mivel is lehetne közelebb vinni azokhoz, akik nem olvasnak... Meg megfilmesítették a Vukot, a rajzfilm pont azt ölte ki Fekete Istvánból, ami érdekes, a természet szerető ismeretét, s maradt egy hollywoodi kisoróka a sztoriban, akit el lehet adni a tolltartón meg a radíron.

Talán, úgy emlékszem, volt egy időszak, amikor Fekete István volt a legolvasottabb ifjúsági író magyar nyelvterületen, de jöttek a Harry Potterek, s poros, avult, idejétmúlt, lassú szerzővé tették az ifjúságnak abban a kisebbségében, amely még könyvet vesz a kezébe. Kár érte.

Parashti jövődő

Az ifjúsági írókkal az a baj, hogy felnő az olvasójuk. Marad azért belőlük egy szép emlék, s szívesen kínáljuk gyermeknek, unokának, tanítványnak. Fekete esetében van még egy rétege az életműnek, ami ifjúsági íróvá szorította vissza

az amúgy más irányba is törekvő író a szocializmus rendszerében. A rendszer-váltás után kiadhatóvá váltak az addig indexre tett könyvei, s ezeket körüllegte a korábbi tiltás izgalmas bűze. A Zsellérek címűt sikerült elolvasni erős és sokoldalú ajánlásra, hogy bizony mi lehetett volna Feketéből, ha az a rendszer nem kényszeríti bele az ifjúsági író számára szűk kalodájába.

Olvasom, olvasom a Zsellérek, és mindvégig az az érzésem, hogy én ezt már olvastam. Nem az események, nem a fordulatok, nem a vélemény némely huszadik századi történelmi eseményről, hanem az egésznek az értékrendje, világlátása, ízlése és íze ismerős valahonnan. A vidéki romlatlan fiúcska a paraszti világrend képét égeti az eredendő jóság lelki talajába, és a vele egy padot koptató gazdatisztgyerek meg a jóra való zsidóság párhuzamos életstratégiája összeolvasztaná a vidék iparkodó magyarságából az ország jövődjét. Szabó Dezsőtől Németh Lászlón át Veres Péterig, Kodolányi Jánosig és Szabó Pálig az összes harmadikutas megoldás és naiv elképzelés egybegyűrve, az előbb soroltak vallásalapító elszántsága nélkül. Ha azok a próféták, akkor Fekete István az apostol, aki a tömegek számára érthetővé és emészthetővé aprítja a tanítást. S van benne egy kis epigonos megkésettség.

A Zsellérek

Megtévesztő a cím, a főszereplő családnevét jelöli, nem pedig azt a milliós nagyságrendű réteget, amelyről korábban Féja Géza meg Illyés tudósított, a nemzet alatt élő kisemmizetteket. A fentebb felsorolt szerzők és Fekete István nem szocializmusban, hanem magyarságban gondolkodnak, s megtalálják az őserőt a vidék Magyarországon, az önerőből polgárosuló parasztságban, annak munkakultúrájában, erkölcsében és világnézetében. A polgári és a paraszti származású írók egyetértenek abban, hogy az önkiszákmányoláson alapuló, két-három generáció nélkülözésén felépülő paraszt-polgári berendezkedés fogja megváltani a városi puhány magyarságot. A történelem nem ebbe az irányba vett fordulatot, és nemigen hiszem, hogy ha a szocializmus évtizedeit kihagyva folytatjuk betagozódásunkat az európai folyamatokba, akkor ez lehetett volna az irány.

Veres Péternek és Szabó Pálnak megadatott, hogy a szocializmus keretei közé is beilleszék ezt a kulturális alapot, mint a munkás-paraszt szövetség közös

bázisát, de nem született meg a remekmű, amely megalapozta volna az új társadalmi berendezkedést. Helyette jött a fogyasztói világ, amelynek a Kádár-rendszer úgy állt ellen, mint a nádszál, behajolt a változásokba. A Zsellérek első fele egy fejlődésregény, tiszta érzelmű Nemecek Ernő és Nyilas Misi történet, ebben jó Fekete István (ebből volt a népszerűsége), bár erőteljesen kritizálják mai oktatáskutatók azt a korábbi tendenciát, hogy Magyarországon csupa szomorú történetet olvastattunk el a felnövekvő ifjúsággal. A második rész vázlatszerű, egyáltalán nem meggyőző: a Pesten tanuló hős beleveti magát az éjszakába, de olyan adyendrésen szégyelli közben magát, majd visszamenekül a nagyszerű vidéki élet tiszta bukolikájába, és a városon szerzett kapcsolatrendszerével és ismereteivel föllendíti a gyümölcstermelést, értékesítési szövetkezetet hoz létre... Kíváncsian követnénk, hogy vajon nálunk is létrejön egy holland, dán vagy osztrák mezőgazdaság, de ez a kísérlet a jól ismert okokból nem tudta kifutni magát. Se a regényben, se a valóságban.

Az is érthető, miért volt indexen Fekete István néhány könyve. Ez például a Tanácsköztársaság nevű eseményről fest vidéki körképet, amelyben a városi söpredék átveszi az uralmat, s a kultúra és hagyomány nélküli kártékony egzisztenciák rászabadulnak a vidék népességére. Mondhatjuk, hogy a kommunista kísérlet látványosan kudarcot vall. De a paraszti jövőendő vázlatosan fölKent jövőképe is eltűnt a süllyesztőben. Sőt, egyre inkább az az érzésünk, sosem volt olyan aranykora az emberiségnek, amikor a munka lett volna az egyéni gyarapodás eszköze. Születés, kasztosodás, címek, rangok, öröklés, kizsákmányolás és felhalmozás. Volt és lesz itt minden – csak becsületes egyenlőség soha. Utópiában pedig sokban csalódtunk az utolsó száz évben.

WASSALBERT-LIGHT

Előrebocsátom, nem szeretem Wass Albert könyveit. Amikor fölkapta az új hírnév, becsülettel elolvastam egyet, másokba belelapoztam, s köszönöm, ennyi volt. Ízlésbeli dolgok, nehéz róluk beszélni, mert megalapozottan csak akkor szólhatnak, ha minden művét elolvastam, s adatolni, bizonyítani, indokolni tudom azt, amit egyelőre csak érzek. És az sem való igazán a szájam íze szerint, amikor valamelyik párt egy-egy író a zászlajára tűz, aztán egyből lesz belőle világirodalmi rangú mester avagy bértollnok, aki eladta a lelkét az ördögnek (egyik és másik oldal szerint). A Kertész Imre Nobel-díja körül kialakult hajcihő sem használt senkinek. Ugyanazt a pogány-keresztény, kuruc-labanc, protestáns-katolikus, urbánus-népies, konzervatív-liberális vitát folytatjuk már évszázadok óta, ilyen a mélylelkünk. A mai kulturális helyzetet tekintve pedig inkább örülnünk kellene, hogy van még, vannak, akik olvasnak.

Most, hogy ilyen szépen kimagyaráztam, hogy miért nem szeretem Wass Albertet, és senkinek semmi köze a magánízlésemhez, akkor rátérek egy Wass Albert könyv méltató bemutatására. Most olvastam, s hogy még nagyobb legyen a zavar, tetszett.

A Mentor Kiadó a végére ért a nagy opuszok sorozatának, s kiderült az „ínségben”, hogy az író Amerikában jelentős terjedelmű munkásságot végzett angol nyelven. Ezek között van ez a regényféle novellafüzér, nosza lefordították, és olyan élvezettel beszéltek róla egy könyvbemutatón, hogy azonnal megvettem – a feleségemnek. Ha már a kezemben volt, hát beleolvastam kicsit az elején csak a hangulat megtapasztalása végett, aztán lapoztam – s ez így ment, amíg a tartalomjegyzékig értem.

Az, ami másutt zavar, túlteng és sok nekem, ez a mi mélységes történelmi tudatunk, önkezünkkel vágott önsorsrontásunk, fátumból épített katedrálisaink, az itt alig található, csak nyomokban, könnyen, lájtosan. Megmarad a mesélő-kedv, a nagy emberpanoráma sok okos bolonddal, szeretnivaló örülttel, törőlmetszett figurával. Könnyed novella-sorozat, játszódik valahol Erdőországban, pontosabban meg nem jelölt helyen, falvakban, kastélyokban és hegyekben.

Nagy az Isten állatkertje: a tanítót Pulákálunak hívják, Gligor bíró a mesés Kelet kádijait megszegyenítő bölcsességgel tesz igazságot az ügyes-bajos falusiak között, Szándru pópa egy kicsit besegít a fennvalónak, amíg elterjed róla, hogy fog az átka, utána mesés vagyont gyűjt, Kazi, a cigánykirály meglátogatja kollégáját, az igazi királyt, akinek felesége éppen arany moslékosvödörben viszi a disznóknak az eleséget... Nem a valóság, idézzük Aranyt, hanem annak égi mása. Egy tündéri prizmákon átengedett, költőien prózai lebegtetett realitás.

Wass Albert megpróbálkozott angol nyelven az angol-amerikai olvasóközönség szája íze szerint egy olyan történetet írni, ami a Kiplingen, Faulkneren, Irwin Shaw-n iskolázott ízlésnek kedvére lenne. Érezhetően háttérbe szorította a történeti érzékenységet, az igazságkérdés folyamatos firtatását, a lélek titokmélyének homályát, s ez jót tett az alkotásnak. Olyan egzotikus világ Erdőország, mint Kipling Indiája vagy Jack London Alaszkája.

Mindenképpen meg kell említeni a fordítót, Gálfalvi Ágnes munkájának nagyszerűségét, egyszerre tudja közvetíteni Wass Albert stílusát, amire összes rajongója rá fog ismerni, és érzékeltetni tudja azt a távolságtartó iróniát, amit az angol klasszikusokban annyira szeretünk. El kell olvasni. Feltétlenül.

/Wass Albert: Se szentek, se hősök – Novellafűzér – Fordította: Gálfalvi Ágnes – Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2004. – 217 oldal/

Történelem

AZ IDŐSZÁMÍTÁS ÉS A NAPTÁR

Heribert Illig: Kitalált középkor című könyvének nyomában

Tudományos és a tudományokkal periferiális területeken nagy pezsgést és fölzajdulást keltett a német történész tabukat, álmokat, nemzeti hagyományokat borító tevékenysége. A nemzeti történetírások a régmúlt homályából indítják máig ívelő gondolat- és eszmeépítményüket, s akár igaz, akár hamis a fölvetés az európai történelembe betoldott háromszáz esztendőről, jó alkalmat kínál, hogy mérlegre tegyük mindazt, amit tényként kezelünk, pedig csak legenda, s elgondolkozzunk a mítoszteremtő ember tudományos tevékenységéről.

Kezdjük az időszámítás és a naptár kérdésével. Az ember a kezdetektől fogva a csillagászat és a bolygók mozgásának alapegységeit használta az idő mérésére. Alapegységnek kínálkozott a Föld tengely körüli forgása, mint állandó ismétlődés, s hogy milyen ősrégi hagyományokat hordoz ez a számolásunk, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy tizenkettes és hatvanas egységekre bontjuk, amikor a részeit nevezzük meg. Korán megfigyelték, hogy a Hold is szabályos 28 napos ciklusokban telik meg, és fogy el, ez lett a hónapszámlálás alapja, s a Nap körül keringő bolygónk egy teljes útvonala a 365 napos év. A főként mezőgazdasággal foglalkozó népesség számára azonban az is fontos, hogy a naptár megfelelő útbaigazítást adjon azokban a kérdésekben is, hogy mikor önt ki a termékenységet hozó nagy folyó, mikor köszönt be a tavasz. A holdhónapos számlálással sok kultúrában éltek, de a naptár évről évre korrekciókra szorult, mivel a holdév csak 354 nap. Ezen úgy segítettek, hogy az évek végére egy 11 napos szökőhónapot iktattak be (mivel ez a 13. hónap az év végén, a legsötétebb, legvigasztalanabb időszakban volt – innen a tizenhármasszám babonás eredete.)

A Római Birodalomban próbálkoztak a kérdés racionális megoldásával, tizenkét váltakozva huszonkilenc és harmincnapos hónap egyformaságát vezették be, időnkénti korrekciókkal. De az évszázadok során (valószínűleg nem voltak jó matematikusaik), a tavaszpont már három hónappal eltolódott valóságos időpontjától. Amikor Krisztus előtt 45-ben Július Caesar megismerkedett az

egyiptomi naptárral (szóval mégsem csak Kleopátra kedvéért időzött a Nílus mentén), és megbízott egy egyiptomi csillagászt, Szoszigenészt, aki megalkotta a ma is használatos Julián-naptárt, amely harmonikusan tartalmaz 30-as és 31-es hónapokat, kivéve a februárt, amelynek csak 29 nap jutott. A keringési időben jelentkező plusz egynegyed napot úgy oldotta meg Szoszigenész, hogy négy-évenként a február is 30 napos. S hogy helyreállítsák a naptár és a valóságos csillagászati állapot harmóniáját, a bevezetés éve 445 napos volt. Nem véletlen írtam, hogy a rómaiak nem voltak igazán jó matematikusok, mert azonnal elrontották, vagy nem figyeltek eléggé, de a következő évtizedekben háromévente iktattak be egy szökőévet. Már a Július Caesart követő Augustus császár idejében nyilvánvalóvá vált, hogy a tavaszpont (március 21.) ismét nem akkor van a naptárban, amikor a természetben. Augustus néhány évtizedre eltörölte a szökőéveket, s így ismét szinkronba került a naptár. De mivel ez a császár is meg akarta örökíteni nevét a naptárban, s a nevét viselő hónap nem lehetett rövidebb a Caesar nevét viselő 31 napos hónapnál, elvett egy napot a februariusból, s ennek késői következménye, hogy van egy hónap, amikor a bérből és fizetésből élők kicsit hamarabb föllélegezhetnek.

Ez a naptár sem lett évszázadokra, évezredekre tökéletes. A 365 és egynegyed nap sem pontos mérték, kis híja van, 11 perc és 14 másodperc. Ami bizony százhuszonnyolc évenként már egy teljes napot tesz ki. Ezért volt szükség a későbbiekben naptárreformra. A naptárral és időszámítással foglalkozó évkönyvek nagyobb része tényként kezeli, hogy a Níceai zsinat korrigált három napot, s Gergely pápa a XVI. században tízet, s így harmonikus és jó a naptárunk. A kis hiba pedig úgy korrigálódott, hogy az évszázadok közül csak a négyszázzal oszthatók szökőévek, így most már olyan pontos naptárunk van, hogy háromezer évenként téved egy napot. Hát ezzel nekünk nemigen kell foglalkoznunk.

De a Níceai zsinaton nem töröltek egyetlen napot sem a naptárból (Krisztus után 375-ben), naptárkérdésben mindössze arról döntöttek, hogy a húsvét időpontja a tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni vasárnap. (Ezért van minden évben más napon a húsvét). Gergely pápa tíz napot korrigált, pedig tizenhármat kellett volna, s mégis rendben van a naptárunk. Látszólag egyszerű a dolog, pedig, ha belegondolunk, egyetlen szökőnap megléte vagy elmaradása 128 év történelmét teszi kérdésessé.

A ma használatos évszámlálásunk a XI-XII. századtól vált általánossá, addig egy-egy uralkodó vagy dinasztia uralkodásának éveit számlálták, ezért is lehetett nagyarányú csalást végrehajtani, állítja Illig.

A német tudós egyenként megvizsgálja a bizánci, a zsidó, a kínai, az arab és az indiai időszámítást, de sajnos egyik sem kínál fogódzót az adatok összevetésére, mindegyiknek a kezdete az idők homályába vész.

Bevallottan Illig könyvének hatására, megszületett az első magyar nyelvű könyv ebben a témakörben: Hunnivári Zoltán: Hungár naptár című munkája. Alcíme: Jézus Krisztus Kr. után 194-ben született.

A szerző a naptárakat csillagászati számítógépes programokkal fogja vallatóra, s végkövetkeztetése egybecseng a német úttörő eredményével, időszámításunkban 200 évvel nem tudunk elszámolni. „Pofonegyszerű” a módszere, mivel csillagászatilag minden naptári évnek saját karaktere van, nincs más dolgunk, mint egy egyszerű csillagászati-matematikai programmal visszafelé számolni, s olyanféle meglepő következtetésekre jutunk, hogy Július Caesar 1845 évvel ezelőtt még élt, s Jézus is kétszáz évvel az után született, hogy elkezdtük születésétől az éveket számolni. Rendkívül világos, meggyőző a stílusa, szemléltető ábrái, táblázatai segítenek az eligazításban, kicsit naptár- és időszámítás-szakértővé képzi ki magát, aki hajlandó ezeken is végigrágni magát.

Egy hibát azonban mindenképpen föl kell rónunk a könyvnek. Olyan, mintha két könyvből lenne összegyúrva eléggé szervetlenül. A szemléletesen érvelő fejezetek elé beékelődik egy a Trianoni döntést kommentáló eseménysor, amiből kiderül, amit úgy is tudunk, mekkora igazságtalanság sújtotta a hungár (!) népet, s ezt a nagyvilágnak is tudnia kell. A mindvégig logikus okfejtésbe is becsúsznak oda nem illő minősítések, kifejezések, természetesen az akadémikus tudomány képviselői, a finnugor nyelvészet professzorai, az apáról fiúra szálló kézikönyvszerkesztői sáncok és hadállások bírálataként. Nem tesz ez jót a műnek, az indulatok megjelenése, bármennyire is fáj a saját mellőzöttségünk, kicsinyessé, néhol túlzóvá teszi az esetleg jogos bírálatot. Az irodalommal és a klasszikával majdhogynem hivatalosan foglalkozóként pedig az olyanféle kijelentésekkel nem tudok mit kezdeni, miszerint Tacitus nem létezett, illetve a germánokat fölemlítő művei középkori hamisítványok... Az ilyenféle vagdalozások a gondolkodó ember tudatában csak azt a kételyt erősítik meg, hogy netán azok az adatok, amelyek nem vágnak a szakmámba, ugyanilyen megbízhatóak, s akkor nagyon óvatosan kell fogadnunk ennek a könyvnek az igazságait. De azért ajánlom mindenki figyelmébe.

KI HAMISÍTJA AZ IDŐT?

Ismét csak Heribert Illig könyve kapcsán

Gergely pápa naptár-reformja mint katolikus találmány, sokáig ellenállásba ütközött a protestáns és a keleti keresztény berendezkedésű államokban, különböző későbbi időpontokban vezették be, Oroszországban például 1918-ban, ezért ünnepeltük a nagy októberi szocialista forradalom ünnepét november hetedikén. A Níceai zsinat, amely a húsvét dátumáról rendelkezett, még az egyházszakadás előtt volt, tehát mind keleti, mind a nyugati keresztények ugyanazon a módon számolják ki időpontját, de a Gergely-i reform már a nyugati egyház találmánya, s bár a naptárral át is tértek a mi időszámításunkra az ortodox egyházak, de a húsvét meghatározásánál juszt sem veszik figyelembe azt a tíz nap korrekciót meg azóta összegyűlt újabb három napot...

Heribert Illig könyvével az a legnagyobb baj (a hivatalos, akadémikus tudomány képviselőinek szemében), hogy a történelem alapkérdéseit feszegeti meg. Magyarán: ad egy nagy pofont a nagynémet birodalmi öntudatnak. Mi itt Kelet- és Közép-Európában, különösen a kisebbségi sorsban élők, legalább két nemzeti történelemmel kerülünk kapcsolatba, ha máshol nem, az iskolában. S akarva-akaratlan rácsodálkozunk a legendagyártó igyekezetre, amellyel a nemzeti történelmek, szigorúan tudományos alapokon, fölépítik a múltbéli dicsőség máig eleven kontinuitását. (Csak zárójelben hívom föl a figyelmet arra, hogy Illig úr elméletének román hozadéka: a kieső háromszáz év a dákóromán elméletnek is kapóra jöhet. Könnyebben áthidalható a Római Birodalom bukásától az első írásos említésekig jelentkező hiátus.) Ha kicsit friss szemmel körülnézünk itt a régió országainak történelmében, akkor csupa régi nagy birodalom bontakozik ki a történelem homályából, s az utóbbi évtizedek tapasztalata alapján azt is bátran kijelenthetjük, hogy a megtörtént eseményeket is igen gyakran átírja az az egzakt társadalmi közmegegyezés, amit történettudománynak nevezünk. Miért lettek volna jobbak a régiek, akiknek az is könnyítette a dolgát, hogy nagyon kevés volt az írástudó, egy szűk uralkodó és értelmiségi kör bel- és magánügye volt, mi kerül a krónikákba.

A német tudósnak rendszeresen megjelenő folyóirata van Zeiteinsprünge címmel, s magyarországi követői létrehoztak egy internetes elérhetőséget, ahol az érdeklődők friss cikkekhez, tanulmányokhoz juthatnak ebből a témakörből (www.kitalaltkozepkor.hu). A magyar történészek egyik legrangosabb folyóirata, a História 2003. évi 2. számában több cikkben is foglalkozik az ismertetett elmélettel. (Orosz István, Zsoldos Attila, Barlai Katalin). A tudomány művelői számos gyenge pontjára mutatnak rá az elméletnek, bírálják a fordítást (a fordítók neve nélkül jelent meg a könyv), a tudományban használatos, elfogadott nevek, kifejezések helytelen használatát, néhány fordítói „leiterjakabot”, de magáról az elméletről csak olyanféle cáfolataik vannak, amelyek a laikus számára nem igazán meggyőzőek. Legfőbb érvük, hogy a szerző a rendelkezésre álló tényanyagból rendkívül ügyesen csak azokat csoportosítja, amelyek őt igazolják, s ezekben is tettenérhető némi csúsztatgatás. (Mintha minden történést jellemeznének!)

A fent írt internetes címen olvasható egy tanulmány Klaus Weissgerber tollából A kitalált magyar középkor címmel. Nyilván a cím passzolni akar Illig művéhez, bár nyilvánvaló, hogy itt éppen a hézagosság, a kitalálások és betoldások hiánya a feltűnő. Minden bizonnyal a készülő könyv előmunkálataiba kapunk betekintést. A szerző nagyon őszintén bevallja hiányos ismereteit a magyar forrásművekkel kapcsolatban, s elsősorban Káldi Képes krónikájára támaszkodik, mint eredeti forrásra. A magyar forrásműveken kívül alig-alig történik említés a magyarokról, az egyik legfontosabb bizánci mű VII. Konstantin a De administrando imperio című munkája, ugye emlékszünk, éppen azok egyikének tollából született, akik kiagyalták és végrehajtották a nagy időhamisítást. Weissgerber derekasan megpróbál rendet rakni az évszázadok hatalmas népvándorlási hullámaiban, avar, török, bolgár, dák voloch, hun, magyar meg mindenféle népek kavarnak, főlemlítődik nemzeti büszkeségünk, amely a törökök kiűzése után, csak hogy ne török rokonsággal említettessék, besorolt a finnugor nyelvcsaládba... Summa-summárum: a magyarok krónikái őrzik a hiteles igazságot a honfoglalással kapcsolatban; ha Európa VI-IX. századig folyó történelme hamisítás, akkor itt prezentálódik egy komoly bizonyíték az illigi elmélet bizonyítására. Be kell vallanom, hogy az átlagosnál sokkal nagyobb figyelemmel és koncentrációval olvasva sem tűnik eredetinek Weissgerber munkája, inkább valamiféle kompiláció azokból a magyar eredményekből és álelméletekből, amelyek hozzá eljutottak. Ismert magyar történészekre (pl. László Gyula kettős honfoglalási elméletét ismeri), és számomra ismeretlen nyelvészekre hivatkozik, sőt idéz, bizonyítandó a magyar nyelv török rokonságát. Szóval, keveredik benne a

mendemonda, a bizonyíthatatlan feltevés, és a mester elméletének igazoló szándéka. Ha kitalálták és utólag toldották be azt a három évszázadot, akkor mi annyival előbb voltunk itt, ha nem, az a három évszázad nem a mi történelmünk. Legfeljebb megerősít bennünket abban a hitünkben, hogy a hun és a magyar nép rokon, Álmos egyenes ágon Attilától származik.

Úgy teljes a kép, ha végül egy vaskos ellenérvet is felvonultatunk a lassan áttekinthetetlenné váló vitából és irodalomból. Létezik egy a régészeten belül megizmosodott segédtudomány, a dendrokronológiai kutatás. Művelői abból indulnak ki, hogy minden fa minden évben egyetlen csak arra az évre jellemző vastagságú évgűrűt növeszt. Ha most kivágunk valamelyik vidéken egy száz-húsz éves fát, akkor az utóbbi száz-húsz évről van egy adatsorunk, ha ehhez keresünk egy száz évvel ezelőtt épült házat, s annak elfürészeljük a mestergerendáját, akkor a húsz évnyi átfedés megtalálásával újabb száz évre visszamenően rendelkezünk adatokkal, s így tovább. Az Illig által kutatott Frank Birodalom területén már több mint hétezer évre visszamenően rendelkeznek a tudósok megbízható adatokkal, tehát, ha találunk valamilyen fadarabot, annak kormeghatározását pillanatok alatt elvégzik. Grynaeus András régész, dendrokronológus ennek a szűkebb értelemben vett szakmának a szempontjai alapján állítja, hogy Illig tézisei nem állják meg a helyüket. Naptárunk és időszámításunk valóban tartalmaz ellentmondásokat, de nem ott a megoldás, ahol Illig és csapata keresi.

A vita bizonyára folytatódik, érvek, adatok, tények és elméletek bukkannak még elő. Nem feladatunk állást foglalni az igazság kérdésében. Befejezésül ideidéz-
zük Grynaeus András szavait: Rajta, a feladat adott, aki jártas a latin nyelvben, és otthonosan mozog a csillagászatban, annak korlátlan lehetőségei vannak!

KITALÁLT TÖRTÉNELEM

Háromszáz év múlva ezredforduló?

Miért tartották a nagy októberi szocialista forradalom ünnepét november 7-én? S miért nem esik egybe a katolikus és az ortodox húsvét általában? És ha Krisztus születésétől számítjuk az időt, akkor a Názáreti 0-ban vagy 1-ben született? Hozzátevé, hogy a zéró fogalma csak a XI-XII században jelent meg az európai gondolkodásban. 2000-ben vagy 2001-ben volt az ezredforduló? Apró bizonytalanságokkal mindenki szembesül, ha időszámításunk kerül szóba, de nem tűnnek rejtélyesnek a kérdések. Az általános műveltséghez annak tudása is hozzátartozik, hogy többféle időszámítást használt az emberiség, s több naptár-reform is volt a történelem folyamán, ameddig eljutottunk a mai állapotokig.

Heribert Illig német történész Kitalált középkor címmel publikált egy könyvet, amely nagy vitákat váltott ki elsősorban német nyelvterületen, s már magyar fordításban is olvasható. Magyar alcíme (a történelem legnagyobb időhamisítása) kicsit üzleti fogásnak tekinthető, de ettől függetlenül elgondolkodtató, izgalmas olvasmányt kap az, akit érdekel a történelem. Nem kevesebbet állít Heribert Illig, mint azt, hogy az európai históriában van egy három évszázados utólagos betoldás, mégpedig mindaz, amit a nagyjából hatszáztól kilencszázig terjedő időszakról tanultunk az iskolában. A „sötét középkor” ezen évszázadai Nagy Károlyostul és Frank Birodalmastul egy világgraszoló nagy hamisítás legendái.

A német történész bizonyítékai rendkívül meggyőzőek. Laikus kívülállóként is elgondolkodtató az a tény, hogy az említett időszakot megelőzően és követően az átlagos műveltség számára is van minden évszázadnak karaktere, építészete, művésze-művészete, tudományos-technikai újdonsága, vallási-egyházi mozgalma vagy legalább egy keletről betörő nomád fenyegetése. Ebben a három évszázadban csak a sötétségben világító fáklyaként a Frank Birodalom, amely az aktualitás mai tükrében az egységes Európa előképe.

Heribert Illig, a történész kíváncsiságát elsősorban a korszakból származó dokumentumok kérdése indította merész következtetések irányába. Hatvan

százalékot meghaladó a hamisítványok számaránya, s nagyjából olyan iratokról van szó, amelyek pár száz évvel később nagy fontosságot, szerepet kaptak az események folyásában, alakulásában. Kinek állhatott érdekében a nagyszámú hamisítvány előállítása, s milyen érdekeket szolgált?

A mai időszámításunk két nagy naptárreformra vezethető vissza. Az első Július Caesar nevéhez fűződik még időszámításunk előtt, a másik Gergely pápa nevéhez a XVI. században. A probléma abból adódik, hogy Földünk nem pontosan 365 nap alatt teszi meg a teljes elliptikus pályát a nap körül, hanem ehhez még egy megközelítőleg negyed napra van szüksége. A Caesar-féle év, amely szerint a naptáraink mai is készülnek, ezért négyévenként beiktat egy szökőévet. De még ez sem teljesen pontos számítás, ez is tartalmaz egy tizenegy perces eltérést a nap járásához képest, ami nem tűnik soknak. De ez a kis különbség százhuszonnyolc év alatt már összeadódik egy egész nappá. A napéjegyenlőségeket kezdetleges eszközökkel is mérni lehet, s évszázadok múltán a természet és az ember naptára jelentős eltéréseket mutatott. 1582-ben Gergely pápa rendeletére a keresztény világban tíz napot töröltek az évből, s helyreállt a harmónia. De – számol utána Illig – ha a Caesar és Gergely között eltelt időintervallumot elosztjuk 128-cal, akkor nem 10, hanem 13 nappal kellett volna korrigálni! Hol toldottak a történelem folyamatába három évszázadot?

A mi időszámításunk, nevezzük most nyugatinak, összevethető a más kultúrák emlékeivel, az események párhuzamba állíthatók, megfeleltethetők egymásnak.. S ekkor újabb meglepő érdekességek tűnnek elő. A zsidó kultúra, amely mindvégig jelen van az európai történelemben, s erős írásbeli hagyományteremtés jellemzi, mintha két évszázadra teljes hallgatásba burkolózna, Bizáncban az említett két-három évszázadban mintha megszűnt volna az építészet és az irodalom, s Bizánc esetében szóba jöhet még az is, hogy sokáig használták a Sándor-naptárt, amely Nagy Sándor halálától indul, s micsoda véletlen, 296 évvel tér el a Krisztus születésével indulótól. A zsidó időszámítás is jól nyomon követhető a Bibliából, de a kutatóknak már régen föltűnt, hogy a héber eredeti és a görög fordítás (Septingata) történelmi ideje háromszáz évvel eltér egymástól. Az arab, perzsa, indiai és kínai időszámítások egyelőre nem kínálnak összevetési pontokat a nyugatival.

Heribert Illig sorra vizsgálja a „sötét évszázadok” tárgyi, építészeti és okmány emlékeit. Szakmunkák százain rágja át magát munkatársaival, s a vizsgált korszakkal foglalkozó specialisták polémiáiból, bizonytalanságaiból, datálási nehézségeiből kibontakozik, hogy bizony rendkívül kevés, és megkérdőjelez-

hető az a bizonyítékhalmaz, amely a Frank Birodalom létét megtámogatja. Természetesen a valóban élt uralkodók és valóban megtörtént események vonatkozásában is találkozunk az utólagos legendateremtés válogatott eszközeivel, de a történész munkáját megtámogatja a régészet, a tárgyak kormeghatározásában segítséget nyújtó C-14-es vizsgálat, az anyagok, eszközök, technikák alkalmazásában tapasztalható fejlődés. Itt ellentmondás ellentmondást követ.

A hamisítások, a betoldás ideje a X-XII. század közötti időszak. Az investitúraharcra küszködő, kialakulóban lévő Nyugat-Római Császárság teremtett egy előképet, amely döntő érvként és legitimációként szolgált egy nagy birodalom létrehozásához, s a pápával vívott küzdelmekben a továbbélő hagyomány szerepét töltötte be. A történet másik főszereplője Bíborbanszületett Konstantin, a Kelet-Római Birodalom, Bizánc császára, akinek az első tudósítást köszönhetjük a magyarok létezéséről. Itt a szent kereszt perzsa kézre kerülése, a birodalom meggyengülése okoz belső zavarokat. A betoldás eredményeképpen a nagy uralkodó krónikába foglalhatja, hogy egyszer sikerült visszaszerezni a krisztusi ereklyét, amely később ismét a perzsák kezébe került.

Magyar vonatkozása is van a koncepciónak, mint a kötet előszavát író Pap Gábortól megtudhatjuk. Ha valóban áll a teória, akkor a magyar Képes Krónika adatai a helyükre kerülnek. A hatodik században Európába özönlő avarok, akik szinte nyom nélkül eltűntek a történelem süllyesztőjében, ezáltal azonosíthatók a magyarokkal. Az Attila és Álmos között eltelt öt generáció – amiről a magyar krónikák beszélnek, s a történettudomány mint képtelenséget elvet – mindössze százhatvan évre csökken, ami abszolút reális számmá válik ezáltal. Fölmerül még a kettős honfoglalás kérdése, amelynek László Gyula volt az apostola, és éppen a magyar hagyomány és az európai események közötti fáziskülönbséget próbálta áthidalni ezzel az elmélettel. S új megvilágításba kerül a Szent Istváni államalapítás.

A könyvet közzétevő Allprint kiadó a kötet utolsó oldalán beharangozza egy előkészületben lévő kiadványát: Heribert Illig – Klaus Weissberger: Magyarok a kitalált középkorban. Érdeklődéssel várjuk.

KI VOLT ITT ELŐBB, NA MIBE FOGADJUNK?

Heribert Illig amatőr német történész német földön sok kiadást megért könyve (Kitalált középkor) nem kevesebbet állít, mint azt, hogy az európai (és világ-) történelemből háromszáz évet, nagyjából a hetedik századtól a tizedikig, törölni kell, mert a korszak eseményei egy utólagos hamisítás eredményeként kerültek a historiába. Illig úr leghatásosabb érve a naptár tanulmányozásából ered, a múlt évben ismertettük is a számításokat, és egy ide kapcsolódó, akkor még csak az Interneten megtalálható tanulmányt Klaus Weissgerber tollából, amely a felfedezés magyar vonatkozásait járja körül. A magyar krónikák öt emberöltőre teszik Attila és Álmos egyenesági távolságát az időben, amivel a történettudomány nem tudott mit kezdeni, ezáltal, ha Illig úrnak igaza van, akkor a honfoglalás valamikor a hetedik században volt, s helyreáll az időrend. Megemlítettük akkor, hogy az elmélet szerint bizony a román történelem is nyer három évszázadot a kontinuitás bizonyításához... Most megjelent magyarul Heribert Illig és Klaus Weissgerber tollából kötet formájában a kérdés részletesebb taglalása (Magyarok a kitalált középkorban).

A történelem tudománya egyben a történelem hamisításának a tudománya is. Jól ismert a mondás egyik történészünk szájából, aki a huszadik század valamelyik fordulata után kijelentette: innen kezdve minden másképp – volt! Herbert Illig 1991-ben publikált munkája a kitalált középkorról sokáig vezette az eladási listákat, több nyelvre lefordították, és vihart kavart a történész szakma köreiben is. Igaza van, nincs igaza? A kérdés értelmetlen, a tudományok, különösen a társadalomtudományok, úgy működnek, mint a divat, a többség diktál. Az ilyen különleges felfedezések, teóriák esetében sem lehet azt elvárni, hogy működő intézetek, tanszékek, akadémiák száznyolcvan fokos fordulatot vegyenek, töreldelmesen bevallják, hogy eddig hamis tanokat vallottunk, át kell írni a tankönyveket, törölni a történelemből háromszáz évet, esetleg az ENSZ elé terjeszteni, hogy holnaptól kezdve ne 2004-et írjunk, hanem 1701-et. Heribert Illig rendkívüli meggyőző erővel benyomult abba a részbe, ami a múlt esetében a bizonyítható valóság és a teória között nyílik. Minél inkább távolodunk az időben, annál kevesebb a tény, dokumentum, s annál több a „hozzáadott érték”.

Az európai történelemnek van még egy különös sajátossága: körülbelül a hetedik századig rengeteg az emlék, és ugyanez a helyzet a tizedik századtól kezdődően. A közbeeső három évszázad, a korai középkor, a sötét jelzővel illetett időszak dokumentumairól rendre kiderül, hogy hamisítványok, a földből előkerült leletek pedig a régészet szerint is tág időhatárok közé datálhatók.

A tudományban ilyenkor a felfedező számára két út kínálkozik. Egyik az aprólékos kutatómunka, átrágni, feldolgozni mindazt, amit erről az időszakról eleddig leírtak, megkutattak, s az új teória fényében beilleszteni a tényeket az új összefüggésekbe, ahogy a tudomány írott és íratlan szabályai, kialakult szokásrendszere ezt előírja. A másik lehetőség a hirtelen szerzett népszerűség üzleti kiaknázása. Mindkét törekvésre látunk bizonyítékot. Illig úr egy társszerzővel karöltve megoldja a piramisok rejtélyét, s ezáltal nagyot lép abba az irányba, amely új Dänikenként könyveli el őt a szórakoztatás iparosai között. (Heribert Illig – Franz Löhner: A Kheopsz piramis). De folyóiratot is indított, és munkatársak csatlakoztak hozzá, akik a kitalált középkor szempontrendszerével felszerelve tanulmányozzák az európai népek történelmét, históriáit.

Ennek az utóbbi folyamatnak egyik eredménye a Magyarok a kitalált középkorban című kötet, amelyről mindkét korábbi állítás igazolható. Egyrészt a kötet nagyobb részét jegyző Klaus Weissgerber külön fejezetben magyarázkodik, hogy a magyarokhoz igenis köze van, már a hatvanas években voltak magyar barátai, akiktől kicsit meg is tanult magyarul, tehát nem új keletű az érdeklődése egzotikus fajtánk iránt, másrészt tényleg alaposan elmélyült a korszakkal foglalkozó magyar tudósok munkásságában, módszeresen végigtanulmányozta a forrásokat, aprólékosan megvizsgál minden teóriát és elméletet. Mintha nem bízna abban, hogy a szakma és az olvasók komolyan veszik állításait, magyar vonzalmakat bizonyít szerintem feleslegesen, csak gyanússá teszi magát. Itt kell megemlíteni a kötet legnagyobb fogyatkozását, a szerkesztő Halasy-Nagy Endre tevékenységét. A kötetben részletesen tárgyalódik a Kárpát-medence és Közép-Európa etnikai múltja, természetesen Erdély is kap egy fejezetet, és itt a szerkesztő – szerintem megengedhetetlen módon – zárójelek között, dőlt betűkkel kirohan a román történelemírás, különösen a dákoromán elmélet ellen. A legrosszabb hagyományokat követi, megsemmisítő érvekkel „zúzza szét” a tudománytalan álláspontokat, talán egy-két káromkodást kellett volna még beleírnia, hogy mindenki tisztában legyen az indulataival. Ebben a közép-európai régióban, a nemzetállami álmok kielégületlenségei között a történelem most és még nagyon sokáig legendákból táplálkozik, a nemzeti önérzet szerves

része, és a komoly történészek már eljutottak annak belátásáig, hogy egymás sértegetése tudományos érvekkel nem vezet sehová.

Képzeljünk el egy olyan korántsem képtelen helyzetet, hogy ezer-ezerötszáz év múlva a korunkkal foglalkozó történettudósoknak nem állnak rendelkezésére írásos dokumentumok, illetve csak nagyon csekély számban, ellenben a tárgyi emlékek bőségével kell megküzdeniük. És kialakulnak iskolák, irányzatok, egymással vitatkozó álláspontok. Mondjuk a kommunizmus kérdéskörével kapcsolatban egyesek arra az álláspontra jutnak, hogy az egy vallás volt, amely ebben a régióban leváltotta, háttérbe szorította a régieket, emlékműveket és hatalmas építményeket hozott létre, aztán valamiért elsorvadt, mások népekkel azonosítják a kommunistákat, elsősorban az oroszokkal, mert kimutatható a jelenlétük mindenütt, ahol ez a sajátos ideológia felbukkan, megint mások politikai áramlatnak vélik, amely itt-ott összetéveszthető a szocializmus nevű irányzattal... s így tovább. A múltba visszatekintve az avarok a sötét évszázadok ismeretlenjei. Azonosítják őket különböző népekkel, köztük a magyarokkal, néhány ellentmondó forrás szól róluk, ami biztos, az az, hogy övveretek, ruhadíszek és temetkezési szokások maradtak utánuk, aztán eltűntek nyomtalanul, nyelvi emlék és kulturális hagyomány nélkül. A múltban kutakodó spekuláció hálás terepe az avar nép és kultúra. Weissgerber dicséretére legyen mondva, nem oszlatja, de nem is növeli a homályt, szépen elkalauzol bennünket az elméletek között, és bizonyítja, hogy az illigi elmélet szerint (egybevágóan László Gyula kettős honfoglalás elméletével) az egyik avar kultúra éppen a magyarok kárpát-medencei jelenlétét is bizonyíthatja.

Nem tisztem szakmai szempontból végigbogarászni a könyv állításait, tegyék meg a történészek, ha vitára alkalmasnak tekintik a megjelent művet, amelynek határfokát, tudományos hitelességét nagyban rontják a föntebb megfogalmazott balfogások és szerkesztési hibák.

/Heribert Illig – Klaus Weissgerber: Magyarok a kitalált középkorban – Allprint Kiadó 2003. – 363 oldal./

DRAKULA PINCÉJE

Fantasztikus, orbitális, fenomenális hír járja be a magyar, s várhatóan a világ-sajtót: Pécsett a Széchenyi tér felújítása közben megtalálták Vlad Țepes úr egykori házának pincéjét. Minő borzalmak történhettek ott a föld alatt! Csak Romániában legalább nyolc olyan idegenforgalmi helyszín létezik, amely Drakulából él és virágzik. Áramlanak a turisták, vesznek pólót, kulcstartót, fafaragványt a gróf arcmásával, s tudatukban szépen megfér Lugosi Béla film-alakítása meg a karóba húzó román vajda két alakja. Vérszomjas vadbarom mind a kettő, kifinomult érzékenységek a történelem finomságai iránt izgalmas táplálékot kap ebben a duplacsavaros legendában.

Most itt a kiugrási nagy lehetőség, egy magyarországi helyszín is csatlakozhatna a Drakula-emlékhelyek európai sorozatába, s közvetlenül a Mc'Donalds mellett a turisták leereszkedhetnének a középkori alapossággal megépített boltívek alá, s kellemesen véres viaszbabuk között, lásd madame Toussaud költséghatékony ötletét, szembetalálkozhatnának a történelem iszonyvalóságával. Ehelyett a határidőkkel küszködő, és az Európai Kulturális Főváros évére készülő városvezetés csak sürgetné és gyorsítaná a munkálatokat, nem szavaz meg negyvenmilliót a példátlan történelmi érték megmentésére, hanem csak tizennyolcat az állagmegóvó visszatemetésre, hátha egy gazdagabb kor városatyái majd föltárják a leletet teljes megmutathatóságában. Kicsinyes, jelenbe ragadt, távlatokat nélkülöző gondolkodás mindenképpen.

Nem hallgathatjuk el, hogy – mint mindig – vannak kételkedők, fanyalgók, sőt a régész szakmán belül ellentmondók. Egyik régész világgá kürtöli, hogy szenzációs a lelet, tudjon róla mindenki, fogjunk össze emberek, tegyünk meg mindent kis hazánk felvirágzásának ügyében, s előáll a másik mindenféle elsárgult dokumentumokkal, hogy nem is a térnek ezen, hanem a másik oldalán állt a kétszintes kőház, amelyet akkoriban Drakulya-háznak neveztek a helybeliek. Mintha nem volna mindegy! Az a pár méter! Meg Pécs alatt egész pincerendszer húzódott akkoriban, sőt az ókeresztény idők óta, ki tudja ma már megmondani, hogy melyik pince melyik házhoz tartozott, s honnan hová volt átjárásuk a tulajdonosoknak! Sokkal fontosabb volna egységet mutatni a

kérdésben, felülemelkedni a régi magyar megosztottságokon, hogy csakazértis okosabbak vagyunk a másik magyarnál szakmai vagy politikai alapon. Ez teszi tönkre az összes jó kezdeményünket.

Lám, a románok milyen jól és hatékonyan kihasználják ezt a Hollywoodnak köszönhető világhírt. Emlékhelyek működnek, amelyeknek bizonyítottan semmi közül Drakulához (inkább a magyar történelemhez, de ez mellékszál), s emberek százai élnek meg abból, hogy vérszínű Drakula konyakot gyártanak, műanyag ízeiket fröccsöntenek, korhű ruházatban felidézik az egykori eseményeket. Sőt, az egész ország részt vesz a külföldiek igényeinek kielégítésében. Példaszerűen elmondanám, hogy egyszer magyar kulturális küldöttséget kalauzoltam a bukaresti székely étterembe. (Szép székely piros-feketébe öltözött lányok szolgáltak fel, és egyikük sem beszélt magyarul. De ez mellékszál.) S ott is, a hagyományos erdélyi ízek mellett, szerepelt az étlapon a Drakula-tál. Fölkeltette a teljes kulturális vértézettel felszerelt magyar küldöttség érdeklődését, s a rövid magyarázat után mindenki azt rendelte. Stílszerű volt: egy hosszú nyársra földőfőtt húsok képezték a tál alapját (Lásd: karóba húzás, mint Vlad Țepeș által preferált, és abban a korban elterjedt kivégzési mód). Ez függőlegesen helyezkedik el a tányéron, körülötte a köret, s az egész leöntve ketchuppal, mintegy vérben úszik a kompozíció. Csak arra példaképpen, hogy a professzori meg egyetemi tanári címekkel felszerelt társaság mennyire vevő volt a legendára, ugyebár, akkor milyen nagyokat lehetne aratni kellően naiv külföldi turisták lehúzásában. A Mc'Donalds-nak se kellene különösebben kreatívnak lennie, a hamburgert csak át kell szűrni egy hurkapálcával, s a ketchuppal nyakon önteni a szendvicset. (Vigyázat: az ötletet levédettem! De lehet velem alkudni.)

Még egy mozzanatot meg kell világítani a történetben, ami ugyancsak mellékszál, de nem tömedékelhetjük el szó nélkül, mint egy középkori pincét. Mégpedig a régész szakma körül föltámadó társadalmi hangulat mint ténykörülmény erős sajtóvisszhangokat vet. Arról van szó, hogy egy több ezer éves város főterén, ha elkezdünk ásni, akkor bizonyosra vehetjük, hogy találunk valamit, mivel emberek éltek ott korábban. Gheorghe Funar egykori zöldromán polgármester is biztosra ment Kolozsvárott. Abban is egyetértünk, hogy a kulturális emlékek igencsak fontosak a történelmi tudat szempontjából. Tehát ilyenkor törvényi szabályozással megjelennek a régészek, s rövid határidős leletmentésbe kezdenek. Hátráltatják kicsit az építkezés menetét, különösen akkor, ha szakmai szempontjaik szerint valami egyedi és pótolhatatlan, sosem volt akármi kerül elő. Ilyenkor a sajtó meg a közvélemény két táborra szakad, a helyi politika

kormánypárti és ellenzéki oldalát is beleszámítva, miszerint mielőbb be kellene fejezni a pepecselést, és átadni a terepet az építőknak, nehogy má' néhány köcsög miatt itt évekig járjunk az árkok között, a másik oldal szerint az igazi közérdek pedig múltunk pótolhatatlan emlékeinek megőrzése a jövő nemzedékek számára. Ebben a szituációban az elkötelezett régészek úgy vonaglanak mint az egyszeri karóba húzott a nyárson. Ők nyilván tovább folytatnák a munkálatokat, s ilyenkor jól jön egy világgraszoló vagy legalább nagyot csattanó lelet, ami beindítja mások fantáziáját is.

Egyszóval, most Drakula témában is megmutathatnánk a románoknak, hogyan is kell bánni a történelem nagyságaival és emlékeivel. Az Európai Kulturális Főváros egy éve véget ér hamar, a vámpírok és kegyetlen történelmi személyiségek iránti intellektuális érdeklődés viszont állandónak és tartósnak mondható.. És, ha beindul az üzlet, akkor Visegrádon is be lehet rendezni egy emlékszobát, ahol a román nagyúr Mátyás vendégszeretetét élvezte, majd Budán a várnegyedben, s így tovább. Ami a miénk, azt nem hagyjuk.

ORBÁN BALÁZS:

TÖRÖKORSZÁGRÓL – ÉS A NŐKRŐL KÜLÖNÖSEN

A Magyar Elektronikus Könyvtár kínálatában böngésztem, amikor rátaláltam a Székelyföld tudós-romantikus leírójának egy ifjúkorára emlékező munkájára. Az anekdota jutott eszembe, hogy a tudósokat fiatal életkorukban egyetlen probléma érdekli: a nő. Később ez az érdeklődés szűkül.

Törökországról (Feledhetetlen jó anyám emlékének szentelve, Szabadság, Nagyvárad, 1884.), Utazás Keleten, Egyetmás Keletről, s különösen a nőkről (Baloldal, Székelyudvarhely 1875.), Külföldi életemből (Ellenzék, Kolozsvár 1881.) című hírlapi cikkekből, cikksorozatokból áll össze a kötet.

A Kelet történelmi, kultúrtörténeti szerepének méltó bemutatása közben Orbán Balázs beleszővi a történeti háttérbe egyik őse, egy Knecktel János nevű bányamérnök sorsát, kinek csak neve volt német, érzelmei s a fennmaradt dokumentumok alapján lángoló magyar, meghívást kapott a Török Birodalomba, ahol munkájával nagy megbecsülést szerzett magának, előkelő török feleséget kaphatott volna, de ő mégis inkább a bizánci időkből ottragadt s latinságát megőrző közösségből választott feleséget, a Foresti családból. Leányát magyar neveltetésben akarta részesíteni, egy kassai nőnevelőben helyezte el a leányt, s visszaútjában egy tengeri viharban életét vesztette. Az özvegy nem tudott semmit leányáról s elveszett férjéről. A leány felnővén férjhez ment Orbán Balázs édesapjához, erdélyi asszony lett belőle, aki mindig visszavágyott melegb hazájába. A férj a napóleoni háborúk során eljut Olaszországba, elsajátítja az olasz nyelvet, s nyomozásba kezd, meg is leli felesége családját. Szabályos romantikus regény az élettörténet gyermekkori szakasza, a kisfiú Orbán Balázs emlékezik azokra az időkre, amikor Erdélyben megjelent a távoli nagymama, aki leányával csak úgy tud kezdetben szót váltani, hogy a vő tolmácsol. Fel nőnek az unokák, a nagymama halálos beteg, a család fölkerelkedik, hogy az életben lássák még egyszer. Átkelnek Oláhországon, megérne egy külön tanul-

mányt az állapotok orbáni leírása, lekésik a Boszporuszon átkelő gőzöst, egy hét késlekedés, és ezalatt meghal a nagymama. A török hatóságok úgy tudják, nincs örökös, ilyenkor a vagyon az egyházra száll, a megérkező leszármazottak, rokonok érvényesíteni akarják a halott végakarátát, de az osztrák konzulátus csak ímmel-ámmal foglalkozik a rebellis magyar alattvalók ügyeinek intézésével. Intrika, megvesztegetés, ármány, bizánci hagyományok.

Hosszas huzavona után csak megkapják az örökség egy kisebb hányadát, amikor a történelem önegysága ismét beleszól a hétköznapiakba, Orbán Balázs nem térhet haza, mert kitört a 48-as forradalom odahaza, bár minden vágya, hogy részt vegyen eszméi által vezérelve a hősi küzdelemben. Egy százötven fős sereggel el is jut Magyarország határáig, ott éri a világosi fegyverletétel híre. Fölvázol egy diplomáciai manővert is, amelyben a törökök magyarbarátságuktól és oroszgyűlöletüktől indítva délről beavatkoztak volna a bukásra álló szabadságharcba, de az angolok megakadályozzák, majd világos után megjelenik Törökországban a magyar emigráció, találkozik Kossuthtal, a nagyanyai ház a menekülő magyarok otthonává alakul... Az örökség lehetővé teszi, hogy a tudós hajlamú ifjú utazzon a mesés Keleten.

A családi és életrajzi vonatkozások biztosítják, hogy olyan ember számol be az utazó élményszerűségével és a tudós alaposságával, aki igencsak ismeri a török szokásokat és valóságot. Amely, mint mindig, sokkal prózaibb, mint az Ezeregyéjszaka meséi vagy a romantikus regényírók álmai. Az államvallás ugyan engedélyezi a többnejűséget, de bizony ezt csak a leggazdagabbak engedhetik meg maguknak. Az egyszerű, szegény töröknek társa és szövetségese az egy életre szóló házastárs. A háremek világa, és a rabszolgasorban tartott nők kiszolgáltatottsága csak romantikus képzelet, ahogy az európai történelemben is hatalmas befolyásra tudtak szert tenni bizonyos nők egyetlen (jól megválasztott) férfi irányításával, itt is rózsaszín ujjacskák fonogatják sokszor a história fonalát. A fátyol és a hagyományos öltözködés, meg a költőivé csiszolt társalgási nyelv, a kialakított társasági jelbeszéd izgalmas erotikus kalandokba sodorja a háremek unatkozó szépasszonyait, amit még külön fűszerez, hogy szigorúbb a büntetés, nagyobb a veszély, mint a civilizáltabb országokban.

A visszaemlékező Orbán Balázs mintha ezekben a sorokban líraiban emlékezne, a legszebb ifjúkorban volt törökországi tartózkodása idején, s bár a tudós rendszerességével számol be a szokásokról, átsüt a betűkön az ifjúság mámore, a szerelem boldog emlékezete.

Törökhonban az a kényelmes – már a férfiakra nézve – szokás van, hogy a szépeltetés a nők munkaköréhez tartozik. Az emberi nyelv gyöngéd virágos kifejezésekben, költői hasonlatokban, s emelkedett ömlengésekben a török nőknél való tökélyt alig érte el, mindazt, amit Mirzashaffi, Hafiz s más keleti költők fellengőst, s bűbájost e nemben egybe írtak, mind a török nők kecsdús ajkairól lesték el; s hiszem, hogy lord Byron is azért írt oly elragadóan, mert török nők szerelmi vallomásait hallotta. Ily nyilatkozási előjoggal, ily méz-ajkakon csengő költészettel, ily lángszavakkal, hódolva bár, végtelen hódolatot kell, hogy a török nő maga körül előidézzon, hisz ha nálunk a szerelemről hallgató nő is hódít és bódít, akkor az oly szépen beszélőnek mulhatlanul csábítania s elandalítania kell.

Szó kerül még az öltözködésről, a törökök tanulási és észbeli képességeiről, s egy gáláns kalandot is leír, amelyben egy francia barátja kerül közelebbi kapcsolatba valamelyik hárem virágszálával, s míg a jelbeszéddel dúsított szerelmi csevegés folyik, egy irigy görög szatócs följelenti őket. A rendőrök elállják a bolt bejáratát, ahol a találkozás zajlik, Orbán Balázs és barátja úgy dönt, hogy bezárják az illatszer-kereskedésbe a hölgyet, s távoznak. Szerzőnknek támad a mentő ötlete: kőművest fogad, a szomszédos üzlethelyiségből lyukat vágnak a falon, férfiruhában kimenekítik a nőt. A menekítő Orbán Balázs odáig megy bátor szemtelenségében, hogy tüzet kér az egyik várakozó csendőrtől, miközben a férfiruhás menekülőt átkíséri sorfalukon. Évtizedek múltán is úgy süt az élményből a friss góbéság, és a szerelmesek szakadék szélén egyensúlyozó vakmerősége, hogy feltételezzük: egy barát kalandjára nem így gondol vissza az ember...

Ajánljuk mindazok figyelmébe, akik a Székelyföld leíróját meg szeretnék ismerni kicsit a másik oldaláról is.

EGY AMERIKAI TÖRTÉNÉSZ

Történetesen John Lukacsnak hívják, és 1924-ben Magyarországon látta meg a napvilágot, át- és túlélte a világháborút és a deportálásokat, s '46-ban emigrált, és lett amerikai történész, akinek legfőbb témája a második világháború. Sok-sok könyve jelent meg, ezekből tizenhét magyarul is olvasható. Pályarajzot nem mellékelünk, csupán munkásságának néhány elgondolkodtató elemét rágjuk meg egy kicsit sajátosan oldalnézeti szempontból.

Kezdjük a történelemmel. Komoly tudomány vagy az irodalomnak egy sajátos válfaja, amelyben a szerzőnek kicsit kevesebbet szabad a fikcióra bíznia? Annyi személyes szempontot mindenképpen leszögezhetünk, hogy a jó történészek és az igazán hatásos történeti munkák irodalmi erényekkel bírnak. Nem lehet jó történész, aki nem tud írni.

Itt, az európai nemzeti múltak szövevényében a történelemnek van még egy kiemelt összekovácsoló funkciója, beletermelik kisiskolás kortól a gyermekek fejébe azt a kronológiát és eseménysort, amitől belőle büszke magyar, román, szlovák, német s a többi lesz. Mindegyik nép irtózatosan érzékeny erre a közös emlékezetnek nevezett emberi tákolmányra, képesek összeveszni a szomszédos népekkel bizonyos kérdésein, és nagy lapos közhelyekben jelölhető meg a nemzettudat közös hányadosa. Nem vagyok ennyire pesszimista a tudomány lényegét illetően, ez egyrészt generációs állapot, mert sokan átéltük, hogy egyszer csak elkövetkezett egy pillanat az életünkben, amikortól kezdve minden másképp – volt. Másrészt a magyar gyökerű történész munkásságával relativizálja folyamatosan ezt a nemzeti érzésbe oltott történetiséget, ahányszor leírja, hogy az USA-nak két évszázados a múltja, s indulásképpen meg tudtak szabadulni rendi meg származási fékektől, amelyek a világ többi részén a hagyomány megkerülhetetlen elemei. Amerikából nézve a világ. Közben a világ amerikanizálódik. A kölcsönös lenézés állapotából egyhamar nem fogunk kikeveredni, de ez inkább emberi jellemzőnk ebben a globális faluban.

John Lukacs kedves témája a második világháború, és főszereplője Churchill. A téma- és személyválasztás szerencsésnek nevezhető, különösen akkor, ha

valakinek eredeti mondanivalója is van hozzá. John Lukacsnak van, s alaposan meggondolkodtatja a magyar olvasót.

Kezdjük azzal, hogy a II. világháború itt Európában még személyes emlékekkel színezett, s erősen rögzített tabukkal, elhallgatásokkal, illemszabályokkal beszélünk róla, készülnek filmek és irodalmi feldolgozások. Például Hitler személye. Két ábrázolása hagyományozódott: az idegbeteg, terhelt gonosz zseni, aki manipulálja környezetét, alapvetően sikertelen ember volt, s az emberiségen verte le a sok frusztrációt, amit a világtól kapott; vagy az antiszemita örült, aki válogatott bűnözőkkel vette körül magát, pszichopata klinikai eset... Ezzel szemben Lukacs nyugodtan leírhatja, hogy a világ akkoriban legműveltebb, legkulturáltabb, legcivilizáltabb népének lett politikai vezére ez az ember, Európa fáradt demokráciái úgy tekintettek rá, mint dinamikus kísérletre, amely kivezeti az idejétmúlt formákból a világot, az öreg kontinens cinikus népeit. Mások a bolsevizmus ellen felmutatható kisebbik rosszként tekintettek a Harmadik Birodalomra, s maga Hitler is inkább demagóg módon felhasználta a zsidóellenességet, amely az angol felsőháztól a szovjet a Központi Bizottságig átjárta az emberi gondolkodást akkoriban, s nem volt igazán antiszemita. Sőt, egy nagy játékos volt, aki az utolsó pillanatig mérlegelt és jól döntött.

A második világháborúnak volt egy olyan pillanata, amikor Hitler győzelemre állt, s egyedül Churchill (meg az angol nép) állt szemben a világot legyűrő akarattal. Az angol hadsereg beszorulva, bekerítve Dunkerque-nél, a franciák a kapitulációra készülnek, Amerika még távoli szemlélő, az oroszok megosztottak a németekkel Lengyelországon s a Molotov–Ribbentropp paktummal jól átvágtak mindenkit, akik, lásd előző bekezdés, a két fenevad egymásra uszításában láttak volna megoldást. S Churchill, az ódivatú konzervatív figura, aki a kormányán belül is ingatag pozícióban vezető, gyakorlatilag mindenki csak a hibáiról tud azokban a napokban, s ez a többszörösen bukott politikus, a káros szenvedélyeivel, a pusztító humorérzékekével és retorikai teljesítményeivel megfordítja a világtörténet menetét. Így dióhéjban, érzékelem, szinte hollywoodi a történet, pedig inkább egy író érzékenységevel praktikusán összerakott ötnapos történelmi esszé vázolja a történéseket, és a víziót, amely összefogja, sorba rendezi, értelmezi az eseményeket.

A második világháború másik nagy csomópontja, amivel Hitler is az utolsó pillanatig számolt, hogy a totalitárius Szovjetunió és szövetségesei mikor érnek el ahhoz a ponthoz, ahol egymás ellen fordulnak törvényszerűen. Kitartott a szövetség a háború végéig, s csak a hidegháborúban kezdődött meg a világ-

történelmi vetélkedés, amelynek egyik fél felőrlődésével kellett végződnie. Utólag nagyon jól megérthetők a folyamatok, benne élve ezer lehetősége van a ma után következő holnapnak, és Lukacs ezt a folytonos dilemmahelyzetet tudja érzékletesen megjeleníteni.

A módszer emlékeztet Tolsztojéra, egy emberöltővel az események után, már kellő rálátással a múltra, megpróbáljuk rekonstruálni a viselkedéseket, motivációkat, összecsapó értékrendeket. Mert mit tudhatjuk, tudhatta Tolsztoj, mit gondolt Kutuzov és Napóleon, két emberi viselkedésmódot, kultúrát, ambíciót személyesített meg bennük az író, s ugyanezt teszi a történész. Korunk /múltunk/ hősei Hitler és Churchill, meg Sztálin és Roosevel, akikben megismerjük a diktatúrát meg a demokráciát, s örök igénnyel a jó és a haladás győzelmét. Egyszerűsítünk, általánosítunk, s meg akarjuk érteni a körülöttünk zajló világtörténetet. Nagy segítségünkre lehet ebben John Lukacs.

/John Lukacs: A párviadal – A nyolcvannapos párbaj Churchill és Hitler között 1940. május 10. – július 31. – Európa Könyvkiadó

http://www.libri.hu/talalati_lista/?reszletes=1&kiado=157125&s_det=1 – 2009.

John Lukacs: Öt nap Londonban – 1940. május Európa Könyvkiadó – 2000.

John Lukacs: A második világháború öröksége – Európa Könyvkiadó – 2011./

SZUPERSZONIKUS BIBLIA

Ismét egy könyv, amelyre az Interneten barangolva bukkantam: Sloszár József: Biblia – ami a kulisszák mögött van. Két kötet, az első alcíme: Az „izraelita” projekt, a másodiké: Egy másik világ. Az ungvári címét és elérhetőségét, no meg a könyv megrendelésének módját közlétező szerzőről nem tudunk meg egyebet. Művének lényege: egy idegen, a miénknél jóval fejlettebb civilizáció beavatkozásának nyomai olvashatók ki a Bibliából, az eseményeket lejegyző személyek a maguk akkori fogalomkincsével írták le, amit láttak, a mi dolgunk csak benézni a kulisszák mögé, megfejteni az üzeneteket, és máris kibontakozik szemünk előtt a nagyszerű terv. Itt a magyar Däniken, nyugtázhatnánk elégedetten, hogy mi sem vagyunk hátrábbvalóak a többi nemzetnél, becsüljük meg mi is annyira, mint más népek a maguk elhíresült személyiségeit. Nem céлом részletesen bemutatni a könyvet, s kritizálni sem kívánom állításait, csupán néhány olyan jelenségen eltöprengeni így nyilvánosan, ami fölmerül a titkokkal és a nagy megfajtésekkel kapcsolatban.

A sokat olvasó és sokat olvasott filiszter számára az első világos fogódzót a stílus adja. Abban, amit leírunk, lehet hazudni, lehet szerepet játszani, lehet elrejtőzni, és lehet elkendőzni, kozmetikázni a fogyatékosságokat, de a tapasztalt olvasó számára ezer apró jel mutatja a szándékot, leplezi le az indítékot, mutatja meg az embert, aki a szöveget létrehozta. Még egyszerűbb a dolog akkor, ha a szerző az őszinteség lendületével lép a közönség elé. Néhány mondat a könyv bevezetőjéből: „Tisztelt olvasó, egy olyan könyvet tart a kezében, mely a későbbiekben nagy vitákat fog kavarni. Lesz sok híve, és lesznek ellenségei is. Hiszen e könyv célja az IGAZSÁG feltárása, azé az igazságé, mely a Szentírásokban foglaltatik. Ez az igazság egységes és oszthatatlan, mely fölött senkinek nincs hatalma. El lehet fogadni, el lehet utasítani, de legfőképp okulni és tanulni kell belőle.. Ez a mindennemű miszticizmustól mentes kép gyökeres változást fog előidézni gondolkodásunkban, és ennél fogva társadalmunk későbbi sorsában is... Mert eljött az ideje azon sorsdöntő történéseknek, melyek civilizációnkat kivezetik abból az erkölcsi és társadalmi mélypontról, ahol ma

van. Hiszen senki nem tudja a választ arra, hogyan oldható meg a bűnözés, a terrorizmus, a helyi háborúk, és sok más, létünket fenyegető probléma...”

Sem hívévé, sem ellenségévé nem váltam a könyvnek, de eredendő gyanakvással fogadok minden „nagy receptet”, átfogó megoldást, az emberiséget megvilágosító villámcsapásszerű tervezetet. Láthatóan a szerző bízik önmagában, az alkotókat megkísértő bizonytalanság, tétovaság meg sem tudja közelíteni. Nem kötelező a szerénység, de egyelőre még úgy van berendezve a szellemi élet, hogy az alkotó megírja a művét, aztán a világ véleményét mond róla. Persze tudunk föl nem ismert zsenikről, méltatlanul mellőzött nagyságokról, példátlanul népszerű és később elfeledett középsszerűekről, s az utókor sem mindenkor igazságos... Most éppen a szerénységnek nagyobb a divatja.

A Biblia talán a legtöbbet elemzett, magyarázott, értelmezett könyv az emberiség történetében. Kezdve az egyházatyáktól, a különböző nyelvekre fordított szövegváltozatok kérdésén át (mert minden fordítás értelmezés), a modern korban létrejött irodalmi és tudományos kísérletekig rengetegen foglalkoztak a könyvek könyvével, átláthatatlanul nagy a fölgyülemlett szakirodalom. Ilyenkor a kutató behatárolja azt a kérdést, amit ő meg akar vizsgálni az adott témakörben, s utána néz, milyen eredményekkel kell számolni, mi az, amit mások esetleg már kikutattak a kérdésből. Däniken nevét kell fölemlítenünk, aki nem csak a Biblia kapcsán, hangosan és látványosan találja meg az úrból jött civilizációk nyomait régészeti leletekben, sziklarajzokban, és természetesen fennmaradt dokumentumokban, irodalmi alkotásokban. Nem feltételezem, hogy Sloszár József nem olvasta Däniken könyveit, de az sem kizárt, hogy egymástól függetlenül jutottak hasonló eredményekre. Mai technikánk eszközeivel mindazok a „csodák”, amelyeket Mózes és Jézus művelt, egyszerűen megvalósítható hétköznapi cselekedetek. Nyilván természetfeletti erőket láttak bennük a kortársak, mert akkori ismereteikkel nem magyarázható, amit átéltek. De ma egy injekcióval tetszhalottá tehetünk valakit, aztán egy másikkal föltámaszthatjuk, megvendégelhetünk ötezer tudatlan embert két hallal és öt kenyérrel úgy, hogy magasan lebegő repülőkről ereszkedik alá az élelem a pusztába, forrást fakaszthatunk a sziklából, ha előtte a misszionáriusok tartályokat helyeztek a hegy tetejére, és műanyag csöveken a sziklába vezették a vizet. Magyarázatot kapunk arra is, hogy Jézus harminc éves koráig miért nem aktivizálódott, ugyanis csak akkor „szervezték be”, esetleg operálták meg, nem véletlen, hogy az idegenek a mesterséges megtermékenyítést alkalmazták Mária és Erzsébet esetében, ami ma már nem számít különleges beavatkozásnak... S így tovább.

Több mint ezerkétszáz idézet támasztja meg a mondanivaló ingatag épületét, szigorúan csak a Bibliából, és semmit nem tudunk meg ezen kívül a korabeli Egyiptom, Júdea vagy a Római Birodalom viszonyaiból. Mintha bármelyikünk amolyan hollywoodi rendezőként visszamehetne a történelmi időkbe, s a mai ismereteivel és a ma rendelkezésre álló eszközökkel megrendezhetné a csodát az ámuló-bámuló ősöknek. Egyetlen példa, kiragadva a sok közül: Mózes és népe átkel száraz lábbal a Vörös-tengeren. Ugyan a Biblia azt írja, hogy megnyíltak a vizek, s tenger fenekén keltek át a zsidók, de szerzőnk elveti a kortársak leírását, mondván, ha el is tüntetné a vizet valamilyen erő, a tenger fenéke sáros, iszapos maradna, nem lehetne átkelni rajta. A „misszináriusok” egész éjjel lehűtött gáz-sugárral fagyasztották a vizet repülő járműveikről, s így kelhettek át száraz lábbal a tengeren az üldözöttek, akik nem ismerték a víz fagyott halmazállapotát (!), ezért gondolták, hogy a tenger fenekén gyalognak. Az üldöző egyiptomi seregek nem tudtak megbirkózni a hirtelen támadt téli körülményekkel... De a mezítlábas rabszolganép – teszem hozzá én – nyilvánvalóan úgy érzi, a tenger fenekén sétál. A misszionáriusok el is pusztíthatnák az üldözőket, de békés természetűek, nem akarnak vérontást, aminek ellentmond a hét csapás ezt megelőző „terrorcselekménye”, ezért eszelik ki a menekülésnek ezt a technicista megoldását, de azért az utolsó pillanatban csak fölolvasszják a jeget, s el kell pusztulniuk a bosszúszomjas egyiptomi katonáknak. Szóval a megoldott rejtélyek nem igazán megoldottak, ha logikusan végiggondoljuk az eseményeket. A megoldás legalább annyira ellentmondásos, mint az ősi szöveg.

Van még egy igazán meggyőző ábra a könyvben, amely rádöbben a olvasót bizonyos templomok és a sugárhajtású repülőgépek között meglehető alaki hasonlóságra. Ez nem lehet véletlen! Ha keresünk hasonlóságokat a természetben és az ember által létrehozott műtárgyakban, eszközökben, rengeteget találunk, anélkül, hogy ezek valamit is bizonyítanának, vagy mélyebb összefüggésekre világítanának rá. A templomépítészet kialakult formái – építészeti szakkönyvekben utána lehet nézni – szerves fejlődés eredményei, olyan formák és külső alakzatok előzményei után jött létre ez a fölfelé száguldó sugárhajtású gépre emlékeztető forma, amelyek semmiképp nem hasonlítanak járművekre. Tehát nem úgy alakult, hogy egyszerszak a keresztény vallások pallérai elkezdtek utánózni építészeti formákkal az isteni járműveket. Vagy ha igen, akkor a keleti kereszténységre jellemző kupolaformák, amelyeket azután a nyugatiak is alkalmaztak, netán a repülő csészealjokról vették formájukat?

Hosszabb lélegzet

REJTŐI MÉLYSÉGEK

Az ipari termelés racionális üzleti szelleme a múlt század elejére sikeresen elérte az irodalmat is, és egész iparágak jöttek létre a regény műfaján belül. A húszas-harmincas évek Magyarországon is, ahol és amikor Rejtő Jenő tevékenykedett, néhány kiadó köré tömörülve gyártották az olcsó papírra nyomott, nagy példányszámban megjelenő, fillérekért eladva is nagy hasznot hozó, angol álnévű szerző neve alatt megjelenő három alaptípust, úgymint: detektív-, vadnyugati és légiós regényeket. A detektívregény azóta is tartja magát, időnként meg tud újulni, és úgy látszik, a bűn és a kriminalitás állandó része az életünknek. Időnként be-betör a komoly irodalom és a valódi társadalomrajz határterületére, pl. Mario Puzo Keresztapája.

A vadnyugati regény relatíve kihalt az indiánokkal, talán Ronald Reagan volt az utolsó, meg a Marlboro-reklám, amely erre a trapper, úttörő nosztalgiára tudott valamit építeni.

A légiós regény, ha nincs Rejtő, talán azt se tudnánk, hogy létezett. A gyarmatosító fehér ember felsőbbrendű világképét jeleníti meg az állati szinten vegetáló arab és fekete őslakosság primitív világával szemben. A maga idejében meglehetősen népszerű volt²³.

Komoly írók is dolgoztak a kiadónak álnév alatt, gyors és jó pénz volt ez. Rejtőnek, úgy, hogy alapvetően tartotta magát a kiadói és olvasói átlagigényekhez, sikerült kiemelkednie a szerzők tömegéből. Keresték a P. Howard könyveket olyannyira, hogy a keze alól kikerülő kézirat fizetőeszközzé vált. A délelőtti kávéjáért letépett két-három sort az aktuális kézirat tetejéből, a pincér elszaladt a kiadóhoz, s azonnal kifizették. A szabónál, fodrásznál is így fizetett,

23 (Mára talán az egyre vállalhatatlanabb Párizs–Dakar Rally maradt meg belőle, a technika és a gazdagság rekvizitumaival felszerelt hülyegyerek, aki elhajt a csodajárgányon a sárkunyhó mellett, és amelyet ésszerűen át akar venni Budapest országimázs-építés céljából. Nagyon tudjuk, mikor kell valamire rámozdulni.)

mert állandó pénzzavarral küszködött kártyaszemvédegye egyenes következményeként. Éppen ezért folyamatos restanciában működött, utol kellett volna érnie magát, soha nem sikerült... Műveinek egyenetlen színvonalára ez az egyik magyarázat.

Rejtő munkásságát szokták a Cervanteséhoz hasonlítani, aki akkor alkotta meg a lovagregények máig olvasható paródiáját, amikor a műfaj éppen kihalt. Lehet, hogy az alpművek ismerete nélkül nem értjük meg benne, mit is parodizál, de így is élő alakokat teremtett, és valószínűleg jól ismerjük azokat a divat által időnként ma is elő-előbújó ideákat, amelyek naiv és lelkesedésre hajlamos embereket időnként kalandokba sodornak. Tény: Rejtő nem alkotott világ-irodalmi rangú műveket, orosz és angol fordításokkal találkoztam, de arról nincs tudomásom, hogy valahol is jelentősebb sikert ért volna el. Ő nem paródiákat írt, A detektív, a cowboy és a légión című novellájában pontosan lefesti ezt az irodalmi-kávéházi alvilágot, ahol a művei születnek. Bárből lehet író, aki az alapszabályokat elsajátítja, és vannak a társaságban olyanok, akiknél fordulatot, befejezést, mellékszálakat stb. lehet vásárolni.

Rejtőt sokat biztatták barátai (Heltai, Karinthy, Szép Ernő), kezdjen valami komolyabba, neki tehetsége van, irodalmat tudna művelni. Soha nem volt neki elég ideje, pénze, hogy ilyen vállalkozásokba kezdjen.

Az a műfaj, amelyben a legtöbb művét alkotta, eltűnt, eltűntek az irodalomtörténet lapjain korának komoly alkotói is nagyjából, őt meg ronggyá olvasták, amikor a szocialista kultúrpolitika nem engedélyezte a kiadását, aztán újra és újra ki lehet adni, újabb és újabb olvasó generációk vásárolják meg. Az irodalmi kánonba, bár voltak kísérletek a kanonizálására, soha nem fért be.

Egyetlen dolog lehet a túlélés magyarázata: a humora.

A humor „precíz” definiálását irodalomtudósokra bízom, magamat ismerve, én is össze tudnék hozni egy definíciót. Ideiglenesen azt mondom, hogy ne szabályozzunk, mert éppen valamiféle szabályok fölrúgását, megsértését, leleplezését, határok tiszteletben nem tartását tekintem humornak. Átmeneti definícióként: azt, amin derülünk, röhögünk, nevetünk, vagy csak egyszerűen jókedvünk lesz tőle. Ennyire egyszerű? Nem, ennyire bonyolult. Ugyanis, amint valaki megtanul szabályokat arról, hogyan kell humorosnak lenni, azután társaságban ezzel megpróbál érvényesülni, nos, annál elviselhetetlenebb ember ritkán akad elénk.

Tehát a gyakorlatban nézzük meg, mi a humor. Ez is, mint minden a világon, szituáció, műveltség, intellektus, helyzetfelismerés, kreativitás függvénye²⁴.

Kurt Vonnegut szerint – hogy tudományosan egy humoros író felől közelítsük először a kérdést – a humor a családban kezdődik, és a legkisebb gyermek személyiségvonásává válik. Ugye, mindenki nagyobb, erősebb, jobb kifejezőképességgel rendelkezik, valamivel el kell érnie a legkisebbnek, hogy odafigyeljenek rá.

A kelet-közép-európai irodalomnak van egy olyan vonulata, amelyet hagyományozódás szempontjából csak néhány évtizede tartanak élő kánonnak. Korábban a zsurnalizmus, a dalszerzők, a kabaré mulandó műfajának tekintették, de talán Esterházy fellépte után vált kérdéssé, hogy nem csak nagyregények, filozófiai művek, létösszegző versek, nemzeti sorskérdések képezik részét a hagyománynak, hanem frappáns mondatok, örökzöld ki- és beszólások, szólásmondássá vált reklámmondatok, ahogy a népmesék fordulatai. És ebben a rövid műfajban klasszikusaink vannak Karinthytól napjainkig, amely vonulatba Rejtő beletartozik.

Nem véletlen, hogy ennek a Közép-Kelet-Európában megszülető műfajnak a Monarchia a táptalaja. Sokféle nép, kultúra, nyelv keveredik itt, ahol egyszerre él a feudalizmus, és a legmodernebb szellemi áramlatok. Humor születik, amely egyszerre világlátás, kultúrakritika, intellektus, önreflexió, filozófia – és játék!

Nem véletlen, hogy ugyanebben az időszakban egy bécsi orvos, Freud könyvet ír a vicc hatásmechanizmusáról, egy Hašek nevű cseh újságíró vicces füzeteket jelentet meg egy Svejek nevű idiótáról, s az ő vicceiből világirodalom lesz, bár a csehek (egyet személyesen is ismerek) tiltakoznak az ellen, ha a cseh néplélek megtestesítőjének nevezzük Svejket. Nem igazán értem őket.

Nemrég olvastam: a kortársak azt hitték, hogy a múlt század első felének krónikása Thomas Mann, s csak utólag döbbentek rá, akiknek sikerült túlélni, hogy Franz Kafkának hívták a krónikást. Hozzátenném, hogy a túlélésben, ha nekik nem is lehetett mind részük ebben a szerencsében, igenis nagyon sokat segítettek azok az írók, akik ezt a hagyományt megteremtették. Ennek az azóta folyamatosan épülő hagyománynak, beszédmódnak, irodalmi irányzatnak későbbi képviselői: Woody Allan, Hrabal, Örkény, Mikes György, aki George

24 Néha pedig csak keveset ittunk...

Mikes néven elnyerte a legangolabb angol író címet. Nem véletlen, hogy sok a magyar közöttük. És az sem, hogy a világ beszéli – érti a humornak ezt a válfaját, nagyon sok magyar vált sikeres színpadi szerzővé ebben a két háború közötti időszakban, és fél Hollywood magyarokból állt össze.

Nézzük ennek a humornak a jellemzőit Rejtő művein keresztül. Elsősorban nyelvi humorról van szó. Nem csak azért, mert egy írásos, írásbeliséges korszakban születtek, s nyilván nem abban az értelemben, ahogy a nyelv közegében megszülető humoros kísérletek mindegyikét humornak tekintenénk. Itt kívánom jelezni, hogy semmiképp nem tekintem humornak azt a nyelvi erőlködést, ami mostanában újságcímekben, reklámokban, filmek magyarításában megnyilvánul. Nem akarok rossz és ellenpéldákkal szolgálni, itt is, mint minden másban, a mérték-tartás a fontos, és nem árt az eredetiség. Egy indexes cikk szerint a szóviccek úgy hatnak az agyunkra, mint egy elektrosokk. Az igazi nyelvi humor nem ilyen.

Néhány példa Rejtőtől:

„Az orvos vizsgálja Fülíg Jimmyt: – Dohányzik? / – Inkább innék valamit. / – Az apja mibe halt meg? / – Búcsúba. Heveny lövöldözés meg minden ilyesmi... / – Iszik? / – Most, hogy meghalt, nem hiszem.”²⁵ Meditatív: „Igen. Osztályok vannak a világon az ügyvéd szerint. Egész jó hasonlat, mert néha valamelyik sétatéren az ember csakugyan úgy érzi magát, mintha osztályban lenne: ül egy padon, és nem tanul semmit...”²⁶ A sajátságos alulnézet: „Itt, a kikötő környékén a legnagyobb fokú modortalanság ismerőseink múltja iránt érdeklődni. Mindenki onnan jön, ahonnan akar, vagy ahonnan szabadon bocsátják.”²⁷ A tartalom és a mondanivaló sajátságos ellentéte: „Ha Ön gyorsan és jutányosan világhírű óhajt lenni, olvassa el főművem: »HOGYAN ÉLHETÜNK GAZDAGON, SIKERESEN ÉS EGÉSZSÉGESEN.« Szíves megrendelését a Bostoni Beteg Hajléktalanok Szeretetkórházába várom.”²⁸ És egy aranyosan bölcs: „A földrajz-kutató pályáján általában döntően jelentős felívelést jelent, ha megnőszül. Ilyenkor kerül sor a hosszú, nagy horderejű, esetleg többéves útjaira, amikor semmiféle dzsungel nem lehet elég mély, sötét, távoli és veszélyes.”²⁹

25 mek.niif.hu/01000/01064/01064.htm

26 mek.niif.hu/01000/01064/01064.htm

27 www.scribd.com/doc/13000956/Rejto-Jeno-Az-Eloretolt-Helyorseg

28 mek.niif.hu/01000/01038/01038.htm

29 mek.niif.hu/01000/01038/01038.htm

Azt a sajátságos humort, amit Karinthy és Rejtő a múlt század első harmadában létrehoztak, manapság az abszurd címszóval jelöljük. Ez a címke azonban csak haláluk után ragasztódott a műfajra, vizsgáljuk meg: megfelel-e Rejtő azoknak definícióknak, amelyek utóbb születtek, s Franz Kafkát az egyik megteremtőnek tekintik, akivel a humor fogalmát viszont nemigen lehet egy lapra hozni.

Az abszurd definiálása a Pallas Nagy Lexikona szerint, még mielőtt az abszurd szó műfaji megjelöléssé változott volna: „(lat.), ami a józan észnek ellentmond, a dolog természetével ellenkezik, esztelen, ostoba. Logikai értelemben, ami ellenmondásos, a gondolkodás törvényeivel ellenkezik, p. négyszögű háromszög. Innen egy állítást ad absurdum vezetni annyi, mint ellenmondásos voltát kimutatni, miből azután az ellenkező állítás helyességére is lehet következtetni. A közéletben gyakran azt is absurdumnak nevezik, ami az uralkodó nézetekkel, v. valami közkeletű igazsággal ellentétben áll. Így A.-nak állították Kolumbus terveit ellenségei stb.”

Az abszurd első teoretikusa, Camus okfejtése szerint az emberi lét értelmetlen mivel az ember képtelen megérteni az őt körülvevő világot és saját szerepét ebben a világban. „Az abszurd – állítja a Szisziphosz mítoszában – az emberi hívás és a világ hallgatása közti szembesítésből születik. Következésképpen csak egy komoly filozófiai probléma van, s ez az öngyilkosság. Ítéletet mondani arról, hogy az életet érdemes-e vagy nem érdemes élni, ez jelent válaszadoást a filozófia alapvető kérdéseire.”³⁰ Kafkáról szóló esszéjében Ionesco a következőképpen határozta meg a felfogását a kifejezésről: „Abszurd az, aminek nincs célja... Az ember elszakadt vallási és metafizikai gyökereitől és ezért elveszett; minden cselekvése értelmetlen, abszurd, fölösleges lesz.”³¹

Az antidráma – a második világháború után létrejött drámai irányzat, megteremtői: Beckett, Adamov, Ionesco, Genet – a társadalmi létet abszurdnak, az embert tehetetlen lénynek tekintik – ennek ábrázolására újszerű dráma és színpadtechnikát hoztak létre. Az abszurd dráma úgy igyekszik kifejezni az emberi állapot értelmetlenségének és a racionális megközelítés alkalmatlanságának érzetét, hogy nyíltan szakít a racionális megoldásokkal és a logikus gondolkodással. Míg Sartre és Camus az új tartalmat a régi konvenciók keretében fejezi ki, addig az abszurd dráma egy lépéssel tovább megy és megpróbál egységet teremteni tartalom és kifejezési forma között. Az abszurd dráma lemondott arról,

30 Albert Camus: Szisziphosz mítosza. Magvető, Budapest, 1990.

31 www.literatura.hu/lexikon/a.htm

hogy érvekkel bizonygassa az emberi állapot abszurditását; pusztán csak bemutatja azt – létében, konkrét színpadi képek révén. Az abszurd dráma a nyelv radikális devalválására törekszik; olyan költészetre, amelynek maga a színpad konkrét képeiből kell kialakulnia.³²

A második világháború után létrejött abszurd virágzás magvetésénél igencsak ott voltak kelet-európai szerzők, és – véleményem szerint – az abszurd gyökerei az első világháborút követő évtizedek Kelet-Közép-Európájában keresendők, itt egy kicsit korábban átértékelték, hogy „minden egész eltörött”, minden relatívvá vált, úgy érvényes minden, hogy közben értelmét veszítette....

Klasszikusan nem tekinthető abszurdnak, mindenki eldönti maga, Rejtő legjobb regénykezdetét mutatom most be hosszabban, amely az általam ismert regénykezdetek közül a legjobb, mert ez a megütött idióta hang mindvégig kitart, a teremtett világ egyben marad. S hogy ennek van-e köze az általunk ismerni vélt világhoz, az megint csak ízlés és értelem dolga. Még annyit előljáróban, hogy változtatás nélkül idézek egy hosszabb szöveget, ketten beszélnek, semmi megjegyzés, írói utasítás, minden a két beszélgető szavaiból épül pusztán a nyelv eszközeivel. Még csak annyit sem tudunk, hogy, mondjuk, az egyiket Estragonnak hívnák...

„Uram! A késémért jöttem!

– Hol hagyta?

– Valami matrózban.

– Milyen kés volt?

– Acél. Keskeny penge, kissé hajlott. Nem látta?

– Várjunk... Csak lassan, kérem... Milyen volt a nyele?

– Kagyló.

– Hány részből?

– Egy darabból készült.

– Akkor nincs baj. Megvan a kés!

32 Vö: www.freeweb.hu/verslista/muveszetek/fogalomtar/tar

- *Hol?*
- *A hátamban.*
- *Köszönöm...*
- *Kérem... A csapos mesélte, hogy milyen szép kés van bennem. Egy darab húszcentis kagylóritkaság.*
- *Forduljon meg, kérem, hogy kivegyem...*
- *Kitartás! A kocsmáros azt mondta, hogy amíg nem hoz orvost, hagyjam bent a kést, mert különben elvérzek. A kocsmáros ért ehhez, mert itt már öltek orvost is. Régi étterem.*
- *De én sietek, kérem! És mit tudja az ember, hogy mikor jön az orvos? Kés nélkül mégsem mehetek éjjel haza.*
- *Az orvos itt lakik a közelben, és a kocsmáros triciklin ment érte. Ha szurkált uram, hát viselje a következményeket.*
- *Hohó! Azért, mert magába szúrnak egy kést, még nincs joga hozzá, hogy megtartsa. Ez önbíráskodás! Hála Istennek, van még jog a világon.*
- *Nem is jogra hivatkoztam, hanem orvostudományra. A kocsmáros szerint az a recept, hogy bent maradjon a kés. Orvosi rendelet!*
- *Az orvos rendelkezék a saját holmijával, a kés az én műszerem!*
- *Hm... nehéz ügy...*
- *Tudja mit? Nekem is van szívem, segítek a bajon. Kiveszem magából a késemet, és beteszek helyette egy másikat. Az is megteszi, amíg a mentő jön.*
- *Jól van. Csak ne legyen kisebb a kés, hogy jól elzárja a sebet, mert az egészség mindennél fontosabb, és recept az recept, hiába...*
- *Nyugodt lehet. Egy nagy konyhakést nyomok be helyette.*
- *Akkor rendben van.*
- *Forduljon... meg... hopp!... Így...*
- *Most nyomja bele a másikat!... Gyorsan!*
- *Ez itt a polcon épp jó lesz, habár csak fanyelű.*

– *Benne van?*

– *Fenét!... Hiszen alig vérzik a sebe. Itt, a csont mellett állt meg a penge, a porcok között... A mindenségit, kicsorbult a hegye!*

– *Nyomta volna a húsba, maga kezdő!*

– *Várjon! Ráteszek egy vizes kendőt... A szvetter egész jól leszorítja...*

– *Higgye el végre, hogy kés kell bele! A vendéglős tudja. Itt naponta ölnek. Tegye be a kést. Mi az magának?*

– *Nem értek hozzá. Bicskázásért vállalom a felelősséget, de műtétért nem! Kérje meg erre a szívességre valamelyik matrózt. Majd csak magukhoz térnek.*

– *Jó, hogy említi! Uram! Maga leütötte tizenkét hajósomat.*

– *Az egyikre ráesett a likőrösállvány, arról nem tehetek.*

– *Az volt az első fűtő!*

– *Mit tudja ezt egy likőrösállvány?*

És még egy részlet ebből a regényből, csak azért, hogy bizonyítsam előző állításomat:

A maláj megvillogtatta fehér fogait. Ismét mosolygott.

– *Mit ez akar gyenge fehér... Én megenni őt...*

– *Hát csak fogj hozzá – mondta José.*

– *Én nem ütni! Hindu önvédelem... Te üss oda teljes erődből. Én csak kivédeni.*

– *Az nem lesz jó... – szabadkozott José.*

– *Te ütni! Fogás biztos, gyors, úgysem találni.*

– *Hát jó. Mehet?*

– *Mehet.*

Fülig Jimmy kíváncsi volt a fogásra. Biztos dzsiudzsicu.

– *Na ütni! – sürgette a maláj. – Lesz meglepetés!*

Csakugyan nagy meglepetést okozott. Mert hogy valaki egyetlen pofontól valóságos szaltót csináljon, négy utast és több kisasztal málnaszörpöt felborítson, az igazán meglepő.

A maláj orrán, száján, fülén dőlt a vér, és a jobb szemétől a szája széléig felrepedt a bőre. Így pihegett kissé elterülve, miközben a négy utas állandóan sürgette, hogy keljen fel róluk.

Ezalatt José aludt egy keveset. Állva. Mint egy idős paripa. A maláj ordítva ugrott fel.

– Nem számít! Te lenni balkezes! Én várni ütés jobbról.

José vállat vont.

– Nem lehet minden pofon mellé egy forgalmi rendőrt állítani.”³³

Visszatérnék ahhoz a korábbi állításomhoz, mely szerint Sigmund Freud, jónevű bécsi orvos könyvet írt a viccről. Az illető nevéhez fűződik egy komolyabb elmélet az emberi psziché működéséről, s a pszichoanalízis elnevezésű, komoly karriert befutott győgmód föltalálása. Freud doktor szerint a személyiségünk a sok millió éves állati lét alapvető vonásait hordozza még azokból az időkből, amikor nem volt tudatunk. Azután fejlődünk, s roppant büszkeséggel létrehoztunk kultúrát, hivatalokat és intézményeket, s megállapítottuk, hogy kiemelkedtünk az állatvilágból. A doktor szerint lényegében ösztönök irányította állatok vagyunk még mindig, a túlélés és a szaporodás bűvöletében és drótjain rángatva. Az, amit kultúrának, nevelésnek, viselkedésnek nevezünk, az csak eltakarja a nyers valóságot. Szemléletesebb hasonlattal: egy óceán a lelkünk a mélyben lakozó szörnyekkel, és ezen víztömeg tetején mint vékony olajréteg, úszik a jólneveltségünk, a társadalmiságunk. Az elméletbe természetesen belepaszol a humorról alkotott véleménye. Humorról akkor beszélünk, amikor a sima felszínbe egyszer csak beleszól a szörnyvilág, a tudatalatti. És valóban, ha vicceket vizsgálunk, Freud példái ilyenek, nagyon sokszor az a poén, hogy előbukkan a nyers szexualitás vagy a másik agyonverésének szándéka, mint gyors és hatékony megoldás. (Karinthy: Én és énke.)

A rejtői humor nem ennyire bonyolultan kezeli a világot, hanem jó platonista módjára megduplázza. Van ez a mi kulturált, civilizált, átpolitizált illemtudó

33 mek.niif.hu/01000/01064/01064.htm

világunk, és ennek peremén, némiképp ezzel összefüggésben létezik a kikötők, csapszékek, börtönök őszintébb populációja, akik között a nyers fizikai erő a hierarchia alapja, a gyors elintézési módokat kedvelik, és alig tisztelik a magántulajdont. De, természetesen ott is működik az ész hatalma és a hatalom esze, a legjobb példa rá Pizskos Fred, egy kortalan, mocskos öregember, akinek annyi agya van, hogy a sapkája is azzal van tele, és aki két év előtt Delhiben kilopta a háromezer éves Buddha rubin szemét, és egy sorompó piros üvegjelzőjével helyettesítette. Nagy botrány lett, mert amikor a Buddha belsejében fellobogott az örömtűz, az Isten szeme azt hunyorogta a hívők felé, hogy:

„Stop!... Stop!... Stop!”

Természetesen ez a nyers és őszinte világ is hierarchizált, szabályai vannak, tekintélyei – és komoly kapcsolatai a fehérgalléros nagybűnözőkkel. Nem tulajdonítanak túl nagy jelentőséget a létezésnek, bőséggel fogyasztanak alkoholos italokat, és nem ijednek meg némi túlerő láttán. Elsősorban nyelvi, stilisztikai elemek, eszközök választják ketté ezt a két világot:

Magának érdekes élménye lesz – mondja ő.

– Előre örülök – mondom én. – Szeretem az élményeket. Legutóbb Kairóban volt ilyen, de mind a három sofőr felépült.

A két világ a Pizskos Fred a kapitány című regényében, egy személycsere folytán párhuzamosan ábrázolódik San Antoniό főherceg és Fűlig Jimmy személyiséget cserél, a főherceg elmerül az alvilágban, Jimmy pedig elfoglalja a trónt.

A fölkészülés időszakában a főhercegnek van sok tanulnivalója:

– *Milyen a kikötő? Erről meséljen.*

– *A kikötő olyan, mint a dzsungel, csak nem terem annyi fa benne. De sokkal veszélyesebb. Tele van hajóval meg verekedéssel.*

– *Miért ütik ott egymást az emberek?*

– *Hogy fájjon.*

...nekiadta az altiszti revolvért és az ólmosbotot. Az utóbbi felől rövid szakoktatást tartott.

– *A bal belső zsebbe tegye, felség, úgy, hogy a szíj felül legyen.*

– És ez mire való?

– Hogyha baj van, kissé mozgatja a vállát, és akkor a hóna aljával megérzi, hogy helyén-e az ólmos. Ez egy nyugodt érzés. Az ember közvetlenebbül tárgyal a felekkel.

– Azután?

– Hát amikor komolyabb érvekre kerül a sor, az ember úgy tesz, mintha hanyagul vakarózna, a melle közepén kezdi, lassan a válla felé irányul ez a vakaródzás...

– De ez nem szép. Vakarózni!

– A külvárosban még nem zárja ki az általános műveltséget. Szóval ha a kapirgáló ujjak megérzik a szíjat, akkor suhi!...

– Mi az, hogy suhi?

– Nyolc napon túl gyógyuló, mintegy tizenkét centiméteres zúzott seb, vér-aláfutásos elszíneződéssel, helyenként a koponyacsonton kisebb repedések.

– Köszönöm.

– Azért nem árt az ilyent tudni. A karmatlai Radzsa is igen nagy úr, és szintén széttekintett egyszer álruhában Hongkong kikötőjében. Senki sem merte megérinteni, amikor megmondta a rangját. Na de amíg megmondta! ... Ott mi volt! Egy ideges ismeretlen valamilyen okból odament az álruhás Radzsához, és hirtelen negyvenháromszor pofon ütötte, úgyhogy nem is volt idő bemutatkozáshoz. Azóta a Radzsa csak úgy megy végig a kikötőnegyedben, hogy hírnökök járnak előtte, akik szétkürtölik nevét és hatalmát.

Fülig Jimmy menet közben sajátítja el az uralkodás művészetét, mert a tervezettnél hosszabbra nyúlik a helyettesítés, menet közben kell rájönnie, hogy az udvarnál is összeesküvés zajlik ellene, és ráadásul két számmal kisebb cipőt visel a csere következtében. Fokozza a hatást, hogy maga számol be élményeiről sajátos helyesírással és megtanult uralkodói szóhasználattal:

Hogy a tárgyra térjek, én már gyerekkoromban is nagyon kíváncsi voltam, mint természetű. Én egyszer feltörtem az iskolába lort Nelszon mellszobrát, hogy lássam, mivan benne.

Mert másnap mindég szerkli van egy uralkodó hászba. Először nem tudtam, hogy milyen hangszer a szerkli, de miszerint már belegyöttem.

Szerkli az sem nem evés sem nem ivás, hanem az uralkodó körülmegy és mekkérdezi sorban mindtől, hogy hogy van és mi ujság, de ez nem érdekli, és azután trónjába ül és sorban jelentenek.

Ma tartották az úgynevezett koronatanácst, amiben résztvettem. A kupola nevű teremben jöttek össze, a tüzoltó, Egmont, a gyászoló rokonság és Gombpereg a hídlakó, aki még kopaszabb lett, mert már a kezében sem volt kalap. Mondták, hogy én fogok elnöklenni. Ez rossz volt mer kisebesedett a lábam, mert nem gondoltam arra, hogy az udvari cipész a meglévő cipőm után, tehát Mr. Gouldéról csinál sámfát, majd új cipőt.

Mer aki király annak két pár cipője van. Nagyobb ország uralkodójának három is. Mer fényűzés van az udvarnál. És esz a cipő szűk és két nap alatt kisebbedett a lábam és most már irtozatosan fáj, ott ahol feltört és égette is mert ugynevezett lakkból volt a cipő, ahogy a csiszolt bőrt hívják.

És a vendéglőkben, mer bementem egy rumra, így szólék uralkodóilag.

– Hej kocsmáros! Az egész birodalom asz én vendégem!

A révkapitány térdrehulla.

– Éljen a király!

És mindenkinek esz volt a véleménye. És akkor emelém poharamat:

– Mától kezdve pertuban vagyok a lakossággal! Szervusz nép! – és ők üvölték „szervusz király!”

És ittunk és összeöleleztünk.

És eltervezi még uralkodói szobrát is: egyik kezében pisztoly, a másikban kard, a harmadikat áldólag emeli a nép fölé...

Humorának másik állandó eleme a szókincsek keveredése, a szakszavak és hivatalos fordulatok egyéniségünkbe ivódott hülyesége.

A szökött légiós végre egy vasútállomáshoz ér a sivatagban, ha jön egy vonat, megmenekül, de csak egy alkoholista állomásfőnököt talál:

A preparált fejű vasutas pálinkát ivott a heringhez, és vörös szemürege olyanfajta árnyalatú volt, mintha folyton sírna.

– Nincs semmiféle közlekedés észak felé innen? Csak a vasút jár arra?

– És a madarak például... Hallja, ne dobálózzon itt... Nézd csak!

– Adjon tisztességes válaszokat. Amíg nem volt itt vasutas, addig is közlekedtek. Mióta indul innen vonat?

– Két éve irányítom a forgalmat. Azóta csak vonaton járnak az emberek.

– És azelőtt mi volt?

– Fagottista egy szalonzenekarnál... De az ital következtében elvesztettem a pontos fúvóképességemet.

– Beszéljen világosan, mert megjárja!

– Uram, ha ez nem világos beszéd, akkor mit fog szólni egy óra múlva? Most hét óra tizenöt van. Nyolc óra húszkor tökrészeg leszek, és minden kérdésre népdalokkal felelek.

– Ezt ilyen pontosan tudja?

– Vasútnál első a pontosság. Hét óra harminckor indul egy teljes üveg, ennek csatlakozása van a nyolc húszas pálmaborhoz. Kilenc óra tízkor befut egy személy.

– Miféle személy?

– Egy arab nőszemély. Elágazó italkeveréket hoz kétféle pálinkából. Kilenc negyvenötör dühöngök. Ezért különös, hogy ebben a nyugodt időszakban nem tart értelmesnek. Ilyenkor még mindenkit felismerek.

Piszkos Fred orvosi műnyelven beszámol, miért is kell visszavonulnia a bűnözéstől:

Aszongya: „Hát nem hallottad, hoty orvosnál voltam?”

Mondom: „Ki tartja azt számon, hoty kinél tör be maga.” Aszongya:

„Orvosnál voltam és diganóvizt adott betegségről. Nem mehetek többé tengerre, nem ihatok szeszes pálinkát, mer kikeszdte a tudómet a szívbaj. Asz sűrűn van, hoty a szív megnagyobbodik, és nincs elég hely a tudőnek. Úty hívják eszt, hogy gyomorkatarus és asztmától jön.”

Wágner úr és Fülíg Jimmy alkusznak. Az adásvétel tárgya egy világhírű földrajztudós:

– Ötszázat adok érte – ajánlotta Fülíg Jimmy.

Mint veszett hiéna kacagott Wagner úr.

– Haha!... Ezért?! Egy ilyen tanárért! Aki alig negyvenhét éves, gimnáziumot járt, áramlatokat talál és két töltőtolla van! Inkább darabokra tépem!

– Nem ér többet!

– Ez?... Jaj! Hogy mondhatod, Sztrovacsek barátom!... Meg kell fogózkodnom a nadrágomba, mert hanyatt esek!... Egy prima tanár!... Elsőrangú könyveket ír... És micsoda mutatványokat tud! Például napok óta egy ilyen kis ládában van, és úgyszólván él!

Gonosz európai bűnöző elemek az őserdő mélyén részvénytársaságként működtetnek egy néger törzset:

– Ti gyilkosok vagytok?

– Nem, uram – fecsegett vidáman a cégvezető –, csak hivatalosak, végtelenül hivatalosak. Ez a fő! Felkarcoljuk a bevételt az áruoszlopra, és reggel, ha megölnék titeket, akkor ellenszámlára kerültök egy pénztári oszlopra. Ez a kettős könyvvitel nagy varázslata. Mert mindig van rovincsolás, és ha nincs egyenleg, akkor a Nagy Főnök rugdossa a végrehajtó bizottságot...

Ebbe a kategóriába tartozik a női és férfi gondolkodás eltérősége, nem szó szerint idézem:

A gazdag lord közelébe férközik a szélhámosnő, már kialakult közöttük a vonzalom, csak ők nem hajlandóak ezt tudomásul venni:

– Olyat kérek Öntől, mintha Julius Caesart megkérték volna, hogy gyalogoljon föl egy szőlősdombra, miután átkelt az Alpokon.

– Könyörgöm, az Hannibál volt...

– De angol és férfi!

– Nem angol...

– De férfi! Na, látja, és mindig vitatkozik velem.

Avagy a klasszikus filozófiai örökségünk megfogalmazása egy úriszabó szájából:

Az élet olyan, mint egy nyári ruha mellénye: rövid és céltalan.

Ismét egy hosszabb részlet következik, önmagában megáll a humora, de még élvezetesebb, ha vázolom a szituációt. A kétkézes magádetektív követi a gazdag ember egyetlen leányát, s egyetlen feladata van, megakadályozni a hölgy férjhez menését, bármi áron. Sokadik kísérletnél tartunk, a hoppon maradt urak általában átlátnak a szitán, és nemtetszésüknek pofonokkal adnak nyomatékot. Most csak annyit tud a magádetektív, hogy a város valamelyik anyakönyvvezetőjénél percekben belül kezdődik a ceremónia. Már mindegyiknél járt, az utolsóhoz tart:

A sofőr mellett idegcsókot kapott. Behajtottam, ahol tilos, kihajtottam, ahol nem szabad, átsuhantam forgalmi rendőrök zárt karja alatt, és húsz percen belül négyszer büntettek le (száznegyven korona kilencen óra, egy almáskocsi és két bicikli). Már három anyakönyvvezetőnél voltam, és még mindig semmi! A belvárosi anyakönyvvezetőhöz robogtam. Száztízrel a város közepén. A sarkon a forgalmi rendőr elfelejtett feltartani. A sofőr visszanézett. Azt mondja, a rendőr letérdelt, keresztet vetett és imádkozott. Pedig a Baedeker szerint az ország kilencvennyolc százaléka lutheránus. Egy kanyarulat még, és itt az anyakönyvvezető. Akárhogy is fékeztem, mégis hetvennel kanyarodott a kocsi. Szemben jött egy szegfűkkel feldíszített taxi, annak is úgy sikoltott a fékje, mint sertés a vágóhídon, azonban kikerülhetetlen volt a karambol és a két lefékezett kocsi összefutott. A taxis elfordította a kormányt, úgyhogy az én motorházam oldalba kapta a kocsiját, futólag még láttam, hogy egy úr szemközt a földszinti ablakban ijedten takarja el az arcát! Na, szervusz, világ! Sikítás! Csörömpölés! Ordítás! Fejjel estem a szélvédőnek, onnan az ajtónak, és ez volt a baj. A szélvédő szilánkmentes üveg, de az oldalablak – és erre a fejem a tanú – nem. Az ajtó kinyílt, és én kizuhantam a járdára, szerencsére nem a koponyámra. Sőt.

A másik autó előbb határozatlanul imbolygott, azután szerényen jobb oldalára feküdt. A szegfűknek vége. Emberéletben nem történt kár. Arcomat elborította a vér, a jobb lábam fájt, de felkecmeregtem. A másik autóban egy vőlegény ült, szerves tartozékával, a vőfélyel. A vőfélyt mesterséges légzéssel látták el az intelligensebb járókelők, de a később érkező mentőorvos szerint ez nem használta a bokaficamodásának. A vőlegény, aki esésének súlypontját némi önzéssel a vőfélyre koncentrált, saját lábán tántorgott, és a sofőrnek sem lett baja. Az én

sofőröm, aki már egy óra előtt számított a karambolra, karcolás nélkül úszta meg. Hatalmas tömeg verődött össze, és ahogy eltöröltem a szemembe folyó vért, megláttam a vőlegényt: Aldous Gordon! Most akart esküdni! Egyszerre akartunk megállni az anyakönyvvezető előtt!

– Semmi bajom! – hebegte tántorogva. – Kísérjenek az anyakönyvvezetőhöz! A menyasszonyom vár! – mondta még halkán. Nagyon rosszul voltam. Az egyik szememen alig láttam, a fejem sajgott, és a bal lábam szinte megmerevedett. Te jó isten! Most veszítsek csatát?!

– Mit?! – üvöltöttem tele torokból. – Ön ezt a lovagias nemzetet szidja? Ez tehet a maga szerencsétlenségéről? Ön pimasz módon az uralkodó nevét keveri káromkodásaiba?! Rendőr! – Egy pillanatig nézett, mint a borjú.

– Megőrült? Mit mond?!

– Hogy a svéd uralkodó nemes és lovagias, a svéd nemzet is az, és nem érdemlik meg, hogy ön átkozott eszkimóknak és heringfalóknak nevezze őket! »Gazság! – mormolta valaki a tömegben: – Az uralkodót merte szidni?« Most már Gordon sem vette tréfára a dolgot. Megragadta a torkomat:

– Ön szemtelen, hazug! – mondta, és az arcomba sújtott. Félaléltan buktam a flasztarra, éreztem, hogy nyomban elveszítem az eszméletemet, tehát amennyire telt a tüdőmtől, süvöltöttem, végső erőmet összeszedve:

– Ön az uralkodót és az országot szidta mocskos módon! Éljen Svédország! Éljen a király! – e világtörténelmi momentummal ajkamon elájultam.

Később megtudtam, hogy a következő események játszódtak le ájulásom után: Gordon be akart rohanni az anyakönyvvezetőhöz, de egy ablaktisztító megragadta a kabátjánál. A tömeg fenyegetően morajlott:

»Gyalázatos! Amit ezek a külföldiek megengednek! Szidta a királyt!« A csoportosulás közepéből kinyúlt egy kampósbot, és fejbe ütötte Gordont, valaki letépte a kabátját, és mire a rendőr jött, hozzávetőleges számítás szerint négyszáz pofont kapott a derék hazafiaktól. A tömeg követelte, hogy állítsák elő, száz tanú hallotta, hogy heringfaló eszkimóknak nevezte a svédek, és Gusztáv királyról csúnyán emlékezett meg, felmenőleg a Bernadotte-ház megalapítójáig. Ötszáz tanú esküdözött. Vad szirénázással újabb és újabb riadóautók érkeztek, hogy fenntartsák a rendet, védjék Gordont, és megakadályozzák a tömeget, hogy az angol követség elé menjen tüntetni. Ennek dacára az Angleterre-kávéház

ablakait beverték, és estére híre terjedt a városban, hogy egy ellenzéki képviselő javasolni fogja az általános védkötelezettség bevezetését.

A végére hagytam a saját szakmánkat: az irodalmat. Jó néhány szereplőjének van irodalmi ambíciója, Fülíg Jimmy és Csülök egyenesen maguk írják a P. Howard regényeket. Csak egy-két részlet:

De a vágy, hogy hirdetője legyek a békének és az emberszeretetnek, ma is úgy él bennem, mint ifjú gyermekkoromban, amikor az életről még mit sem tudtam, kispajtásaimmal játszadoztam, és hőn szeretett atyámat eltámogattam a mentőállomásra, ha győzött felette a kocsmai söpredék túlereje...

Én a három acélpántot szereltem le ezalatt zajtalanul, azután az egyik hatalmas szárnyat egyszerűen kiemeltem a tengelyéből. Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy nem sok író ért az ilyesmihez úgy, mint én, de ezt az esetet az ajtóval talán Shakespeare sem csinálja így utánam. Legalábbis nem ilyen zajtalanul.

Sok versírót olvasott. Valami Dante(?), Puskin nevű meg Browning. Ez az utóbbi nemcsak író, hanem revolvergyártással is foglalkozik.

És Troppauer Hümer, a költő!

Ugye, egy költőt hívjanak Szép Ernőnek vagy Revitzky Gyulának. És lehetőleg legyen tüdőbajos, nyiszlett, finom ember. Troppauer inkább kinéz egy hentesbe oltott ökölvívónak, hatalmas állkapcsa van, és az a mániája, hogy fölolvasson a verseiből a sivatagban a megpihenő századnak. Azok eleinte tiltakoznak, akkor megveri őket, végül felolvasson. Mert mit is tehet egy költő? – panaszkodik barátjának, Galambnak. Mint elődei harcolni akar az emberiségért, beáll a légióba, és ilyen címekkel ír verseket:

„Holnap vonul az ezred, hahó! Írta: Troppauer Hümer.”

„Hajnali rózsák a Szahara felett. Írta: Troppauer Hümer”

„Holnap indul a század csuklógyakorlatra. Írta Troppauer Hümer.”

Itt ejtek szót arról, hogy történt egy kísérlet a rejtői vonal folytatására a magyar irodalomban a 90-es években. Egy induló költőgeneráció „Előretolt helyőrség” néven formálódik csapattá, folyóiratot adnak ki ugyanezen a néven, s megfogalmazzák a transzközép ideológiáját Rejtő után szabadon. Úgy foglalnám össze, hogy a világkép közepén az olvasó van, akit írónak, költőnek első dolga

kiszolgálni. Logikus, mert ha nincs olvasó, akkor az összes többi firlefranc a tartalomtól a formáig felesleges.

Ebből a társulásból az egyik költő Orbán János Dénes egész verseskötet adott ki Hümériádák címmel. Mert Rejtő nem írta meg Troppauer Hümér verseit, csak ironikus címekkel jelzi, hogy a hagyományos költői szerepek kiürültek már száz évvel ezelőtt. Ezt a fonalat ragadja meg OJD, s megírja az eredetieket, amikor már a XX. századi költői magatartások is közhelyessé, értelmetlenné váltak.

A ciklus idézettel kezdődik:

„Ó, Szahara, te királynője a pusztáknak, áldott a por, mellyel a nagy költőt üdvözlöd” (Jenő)

A Szahara álmvilágába merengek

Írta: Troppauer Hümér

Mikor hajnali csuklógyakorlatra indul a XX. század, egy homokbucka tövében húzódom meg

Én egy virág vagyok

írta – Troppauer Hümér.

*Ki meri azt mondani nekem,
hogy nem vagyok az, mert nincs
szirmom, levelem?!*

*Én vagyok az első poéta,
ki nem penészes, habzó szájjal,
de öklével védi verseit.*

Én egy virág vagyok!

Mernétek tagadni, ti sz@rok?!

Befejezésül csak néhány mondat az „Előretolt helyőrségről”. Erőteljes hangütéssel belépő, tehetséges fiatalok, ez rögtön látszott, erős tabudöntögető viselkedéssel, és külön elnyerték a rokonszenvet egyrészt azzal, hogy vállalták a rejtői örökséget, másrészt szembefordultak a transzszilván örökségekkel, amelyek nemzetiségi kérdéseket képviselnek az irodalomban, ehelyett az értéket helyezték az első helyre nemzetiségtől függetlenül, ami nagyon szép liberális megközelítése ennek a közép-kelet-európai egyvelegnek. Okosak, tehetségesek és fiatalok voltak. De talán Petőfiék óta nem volt még ilyen induló generációja a magyar irodalomnak, amely ennyire gyorsan hatalmi pozíciókra tudta váltani irodalmi tehetségét.

A szerzőről:

*Krebsz János 1954-ben született, magyar-országi szakos általános iskolai tanári, magyar nyelv és irodalom szakos, valamint filozófia szakos középiskolai tanári diplomával rendelkezik. Pályafutását általános iskolai tanárként kezdte, 1986-1993-ig gimnáziumi tanár. 1993-ban a Regionális Oktatási Központ munkatársa, 1994-től a Baranya Megyei Önkormányzat Pedagógiai Intézetében dolgozott, 1995-1999-ig a Nemzetközi Hungarológiai Központ alkalmazásában a Bukaresti Egyetem Hungarológiai Tanszékén lektori munkát végzett. 1999-től 2001-ig a Baranyai Pedagógiai Szolgálatok Központja munkatársa, 2001-től 2006-ig ismételten a Bukaresti Egyemen lektor. Jelenleg oktatási szakértőként dolgozik Baranya megyében. 2009-ben **Csángóközi utazás** című szociológiai riportkötetet a csíkszeredai Pallas-Akadémia Könyvkiadó adta ki népszerű *Utak, tájak, emberek c. sorozatában*, s újabban a Magyar Elektronikus Könyvtárból letölthető (<http://mek.oszk.hu/10600/10698/>) További művei a MEK-en: **Igazi Péhoward** (<http://mek.oszk.hu/10200/10200/>) – satirikus regény; **Nyolckampó** (<http://mek.oszk.hu/10400/10425/>) és **Órarend** (<http://mek.oszk.hu/10400/10480/>) – regények.*